

GEDICHTENKLADDEN

EEN HISTORISCH-KRITISCHE DEELEDITIE VAN HERMAN DE
CONINCK'S VROEGSTE POËZIE

Emma Van De Velde

Studentennummer: 01508967

Promotor: Prof. dr. Yves T'Sjoen

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de taal- en letterkunde: Nederlands -
Engels

Academiejaar: 2018 - 2019

Dankwoord

Eerst en vooral wil ik een aantal mensen bedanken zonder wiens bijdrage deze scriptie niet tot stand had kunnen komen. In de eerste plaats gaat mijn dank uit naar mijn promotor Prof. Dr. T'Sjoen. Dankzij zijn enthousiaste begeleiding en zijn onophoudelijke bereidheid om mijn vele mails te beantwoorden is deze scriptie geëvolueerd tot wat het is. Ook wil ik hem graag bedanken voor zijn poëziecolleges waarin hij keer op keer mijn interesse in poëzie en editiewetenschap wist aan te scherpen.

Vervolgens wil ik Kristien Hemmerechts hartelijk bedanken voor haar warme gastvrijheid en medewerking aan dit onderzoek. Ik ben haar dankbaar voor hoe ze zichzelf, haar huis en het archief telkens opnieuw openstelde gedurende mijn bezoeken en zo mijn werklust nog meer aanwakkerde.

Verder wil ik nog mijn vriend, mijn familie, mijn vrienden en medestudenten bedanken voor hun steun en hulp het voorbije academiejaar. Dankzij hun luisterend oor en interesse kreeg ik steeds opnieuw de moed om de voorbije vier jaar met deze scriptie tot een mooi einde te brengen.

Inhoudsopgave

Inleiding	15
Deel 1: Leestekst	17
1.1. <i>Leestekst cahier 1</i>	17
[1] Joris Gerits.....	17
[2] 'En mijn lichaam drukt zich'.....	18
[3] Koud en warm	19
[4a] Gebed om geborgenheid.....	20
[4b] 'Weef de warmte-dons'.....	21
[4c] 'Beef van teder bloem-geluk'.....	22
[5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk'	23
[6] 'En ik heb heimwee'	24
[7] 'Hier begin ik de historie van Iwein'	25
[8] GEDICHT	26
[9] 'Als een zeil dat zwellen moet'	27
[10] 'Kunst is gloeiender dan alle leven'	28
[11] 'Wij moesten veel sleuren aan daden'	29
[12] Luchtkasteel	30
[13a] Als eens.....	31
[13b] Als eens... ..	32
[14] Zoals bloed in water	33
[15] 'Geluk'	34
[16a] Kantoorkruk.....	35
[16b] 'Ik ben een groot zitvlak'	36
[17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'.....	37
[18] 'Oe zegt de koe'	38
[19] 'Eens deed ik mijn ogen toe'	39
[20] 'De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden'.....	40
[21a] 'De zon zinkt als een abrikoos'	41
[21b] 'Naar 't bed der krimme'	42
[22a] Oppervlakkigheid.	43
[22b] Oppervlakkigheid.	44
[22c] Oppervlakkigheid.....	45
[23] Het hart.	46
[24] 'Wij schuiven in de bedding van de tijd'	47
[25] 'Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn '	48
[26] De blinde	49
[27a] 'Elk gevoel wordt onrust'.....	50
[27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij'	51
[28] 'Het leven is alleen gewoon'.....	52
[29] Sophocles	53
[30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'.....	54
[31] 'Voor ons is Hij nacht'.....	55
[32] 'En immer word ik gestuurd naar daden'	56
[33] 'Misschien'.....	57
[34] 'Moeten wij onszelf niet overwebben met daden'	58
[35] 'En soms weer zou ik willen krijzen'	59
[36] 'Ik beweeg me niet meer vrij in'	60
[37] 'Soms ben ik zo veilig genesteld'	61
[38] 'Altijd moet ik iets doen'	62
[39] 'Tussen de wanden van mijn geest'.....	63
[40] 'Ja, soms moet ik wel hunkeren'	64
[41] 'En soms wil ik niets meer'	65

[42] WINTER	66
[43] Kronkeling	67
[44] 'Ik ben blij met mijn lichaam'	68
[45] Gedicht	69
[46a] 'Steek uw hand in dit vers'	70
[46b] 'In een vergeetput'	71
[47] 'Komfort is ongezond'	72
[48] 'Ik was alleen mezelf'	73
[49] 'Slapen'	74
[50] 'Mijn kop zit vol beton'	75
[51] 'Dichten is een klad'	76
[52] 'De ruimte:'	77
[53] Dichten I	78
[54] Soms II	79
[55] 'God, is deze wereld'	80
[55] Dichten II	81
[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem'	82
[58] Ik voel me thuis	83
[59] Het water blikkert	84
[60] 'Mijn jas waait los aan flarden'	85
[61] 'Als een jonge twijg'	86
[62] Renner	87
[63] 'Als ik van pijnen niets meer kan'	88
[64] 'Het is waarom een moeder baren moet'	89
[65] 'Onschuldig als een groot schaap'	90
[66] Sneeuw	91
[67] 'Wij willen nog'	92
[68] 'Wij willen tevreden zijn'	93
[69] 'Na een bemesting'	94
[70a] De nieuwe generatie	95
[70b] Programma	96
[70c] 'De lucht'	97
[70d] 'Men moet moe zijn en oud'	98
[71] 'De dag is veel te naakt om te beminnen'	99
[72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel'	100
[73] 'Elk lichtje een kleurenexplosie'	101
[74] Zomerverzen I	102
[75] 'Held zijn door gewoon te doen'	103
[76] 'Waarom zullen er steeds dichters zijn?'	104
[76] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel'	105
[78] Zomerverzen II	106
[79] 'Ons hart is gemaakt om te beven'	107
[80] 'En als we het prangen'	108
[81] 'Zelden gelukt het zo zacht te zijn'	109
[82] 'Omdat ik een hart heb'	110
[83] 'Want wat is de zon?'	111
[84] 'Soms is muziek'	112
[85] 'Maar als mijn hart leeft'	113
[86] 'Ik hou van het leven'	114
[87] 'Mijn hart doopt de wereld'	115
[88] 'Bemin ik de natuur?'	116
[89] 'Zoals water dijt'	117
[90] 'Gedichten spreken niet'	118
[91] 'Het is omdat'	119
[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'	120
[93] 'Een meisje om blij te zijn'	121
[94] 'Ach mij, ik wil te veel'	122

[95] 'Want alle geluk'	123
[96a] 't is weinig wat ik wil'	124
[96b] 't is weinig wat ik wil'	125
[97] 'Ik heb geen problemen meer'	126
[98] 'Dan kan ik heel mijn leven'	127
[99] 'Ik vraag slechts'	128
[100] 'De tover van water'	129
[101] Beethoven	130
[102] 'Elegie zonder woorden'	131
[103] 'Liedje om te laten smelten'	132
[104] 'Onder zijn zijgen'	133
[105] 'Ik wil het zeggen en kan het niet'	134
[106a] Aan Werner Abeele	135
[106b] 'Het noodlot sloeg'	136
[106c] 'Wie zijn leed overwint'	137
[107a] Lethargie.....	138
[107b] Lethargie	139
[108] 'De trein graaft door de aarde van de nacht'	140
[109] 'Hagel knikkert'	141
[110] 'De sneeuwpap der wolken brokkelt uiteen'	142
[111] Gebed voor de mensen	143
[112] 'De knuist van mijn lichaam propt me saam'	144
[113] 'Los en ontspannen als vloeien'	145
[114] 'De lange snikken'.....	146
[115] 'Verblind ons ogen'	147
[116] 'Eén nu'.....	148
[117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'.....	149
[118] 'Ik kan zo plots heel best een dronkelap begrijpen'	150
[119] 'Ik wil schrijven'	151
[120] 'Op de notenbalken van telefoondraden'	152
[121] 'Maak me uw drillboor, God'.....	153
[122] 'Naakte popels huiveren'.....	154
[123] 'De pateen'	155
[124] 'De heuvel'.....	156
[125] 'Duiven fladderen alsof de lucht'.....	157
[126] 'Vlak de velden als een zware zee'	158
[127] 'Een lange wolk komt zich plat'	159
[128] 'Weer is een dag gestreden'	160
[129] Lente	161
[130] 'Men wordt nooit moeheid moe'	162
[131] 'Waar zijt ge ergens?'	163
[132] 'Achter ribbentrials'.....	164
[133] 'De dikke man'	165
[134] 'Zonder gedachten'	166
[135] 'De lente staat'	167
[136a] 'Ik doe rustig voort met leven'	168
[136b] VREDE.....	169
[137] 'Soms in een windstille'.....	170
[138] 'Gedicht als zeg nog eens dat'	171
[139] Aan Greta S.....	172
[140] 'Ik ben te gelukkig voor een mens'	173
[141] Kwatrijn	174
[142] 'Iets wil er nooit uit mijn hart'	175
[143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart'	176
[144] 'Ik ben mijn goede vriend'	177
[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'	178
[146] 'Moest ik nu niet meer wensen'	179

[147] 'Ik hang gehesen'	180
[148] 'Mijn borst is groot'	181
[149] 'Ik stap in mijn lichaam terug'	182
[150] 'Nu legt een wolk zich als een'	183
[151] De gevallene ([xxxxxxxxxx])	184
[152a] Droompje	185
[152b] 'En ik lachte ook'	187
[153] 'Woorden zijn schoten'	188
[154] 'Ik ben blij om je ogen'	189
[155a] 'De bomen borrelen van licht'	190
[155b] 'De bomen borrelen van licht'	191
[155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers'	192
[156] 'Een fabrieksschouw braakt'	193
[157] 'Ik ben niet ik'	194
[158] 'Ik leef nog wel'	195
[159] 'De inktvis'	196
[160] Lachend naakt	197
[161] Verwoeste stad (Zadkine)	198
[162] 'De hemel hoest'	199
[163] 'Mijn maag stamp't'	200
[164] 'Ik lig als een akker'	201
[165] 'Ik luister naar de stilte'	202
[166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'	203
[167] 'Muziek scheert als de wind'	204
[168] 'Ik ben zo diep zo diep gelukkig'	205
[169] 'Ik ben zo blij'	206
[170] 'Ik sta zo fris zo fris'	207
[171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid'	208
[172] '[xxxx] worden, wilde ik dat'	209
[173] 'Vanuit mijn gapende zwaarte'	210
[174] 'Wolken omarmen boosheid'	211
[175] Panta rei	212
[176] Moeder	213
[177] 'Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik'	214
[178] 'Ik gaf je aan de zon'	215
[179] 'Treur met heel mijn leven'	216
[180] 'Als een kano over water'	217
[181a] 'Ik sta in 't donker'	218
[181b] 'Ik sta in 't donker'	219
[182] 'Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat'	220
[183] 'Als een glimlach over je gelaat'	221
[181] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'	222
[185] 'Aard en donkerte linken in elkaar'	223
[186] Mars	224
[187] 'Ik groei in 's levens donkere schoot'	225
[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot'	226
[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'	227
[190] Reinheid	228
[191a] Vrede	229
[191b] 'De dingen zijn zo passieloos'	230
[192] 'O avond'	231
[193] 'Als de havens'	232
[194] 'De hemel fris gewassen'	233
1.2. Leestekst cahier 2	234
[1] Beethoven	234
[2] Delos	235

[3] Parthenon.....	236
[4] 'Werklui lossen'	237
[5] 'En weer de zomer en het leven laait'	238
[6] 'Weemoed is een glas'.....	239
[7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'	240
[8] Seizoenen.	241
[9] Miles Davis.	242
[10a] SLABBINCK.....	243
[10b] slabbinck	244
[11a] HANS LOEIZEN.....	245
[11b] twee gedichten voor hans lodeizen 1.	246
[12] 'Ik had nochtans mijn best gedaan'	247
[13] 'Verschrikt'	248
[14a] Narcissus.	249
[14b] Narkissos	250
[15] Prinses.	251
[16a] Flamingoos.	252
[16b] Flamingo's	253

Deel 2: Synoptisch variantenapparaat..... 255

<i>2.1. Synoptisch variantenapparaat cahier 1 .....</i>	<i>255</i>
[1] Joris Gerits.....	255
[2] 'En mijn lichaam drukt zich'.....	256
[3] Koud en warm	257
[4a] Gebed om geborgenheid.....	258
[4b] 'Weef de warmte-dons'.....	261
[4c] 'Beef van teder bloem-geluk'.....	262
[5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk'	263
[6] 'En ik heb heimwee'	264
[7] 'Hier begin ik de historie van lwein'	265
[8] GEDICHT	266
[9] 'Als een zeil dat zwellen moet'	268
[10] 'Kunst is gloeiender dan alle leven'	269
[11] 'Wij moeten veel sleuren aan daden'	270
[12] Luchtkasteel	271
[13a] Als eens.....	272
[13b] Als eens... ..	273
[14] 'Zoals bloed in water'	274
[15] 'Geluk'	275
[16a] Kantoorkruk.....	276
[16b] 'Ik ben een groot zitvlak'	277
[17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'.....	278
[18] 'Oe zegt de koe'	279
[19] 'Eens deed ik mijn ogen toe'	280
[20] 'De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden'	281
[21a] 'De zon zinkt als een abrikoos'	282
[21b] 'Naar 't bed der krimme'	283
[22a] Oppervlakkigheid.	284
[22b] Oppervlakkigheid.	285
[22c] Oppervlakkigheid.....	286
[23] Het hart.	288
[24] 'Wij schuiven in de bedding van de tijd'	289
[25] 'Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn'	290
[26] De blinde	291
[27a] 'Elk gevoel wordt onrust'	292
[27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij'	293

[28] 'Het leven is alleen gewoon'	295
[29] Sophocles	297
[30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'	298
[31] 'Voor ons is Hij nacht'	299
[32] 'En immer word ik gestuurd naar daden'	300
[33] 'Misschien'	301
[34] 'Moeten wij onszelf niet overwebben met daden'	302
[35] 'En soms weer zou ik willen krijsen'	303
[36] 'Ik beweeg me niet meer vrij in'	305
[37] 'Soms ben ik zo veilig genesteld'	306
[38] 'Altijd moet ik iets doen'	307
[39] 'Tussen de wanden van mijn geest'	308
[40] 'Ja, soms moet ik wel hunkeren'	309
[41] 'En soms wil ik niets meer'	310
[42] WINTER	311
[43] Kronkeling.	314
[44] 'Ik ben blij met mijn lichaam'	316
[45] Gedicht.	317
[46a] 'Steek uw hand in dit vers'	318
[46b] 'In een vergeetput'	319
[47] 'Komfort is ongezond'	320
[48] 'Ik was alleen mezelf'	321
[49] 'Slapen'	322
[50] 'Mijn kop zit vol beton'	323
[51] 'Dichten is een klad'	325
[52] 'De ruimte'	326
[53] Dichten I	327
[54] Soms II	329
[55] 'God, is deze wereld'	330
[56] Dichten II	331
[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem'	332
[58] 'Ik voel me thuis'	334
[59] 'Het water blikkert'	335
[60] 'Mijn jas waait los aan flarden'	336
[61] 'Als een jonge twijg'	337
[62] Renner.	338
[63] 'Als ik van pijnen niets meer kan'	340
[64] 'Het is waarom een moeder baren moet'	341
[65] 'Onschuldig als een groot schaap'	342
[66] Sneeuw.	343
[67] 'Wij willen nog'	344
[68] 'Wij willen tevreden zijn'	345
[69] 'Na een bemesting'	346
[70a] De nieuwe generatie	347
[70b] Programma.	348
[70c] 'De lucht'	349
[70d] 'Men moet moe zijn en oud'	350
[71] 'De dag is veel te naakt om te beminnen'	351
[72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel'	352
[73] 'Elk lichtje een kleurenexplosie'	353
[74] Zomerverzen I	354
[75] 'Held zijn door gewoon te doen'	356
[76] 'Waarom zullen er steeds dichters zijn?'	357
[77] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel'	359
[78] Zomerverzen II	361
[79] 'Ons hart is gemaakt om te beven'	362
[80] 'En als we het prangen'	363

[81] 'Zelden gelukt het zo zacht te zijn'	364
[82] 'Omdat ik een hart heb'	365
[83] 'Want wat is de zon?'	366
[84] 'Soms is muziek'	367
[85] 'Maar als mijn hart leeft'	368
[86] 'Ik hou van het leven'	369
[87] 'Mijn hart doopt de wereld'	370
[88] 'Bemin ik de natuur?'	371
[89] 'Zoals water dijt'	372
[90] 'Gedichten spreken niet'	373
[91] 'Het is omdat'	374
[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'	375
[93] 'Een meisje om blij te zijn'	377
[94] 'Ach mij, ik wil te veel'	378
[95] 'Want alle geluk'	379
[96a] 't is weinig wat ik wil'	380
[96b] 't is weinig wat ik wil'	381
[97] 'Ik heb geen problemen meer'	383
[98] 'Dan kan ik heel mijn leven'	384
[99] 'Ik vraag slechts'	385
[100] 'De tover van water'	386
[101] Beethoven	387
[102] 'Elegie zonder woorden'	388
[103] 'Liedje om te laten smelten'	389
[104] 'Onder zijn zijgen'	390
[105] 'Ik wil het zeggen en kan het niet'	392
[106a] Aan Werner Abeele	393
[106b] 'Het noodlot sloeg'	396
[106c] 'Wie zijn leed overwint'	397
[107a] Lethargie	398
[107b] Lethargie	399
[108] 'De trein graaft door de nacht'	401
[109] 'Hagel knikkert'	402
[110] 'De sneeuwpat der wolken brokkelt uiteen'	403
[111] Gebed voor de mensen	404
[112] 'De knuist van mijn lichaam propt me saam'	405
[113] 'Los en ontspannen als vloeien'	406
[114] 'De lange snikken'	407
[115] 'Verblind ons ogen'	408
[116] 'Eén nu'	409
[117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'	410
[118] 'Ik kan zo plots heel best een dronkelap begrijpen'	411
[119] 'Ik wil schrijven'	412
[120] 'Op de notenbalken van telefoondraden'	413
[121] 'Maak me uw drillboor, God'	414
[122] 'Naakte popels huiveren'	415
[123] 'De pateen'	416
[124] 'De heuvel'	417
[125] 'Duiven fladderen alsof de lucht'	418
[126] 'Vlak de velden als een zware zee'	419
[127] 'Een lange wolk komt zich plat'	420
[128] 'Weer is een dag gestreden'	421
[129] Lente	422
[130] 'Men wordt nooit weemoed moe'	423
[131] 'Waar zijt ge ergens?'	424
[132] 'Achter ribbentralies'	425
[133] 'De dikke man'	426

[134] 'Zonder gedachten'	427
[135] 'De lente staat'	428
[136] 'Ik doe rustig voort met leven'	429
[137] 'Soms in een windstille'	430
[138] 'Gedicht als zeg nog eens dat'	431
[139] Aan Greta S.....	432
[140] 'Ik ben te gelukkig voor een mens'	435
[141] Kwatrijn	436
[142] 'Iets wil er nooit uit mijn hart'	437
[143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart'	438
[144] 'Ik ben mijn goede vriend'	439
[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'	440
[146] 'Moest ik nu niet meer wensen'	442
[147] 'Ik hang gehezen'	443
[148] 'Mijn borst is groot'	444
[149] 'Ik stap in mijn lichaam terug'	445
[150] 'Nu legt een wolk zich als een'	446
[151] De gevallene ([xxxxxxxxxx])	447
[152a] Droompje	448
[152b] 'En ik lachte ook'	452
[153] 'Woorden zijn schoten'	454
[154] 'Ik ben blij om je ogen'	455
[155a] 'De bomen borrelen van licht'	456
[155b] 'De bomen borrelen van licht'	458
[155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers'	460
[156] 'Een fabrieksschouw braakt'	461
[157] 'Ik ben niet ik'	462
[158] 'Ik leef nog wel'	463
[159] 'De inktvis'	464
[160] Lachend naakt	465
[161] Verwoeste stad (Zadkine)	466
[162] 'De hemel hoest'	467
[163] 'Mijn maag stamp't'	468
[164] 'Ik lig als een akker'	469
[165] 'Ik luister naar de stilte'	470
[166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'	471
[167] 'Muziek scheert als de wind'	472
[168] 'Ik ben zo diep zo diep gelukkig'	473
[169] 'Ik ben zo blij'	474
[170] 'Ik sta zo fris zo fris'	475
[171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid'	476
[172] '[xxxx] worden, wilde ik dat'	477
[173] 'Vanuit mijn gapende zwaarte'	478
[174] 'Wolken omarmen boosheid'	479
[175] Panta rei	480
[176] Moeder.....	481
[177] 'Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik'	482
[178] 'Ik gaf je aan de zon'	483
[179] 'Treur met heel mijn leven'	484
[180] 'Als een kano over water'	485
[181a] 'Ik sta in 't donker'	486
[181b] 'Ik sta in 't donker'	488
[182] 'Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat'	489
[183] 'Als een glimlach over je gelaat'	490
[184] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'	491
[185] 'Aard en donkerte linken in elkaar'	492
[186] Mars	493

[187] 'Ik groei in 's levens donkere schoot'	494
[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot'	496
[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'	498
[190] Reinheid	500
[191a] Vrede	501
[191b] 'De dingen zijn zo passieloos'	503
[192] 'O avond'	504
[193] 'Als de havens'	505
[194] 'De hemel fris gewassen'	506
2.2. Variantenapparaat cahier 2	507
[1] Beethoven	507
[2] Delos	508
[3] Parthenon	509
[4] 'Werklui lossen'	510
[5] 'En weer de zomer en het leven laait'	511
[6] 'Weemoed is een glas'	512
[7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'	513
[8] Seizoenen	515
[9] Miles Davis	516
[10] SLABBINCK	517
[11] HANS LODEIZEN	518
[12] 'Ik had nochtans mijn best gedaan'	519
[13] 'Verschrikt'	520
[14] Narcissus	521
[15] Prinses	524
[16] Flamingoos	525
Deel 3: Commentaar	527
3.1. Editeursverantwoording	527
3.1.1. Bronnen	527
3.1.2. Datering van de manuscripten	529
3.1.3. Keuze van de basistekst	529
3.1.4. Constitutie van de leestekst	530
3.1.4.1. Ingrepen in de basistekst	530
3.1.4.2. Titels	534
3.1.4.3. Nummering en volgorde	534
3.1.4.4. Meer dan één leestekst	534
3.1.5. Inrichting apparaat	535
3.1.5.1. Siglen	535
3.1.5.2. Lagen	536
3.1.5.3. Diakritisch tekensysteem: auteursvarianten	537
3.1.5.4. Diakritisch tekensysteem: editeurscommentaren	538
3.2. Documentaire bronbeschrijving	539
3.2.1. Cahier 1	539
3.2.2. Cahier 2	562
3.2.3. Tijdschriftpublicaties	565
3.2.3.1. Dietsche Warande en Belfort: Tijdschrift voor letterkunde, kunst en geestesleven	565
3.2.3.1.1. Jaargang 107, nummer 9	565
3.2.3.1.2. Jaargang 110, nummer 6	565
3.2.3.1.3. Jaargang 113, nummer 1	566
3.2.3.2. Universitas: tijdschrift voor katholieke actie onder hoogstudenten	566
3.2.3.2.1. Jaargang 26, nummer 5	566
3.2.3.2.2. Jaargang 26, nummer 8	566
3.2.3.3. Ruimten: tijdschrift voor actuele literatuur en beeldende kunsten	567
3.2.3.4. Jong-nederlands literair tijdschrift	567

3.2.4. Bloemlezingen.....	567
3.2.4.1. Gedichten 65 (1966) door Jos de Haes en Hubert van Herreweghen.....	567
3.2.4.2. Pijn en puin verdwenen: Jonge Vlaamse esthetische poëzie (1966) door Werner Cranshoff ...	567
3.2.5. De lenige liefde	568
3.2.5.1. Eerste druk (1969).....	568
3.2.5.2. Tweede druk (1970)	570
3.2.5.3. Derde druk (1973).....	570
3.2.5.4. Vierde druk (1975)	570
3.2.5.5. Vijfde druk (1976)	570
3.2.5.6. Zesde druk (1978)	573
3.2.5.7. Zevende druk (1979)	573
3.2.5.8. Achtste druk (1980).....	573
3.2.5.9. Negende druk (1982)	573
3.2.5.8. Tiende druk (1986).....	573
3.2.6. Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982.....	576
3.2.6.1. Eerste druk (1984).....	576
3.2.6.2. Tweede druk (1986)	578
3.2.6.3. Derde druk (1988).....	578
3.2.6.4. Vierde druk (1992)	578
3.2.6.5. Vijfde druk (1996)	578
3.3. Interpretatief commentaar.....	579
3.3.1. Het 'simplistische' karakter van De Conincks poëzie: "dat kan ik ook"?	579
3.3.1.1. Algemene componeerpoëtica: casus [4a] Gebed om geborgenheid	582
3.3.1.2. Algemene componeerpoëtica: casus [187] 'Ik groei in 's levens donkere schoot'	584
3.3.1.3. De werkregel: casus [13a] en [13b] Als eens...; [96a] en [96b] "t is weinig wat ik wil' en [139] Aan Greta S.	586
3.3.1.4. Conclusie	588
3.2. Dichten met vernieuwing die niet nieuw was.....	589
3.3.2.1. Neo-romantische poëtica: casus [70b] Programma.....	593
3.3.2.2. "Esthetische neigingen": casus [16] Flamingoos.....	595
3.3.2.3. Conclusie	596
4. Bibliografie	597
4.1. Primaire bronnen	597
4.2. Secundaire bronnen	598
5. Bijlagen	601
5.1. Cahier 1 blad 12 verso	601
5.2. Cahier 1. los. blad. 6 recto	602
5.3. Cahier 1 los blad. 13 verso	603

Inleiding

Herman De Coninck (1944-1997) wordt herinnerd als “de man die zijn volk poëzie leerde lezen” (Eyskens 2017:achterflap). Hij was en is nog steeds een uitermate populair dichter door zijn romantische gedichten geschreven in eenvoudige alledaagse taal. Zeker zijn ‘nieuw-realistisch’ debuut *De lenige liefde* (1969) is tot op de dag van vandaag een hit bij jong en oud in Vlaanderen. De voorbije twee decennia zijn vele grote verzamelwerken gepubliceerd om De Conincks auteurschap in alle vormen en maten eer aan te doen: *De gedichten* (1998) samengesteld door Hugo Brems, *Het proza* (2000) samengesteld door Paul de Wispelaere, en de lijvige biografie *Toen met een lijst van nu errond* (2017) door Thomas Eyskens. Deze scriptie wil nederig dat rijtje aanvullen door De Conincks rijke auteurschap te belichten in zijn jongste jaren, als jonge zoekende dichter.

Deze verhandeling is gebaseerd op een bottom-up onderzoek vertrekkend uit het beschikbare archiefmateriaal in Herman De Conincks literaire nalatenschap. Uit dit archief focus ik op twee cahiers die manuscripten bevatten van zijn vroegste poëtisch werk geschreven in de periode van 1961 tot 1964, nog voor zijn debuut in 1969. Aan de hand van dat vroegste werk probeer ik een genuanceerder beeld te schetsen van die befaamde “man die zijn volk poëzie leerde lezen” (Eyskens 2017:achterflap). Dit beeld wordt geplaatst naast het canonieke beeld dat De Coninck in de receptie aangemeten kreeg. Uit die toetsing is het duidelijk dat er toch enkele misvattingen rond zijn werk gangbaar zijn in de oordelen van critici en lezers. Uit een interpretatieve lezing van de manuscripten mag blijken dat zijn poëzie niet zo eenvoudig of makkelijk te schrijven is als op het eerste gezicht lijkt. Daarnaast werpen de manuscripten vragen op omtrent De Conincks categorisering als nieuw-realist, terwijl die vroegste poëzie een romantische poëtica bedraagt die ook verder in het oeuvre de kop opsteekt.

De gepresenteerde historisch-kritische deeditie bestaat uit drie grote delen. Het eerste gedeelte hieronder presenteert de leestekst van het bestudeerde archiefmateriaal. Het materiaal uit de twee cahiers wordt daar uitgezuiverd gepresenteerd, met toch als doel om een zo betrouwbaar mogelijke weergave van de manuscripten te bieden. In het daaropvolgende deel wordt het variantenapparaat van die gedichten of verzen gereconstrueerd. Hierin kan de genese van elk gedicht gevolgd worden en hoe verschillende varianten van versregels en hele gedichten zich tot elkaar verhouden. Het derde en laatste deel is het commentaar. Dit bestaat zelf uit drie kleinere onderdelen: de editeurscommentaar, de documentaire bronbeschrijving en een interpretatief commentaar. In dat laatste onderdeel zal ik dieper ingaan op de reeds genoemde misvattingen rond De Conincks auteurschap en poëtica, en dus via zijn vroegste poëzie een genuanceerder beeld proberen geven van zijn literaire nalatenschap.

Deel 1: Leestekst

1.1. Leestekst cahier 1

[1] Joris Gerits

Mijn broeder is gevallen

                    gebroken is zijn tred.

Op d' uitzichtloze wallen

                    is geen dageraad in 't verschiet.

Mortiervuur klettert woedend

                    granaten ploffen zwaar.

En op de grond ligt bloedend

                    mijn broer op een brancard.

De nacht is mysterie-achtig

                    door lichtkogels verlicht.

En op de grond ligt prachtig

                    uw lijk in 't helder licht.

Bloed druipt van uw schoenen

                    en modder van uw jas.

Nooit schellen nog klaroenen

                    de dood is bleek als was.

[2] 'En mijn lichaam drukt zich'

en mijn lichaam drukt zich
bronstig in zijn oude bedding neer
mijn hart als wierook walm
in 't veilige goede vlees van mij.

[3] Koud en warm

Vuur

van smeltens-zoet-zijn

warmt verstopping vrij

rillend van genot, mijn bloed

mijn lichaam, een huls vol walm

en 't hart genesteld in dat goede warme vlees van mij

[4a] Gebed om geborgenheid ¹

Ijsmaakt,
marmerbloot van kou
en stenen pijn, in een heelal van stalen blauw
ben ik verdoold geraakt.

Soms van warmte die mijn moeder is,
broed me vrij
hul uw gul in vachten van genot.
Beef van bloem.
Zijn, hart van mij.
Bons, mijn bloed, zoem
mijn aders vol geluk.
Ja, barst stuk!

[4b] 'Weef de warmte-dons'

Weef de warmte dons,
die moeder is,

[4c] 'Beef van teder bloem-geluk'

Beef van bloem-
zijn, hart van mij
Bons mijn bloed, zoem
mijn aders vol geluk
ijs, barst stuk!

[5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk'

Gons kriebelend van zwart-wit geluk mijn bloed
wat was ik, toen ik kind was, goed!

[6] 'En ik heb heimwee'

En ik heb heimwee
naar het zomerland

[7] 'Hier begin ik de historie van Iwein'

Hier begin ik de historie van Iwein.

Eigenlijk weet waar het begon hijzelf niet.

Hij is eens geboren zonder dat hij het wist, en hij zal sterven misschien ook zonder het te weten.

Van als hij er was ene tot hij niet meer bestaat, dat is zijn leven.

Iwein was een ridder. Hij had ook anders kunnen heten, zelfs François. Maar dat klinkt niet voor een ridder, en daarom heet hij Iwein.

En een ridderleven is romantisch vinden wij.

Maar Iwein vond dat niet. Zo zijn er nog dingen waarover wij ons gedacht hebben, en hij het zijne, en een ander denkt er misschien nog anders over.

[8] GEDICHT

Zoals in klauwende vingers
wind onvatbaar is, als was hij er niet,
zo is alle geluk: het vliedt.

Ai, die voortdurende hunk'rende kramp!
Ik wou dat ik mijn spieren weken kon
uit deze pijn van te zijn.
Ik wou dat ik het kon.

[9] 'Als een zeil dat zwellen moet'

Als een zeil dat zwellen moet
bolt de liefde mijn hart

[10] 'Kunst is gloeiender dan alle leven'

Kunst is gloeiender dan alle leven

Zo kan zij alleen ons geven

wat wij verwachten van het leven

[11] 'Wij moesten veel sleuren aan daden'

Wij moesten veel sleuren aan daden,
water-waden
door hoog duister, en achter elke nacht
nieuwe nacht. Tot, langverwacht
een stil geluk zich spon
en ons verwoest tot dromen-verlangende horizon.

[12] Luchtkasteel

Het kleine meisje met de witte handen,
heeft in de verre ijheid van zichzelf,
een paard getekend.

Wiens hoge poten zijn als ranke lijnen,
als tonen uit een nog onberoerde snaar.
Wiens dunne manen teer en ragfijn trillen;
in de gedempte sneeuwval van haar stille s.
Wiens bruine, ruige vacht is als de schaduw,
die zij in lange nachten heeft gestreeld.

Het kleine meisje met de witte handen,
heeft in de verre ijheid van zichzelf,
een paard getekend,
en half ontwaken heeft zij eens geleerd
dat zij het nooit berijden zal.

[13a] Als eens...

Als eens ge zult gezift zijn uit het leven
dat ik leef en dat me beven
doet van 't ademloze smachten;
Als eens verwaaid zal zijn
uw luchtdoorkleurend lachen;
Als ik dan niets meer heb waarop ik wachten
kan, zal ik in kille pijn
en zonder wenen
verstenen.

[13b] Als eens...

Als eens ge zult gezift zijn uit de lucht
waarin ik dartel,

Als eens de warmte van de theemuts van ons samenzijn
verwaaid zal zijn in 't ijle guur azuur,
dan zal ik niet meer leven.
Maar verkalken

[14] Zoals bloed in water

Zoals bloed in transparante water warme kleur openwalmt
zo kleurt geluk ons hart
met duizendtinig genot

[15] 'Geluk'

Geluk:

waar anders 't hart zichzelf niet voelt
van kleurloosheid
pompt geluk het vol als een ballon.

Zodat we zijn rekkende grenzen voelen
als een zeil bol onder de wind.

[16a] Kantoorkruk

Ik zit op een kruk
mijn leven stuk
ik ben een groot zitvlak
en zit mijn stoel vol
een puilend vlezen pak
dat eens ook mijn ziel
overgroeien zal

[16b] 'Ik ben een groot zitvlak'

Ik ben een groot zitvlak

en zit mijn stoel vol.

Soms voel ik mijn vlees groeien.

Misschien word ik eens een grote pruilende bal.

Nadat mijn ziel gestikt zal zijn in mij.

[17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'

Ik spring op met schuimkoppige gramschap tegen de blinde muur
van lamheid in mij
met schuimkoppige gramschap
Ik wil vooruit als de rivier
(die sliert in zilveren aktie)

Maar ik ben een zware nevel
in mijn buik, ik sleur mezelf
achter me aan, en ik rem mezelf
en ik kan niet vooruit gaan.

[18] 'Oe zegt de koe'

oe zegt de koe

en Hauls: vote oste boe

het klinkt mij eender

maar 't laatste veel gemeender

[19] 'Eens deed ik mijn ogen toe'

Eens deed ik mijn ogen toe
maar toen zag ik niets meer.
Dat geen tweede keer.

[20] 'De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden'

De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden.

(Ach ja, er zijn van langsom meer blonden,
de keus wordt moeilijk.) En ik ben de zoe-
kende in de woestijn.

Ik zoek, dus ik ben.

Die mag er zijn?

[21a] 'De zon zinkt als een abrikoos'

De zon zinkt als een abrikoos
en rijpt met warm gebloos
de wolken vòòr ze sterven gaat.
Dan wordt de wereld desolaat
en grauw als al wat zielloos
is. De mist heeft alle schoonheid
uitgegomd. Er is iets broos
in mij dat breken gaat.

[21b] 'Naar 't bed der krimme'

naar 't bed der krimme. Warm gebloos
rijpt de wolken

[22a] Oppervlakkigheid.

Niets laat mijn hart met rust
maar tik tik zegt het alleen,
het is van tin tik tik,
een tinnen plaat.

Niets klemt en woelt erin
zoals bloed in water wolkt.
Niets kan door de plaat
van tin. Tik tik zegt alles.
En zelfs mijn hart laat mijn hart niet met rust.

[22b] Oppervlakkigheid.

Een tinnen plaat
mijn hart. Niets laat
het met rust, maar tik tik
zegt ze alleen, ze is van tin.

[22c] Oppervlakkigheid.

Het is een tinnen plaat,
mijn hart, waarop de regen
van de dingen: eindeloze stippellijn
tik tik tik. Dat ben ik.

Niets kleurt en woelt erin
zoals in water wolkend bloed.
Niets kan dringen
door de plaat van tin.
'k heb geen bewustzijn meer.
Ik registreer.
Tik tik tik. Dat ben ik.

[23] Het hart.

Het sleurt mezelf achter me aan
tot het niet meer weet wat het nog lust
en ik niet wat ik ben
en dit is nooit gedaan.
Ook het hart laat het hart niet met rust.

[24] 'Wij schuiven in de bedding van de tijd'

Wij schuiven in de bedding van de tijd
als een rivier
haar oevers lang

[25] 'Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn '

Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn
crescendo crescendo. Als varkens!
Zij kappen in wiggen van tijd
de duur
en als ons leven zonder geklater
stroomt water
naar de monding, de zee.
Ook wij doen mee.

Soms verdampt het vloeien
van de tijd,
wij leven trager en vallen.
Maar zoveel te hollen
daarna, als 't leven ons weer
in zijn bedding heeft.

[26] De blinde

Hij is een blind ingewand van 't zeste leven
een huis zonder vensters kan niet zonnig zijn
niemand kan erin en hij nooit eruit
En nooit zal groeien naar 't licht, het kruid
van zijn hart

[27a] 'Elk gevoel wordt onrust'

Elk gevoel wordt onrust
en siddert rusteloos in mij
tot ik het gegrepen heb
en vastgespijkerd op papier.

Alles is voorlopig en doelloos
en ongenietbaar
tot het gevangen is in woorden,
maar tegen die tijd
is ook al 't schone vervlogen in zoeken.

¹ Van dit gedicht bestaan verschillende leesteksten.

[27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij'

Ik ben de stroper
en de looper
achter alle geluk. Soms vang ik het op papier
en soms loop ik mijn longen stuk.

Want alle gevoel is gewoel in mij
en siddering rusteloos
die niet weet wat beginnen
tot ik ze bemachtigd heb
in mijn woordennet
en haar beminnen kan.

¹ Van dit gedicht bestaan verschillende leesteksten.

[28] 'Het leven is alleen gewoon'

Het leven is alleen gewoon
lijk stof op de dingen.
Maar wie wil zingen
en uit alles schoon-
heid slaan, en sap wringen
en hart zijn,
voor hem is 't leven harde pijn
en monotoom
en soms afschuwelijk gewoon.

[29] Sophocles

We zijn te Colonus in het jaar 495
voor Christus. Colonus is een klein
aantrekkelijk stadje, kortbij Athene.
Enkele bengels spelen op straat.

[30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'

Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg.
En daarom is het dat ik verlang
naar kennis, op ogenblikken dat ik
verlangen kan, en daarom ben ik kwaad
op mezelf als ik niet naar kennis verlangen kan.

Maar wat wil ik al
niet, een man die niet meer wilt
is een dode mens, of een dode, zonder
mens, want in hoever is een dode
nog mens. En zo kan ik blijven
denken als dit nog denken is
en onderwijl verricht ik niets,
en onderwijl verricht mijn hart wel iets,
het is of het spuwt daar vanbinnen
van onvree met mezelf, of het zijn
gal uitspuwt, maar een hart heeft
geen gal dat weet ik ook wel.

[31] 'Voor ons is Hij nacht'

- voor ons is Hij nacht -

[32] 'En immer word ik gestuurd naar daden'

En immer word ik gestuurd naar daden,
prestaties omdat ik graag een resultaat
zie. En ik zie graag een resultaat voor me
omdat het een houvast is
en omdat ik bang ben als ik geen houvast heb.

[33] 'Misschien'

Misschien

zijn we geschapen om een taak te vervullen.

Ik geloof dat zelfs, want ik geloof.

Maar of God soms niet heel veraf is, en

of het dan niet normaal is dat we

“misschien” zeggen. En of God wel bestaat

als er zovelen geloven van niet.

En Lourdes dan: de mirakelen, en het

leven dan een wonder als geen ander

En of dat wonder dan niet zinloos

kan zijn omdat wij zin geven aan

alle dingen, wij alleen, wij de mensen.

En christus dan die toch werkelijk bestaan

heeft, en Lourdes, en wie zal het zeggen.

En zo kan ik blijven denken als dit nog

denken is, en onderwijl verricht ik niets.

[34] 'Moeten wij onszelf niet overwebben met daden'

Moeten wij onszelf niet overwebben met
daden, niet gedachten met gevoelens?

Want zonder dat kijken wij in de
nacht gapende kuil van een leegte.

[35] 'En soms weer zou ik willen krijsen'

En soms weer zou ik willen krijsen
in het vlees van dit blad, zo tastbaar, maar
dat lukt niet. Of ZOT schrijven
met letters groot
en onwezenlijk als een surrealistisch schilderij.

Of gewoon een glief griffen over deze
bladzijde, maar dat laat zich niet
drukken, en daarom schrijf ik maar
van die glief.

En is dat het leven? Het leven is zoveel
meer.

En soms ben ik een dikke darm
pulserend van geluk.

[36] 'Ik beweeg me niet meer vrij in'

Ik beweeg me niet meer vrij in
dat magnetisch veld. Mijn hart
gehoorzaamt mij niet meer, maar
hangt uitgespannen tussen die
eeuwige polen

[37] 'Soms ben ik zo veilig genesteld'

Soms ben ik zo veilig genesteld in
mijn huls van vlees
En uren kan in slapen

[38] 'Altijd moet ik iets doen'

Altijd moet ik iets doen en
ik weet nooit wat, moet ik iets schrijven
en ik weet nooit wat. Omdat ik iets
mis en ik weet niet wat.

[39] 'Tussen de wanden van mijn geest'

Tussen de wanden van mijn
geest kluwen altijd gedachten, als het
gedachten zijn, maar ik voel ze toch,
ze kluwen. Ik kan ze niet vatten,
zelfs niet als ik me met mieren aandacht
op de loer leg, zelfs niet moest ik mijn hand
een ganse dag registreren. Omdat het
niet te registreren is. Omdat het vloeit
als water. Omdat elke gedachte in een
andere oversmelt, onmerkbaar,
onmerkbaar voortdurend smelten.

[40] 'Ja, soms moet ik wel hunkeren'

Ja, soms moet ik wel hunkeren naar
ik weet niet wat, het komt er niet op
aan, het is onbereikbaar, maar ik
moet hunkeren, als een snaar die trillen moet

[41] 'En soms wil ik niets meer'

En soms wil ik niets meer dan

willoos zijn en leeg, vol rust.

“Reeds is mijn hand gesloten alsof er
geen verlangen over deze vingers lag.”

Dan ben ik klaar voor U, God, op wie
ik dikwijls wacht, en die zo veel meer
op mij wacht, en die zo veel meer bemint
dan ik ooit beminnen kan. En dat ik dat
niet mag voelen!

[42] WINTER

Het gras is een piekjesveld
Vrieskou vreet uit alle dingen alle geuren
weg en glazen scherpe pijn worden de kleuren.
Alles ligt vastgeklonken in 't geweld

van ijs en winden. Ze wetten
tot nieuw gerammel alle gerucht
Klauwend wortelen in de lucht
als haarvaten de bomenskeletten.

Ik heb kou tot op het been
alsof ik naakt geraamte was. Vol armte
ben ik, als een standbeeld levenloos alleen.

Tot mijn slapend lichaam gedrenkt van warmte
wordt. Ik ben een wolk, mijn gebeente smelt
en in mij bloed dat welt.

[43] Kronkeling.

Vandaag was het er weer. Ik wilde
zeggen wat ik niet zeggen kon, wat rilde
in mij, een zeepbel die buiten wou, stoeien
en vrij zijn. Maar ik zit weer te knoeien

met woorden. Ik voel me vol pijn
van onzegbaarheid. Een glasscherp geblaas
dat muziek wil zijn.

Maar ik krijg het niet in de maat.

[44] 'Ik ben blij met mijn lichaam'

Ik ben blij met mijn lichaam

dat soepel is en dat ik rekken kan als een panter.

Gans mijn lijf = 1 geeuw

[45] Gedicht.

Langgerekt liggen mijn ledematen.
te geeuwen. Ik hang diep en gelaten
in het vlees van een zetel gegroeid.
De kachel gloeit
oranje als de avondzon
en stilte hangt aan het stramien
van 't klokgetik.
Er is geen tijd.
Ik ben een boot en glijd.

[46a] 'Steek uw hand in dit vers'

Steek uw hand in dit vers.

Het is lauw, want zo ben ik
en ik wil spuwen wat ik ben
in briesende vloeken, en kan het niet
want ik ben lauw en oud
en woel in slijm van woorden.

In een vergeetput
buiten de tijd
webben de dagen me in.

Ik kan niet meer bewegen
't wordt nooit meer later
en 'k voel me wegen
zwoel en zwaar als water.

[46b] 'In een vergeetput'

In een vergeetput

buiten de tijd

webben de dagen me in

[47] 'Komfort is ongezond'

Komfort is ongezond.

Alle hardheid van 't leven wordt afgerond.

We liggen in de doeken.

Soms voel ik mijn vlees groeien.

Zal het eens mijn hart niet vullen?

God, open de wolken

en laat uw azuur kletteren

van klaarte.

In een nikkelen kooi van chroom.

Blaas eens in mijn hart

want het is geklonterd en verstard.

[48] 'Ik was alleen mezelf'

Ik was alleen mezelf
het landschap van mijn ziel
en jij, andere wereld,
zonder mijn hart rond te kennen
als een lichaamscel die zich
splitsen gaat en trekt.

[49] 'Slapen'

Slapen: mijn batterij herladen.

[50] 'Mijn kop zit vol beton'

Mijn kop zit vol beton.

Ik krijg er niets meer doorgeduwd.

Er staat een zware klomp

op mijn romp.

[51] 'Dichten is een klad'

Dichten is een klad bewustzijn ziften

[52] 'De ruimte:'

De ruimte:

alsof het de as van de hemel is weggedrongen
en afgrond gaapt

[53] Dichten I

Dichter zijn is honger hebben.

'k span mijn webben,
aas vergeefs op schoonheid
uit het paradijs.

Daarom moeten woorden bijvernissen
wat de dingen missen.

[54] Soms II

Soms moet ik heel lang leven
om heel even
en zo onbereikbaar ver,
als een vallende ster
een vonk van schoonheid te zien doven
in het slorpend vloeipapier van 't niets.

En soms ben ik vol
als een viool die rillen moet
van donkerte en warme gloed.
Mijn hart is gebold als een zeil
en ik vaar uit met koningsbloed.

[55] 'God, is deze wereld'

God, is deze wereld
slechts een rijpende vrucht
in uw oneindige schoot?
Zijn wij niet embryo,
vicies nog en kleverig verward,
dat eens gebaard zal worden
in d' eeuwige luchten
van de hemel?

[55] Dichten II

Dichten:

zich verplichten

zijn bewustzijn te ziften.

Ik grijp de dingen beet

met woorden, uitgekleet

geschift en

fris van drift.

[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem'

Als een witte pluchen paardenbloem
speelt een wolkje
in de blauwe kinderliefde
van Gods firmament
dat blaakt van goedheid
Ik hoor de lucht
zacht lachen

De rijpe dooier van de zon
heeft de wereld overschilderd
en ik reik vers
naar de verf van geluk

[58] Ik voel me thuis

Ik voel me thuis in d'aard
als in de moederschoot

[59] Het water blikkert

Het water blikkert van de zon
(die alles in mijn blote flikker zet)

[60] 'Mijn jas waait los aan flarden'

Mijn jas waait los aan flarden
en aan mijn borst stoeit de wind,
en floept er in mijn lijf.
Nog nooit heb ik zo bemind
zonder te weten wat en waarom.
Ik ben blij, en anders niet.

[61] 'Als een jonge twijg'

Als een jonge twijg vol sterke vezels.

[62] Renner

Het kruit stampen
uit mijn dijen. Huls van gezwollen macht
en dampen
als paarden in lichaamslucht van de daad.

Ik splijt de luchten
en snel op een punt
de verten in.

Ik dans mijn benen om me heen
ben een kind van de wind
en rol bol door de wereld.

[63] 'Als ik van pijnen niets meer kan'

Als ik van pijnen niets meer kan
in een gedicht dan krimpen
over de snaren van de lier
gaat [x] stromen van zoete klanken geluk.

[64] 'Het is waarom een moeder baren moet'

Het is waarom een moeder baren moet
om te weten hoe schoon een kind is.

Het is waarom elk geluk
groeit op een achtergrond van gemis.

[65] 'Onschuldig als een groot schaap'

Onschuldig als een groot schaap

[66] Sneeuw.

De wereld is weer rein als een schaap,
Dacht ik. Maar weer ligt de aarde
vol glansbuiken van modder.
Auto's snorken wiggen door ons geluk
en we ploeteren weer.

[67] 'Wij willen nog'

Wij willen nog, ons doel is willen
een voelspriet in de hemel steken

[68] 'Wij willen tevreden zijn'

Wij willen tevreden zijn met de lucht
waarin we leven moeten

[69] 'Na een bemesting'

Na een bemesting van zo eeuwen
kan zo'n woord wel leven geven.

[70a] De nieuwe generatie

Wij wilden ook wel nieuw zijn
en de verzande wereld ontbolsteren
tot een bruingeflankte kastanje
maar veel vernieuwing was niet nieuw,
slechts 't oude onbeschaafde fluimen
van ontwortelde luimen.

Na het bruisen van die zee
zo oud als alle 's mensen wee
hoorden wij de stilte blaken van Gods vree
moeizaam gewinnen soms.

En na de storm vallen oude zoete woorden nieuw.

Als God het wil zullen we blij zijn
om het brood dat we breken mogen
en om de zon die zo goed is.

Als de heilige stilte de strijd heeft toegedekt
zullen wij de luchten vol woorden ademen
liefde, of vrouw, of geluk, maan en zon
en de luchten zullen zuidser worden en malser als een bed
en zij zullen door ons drenken
zoals een warm vogeltje van het kommetje
van mijn handen één nestje liefde maakt.

[70b] Programma

Wij wilden nieuw zijn
dat wil zeggen: vergeten
dat we oud zijn als het leven
en dat het leven moe is zoals wij.
Maar de vernieuwing was niet nieuw.

Wij hoorden na de storm
de stilte blaken van de vrede Gods.
De luchten zijn vele eeuwen doorploegd,
de luchten zijn rijp als de schoot van een akker
voor het zaad van tedere woorden.

“Liefde” zullen wij zeggen
“vrouw” of “geluk” of “God”
en de luchten zullen zuidser worden
door de adem van die woorden
alsof vogels vele nestjes erin bouwden.

Is ook de zon niet telkens even jong?
Men moet moe zijn en oud
om simpele dingen te beminnen.
Wij willen steeds opnieuw beginnen
de oude jonge schone mens te zijn.

[70c] 'De lucht'

De lucht: zo eeuwen doorploegd, de lucht is rijp
voor 't zaad van onze woorden
en wacht op de bestuiving van akkoorden
als de schoot van een akker op zaad

[70d] 'Men moet moe zijn en oud'

Men moet moe zijn en oud
om zulke tederheid
te beminnen

[71] 'De dag is veel te naakt om te beminnen'

De dag is veel te naakt om te beminnen
en alle dingen springen zo scherp
op mijn netvlies
zo wit en geometrisch
als een vale foto.

Maar de

[72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel'

toverspiegels waarin mijn ziel
echoënd stoeit

[73] 'Elk lichtje een kleurenexplosie'

elk lichtje een kleurenexplosie van verwondering

[74] Zomerverzen I

Als alles meer wordt dan alles,
– de dingen zwellen weer
en geven namen los als gewemel
om me heen van blijheid –
herken ik mij niet meer.
Onder de theemuts van de nieuwe hemel.

Er bloeit een waas
om mijn hart, een zacht geblaas
van teerheid, als om een bloem
de dauw die schreit.

[75] 'Held zijn door gewoon te doen'

Held zijn door gewoon te doen:
het wil er bij mij niet in
er is mijn hart dat droomt
dromen die steeds ijdel blijken.

Hoe zelden gelukt het zo zacht te
zijn dat we niet meer begeren
nog zachter te zijn.

Verlangen rukt aan onze ziel
en weet hoe vergeefs, en rukt en rukt
als een cel die splitsen moet
gerond rond twee kernen.

Ik zit een godganse dag op een stoel.
Ik ben een dik zitvlak.
Misschien zal eens den stomme
huid mijn hart smoren en overgroeien.
Misschien. Zal het dan beter zijn?

[76] 'Waarom zullen er steeds dichters zijn?'

Waarom zullen er steeds dichters zijn?

Dichters kunnen ook niet leven
zoals ze willen. Het woord wordt ersatz
en zij bedwingen zich met schone
namen in een valse wereld.

[76] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel'

Kinderen begrijpen waarom een vogel
fladderen en fluiten moet
Het is door de kracht van 't bloed
dat in de lente sneller duwen gaat zoals ook
sappen de bomen vol groen stuwen
Het bloed wil groeien en wij zijn te klein,
en oms on te verweren
moeten wij blij gesticuleren
en springen van spanning
en uitgelaten zijn

[78] Zomerverzen II

Mijn hart is weer de boot
op de oneindigheid
van horizon tot horizon. Ik voel
de tuimel van mijn ziel
die valt en valt en echoot
van geluksgevoel
in deze diepere wereld
dan de wereld.

[79] 'Ons hart is gemaakt om te beven'

Ons hart is gemaakt om te beven
van geluk.

Ons hart is veel te groot
om mee te leven.

Om op een stoel te zitten,
en gewoon te doen,
om te eten op de maan.
En 't getik van een klok te horen.

[80] 'En als we het prangen'

En als we het drangen
onder 't luie vlees der dagen
moet ons hart
om niet te smoren
verlangen

[81] 'Zelden gelukt het zo zacht te zijn'

Zelden gelukt het zo zacht te zijn
dat we niet meer begeren
nog zachter te zijn.
Zo is een bloem. En wij proberen.

[82] 'Omdat ik een hart heb'

Omdat ik een hart heb

hou ik van de wereld.

Omdat ik van de wereld houden kan,

is hij goed.

[83] 'Want wat is de zon?'

Want wat is de zon?

De zon is een vuurbol die warmte geeft.

Maar warmte maakt me week

en maakt dat ik de warmte

beminnen kan.

[84] 'Soms is muziek'

soms is muziek

slechts gekras op het ijs van mijn ziel

kwets ik mijn ogen

door 't schuren

van azuren huid der dingen

[85] 'Maar als mijn hart leeft'

Maar als mijn hart leeft
plonst elke kolkende klank
in het echo – woud van mijn ziel
en galmt als een kathedraal

[86] 'Ik hou van het leven'

Ik hou van het leven
om wat het leven niet heeft.
Wat ik in de dingen leg
maakt ze goed.
Een bloem is zoet
omdat ik zoet word bij 't zien ervan.

[87] 'Mijn hart doopt de wereld'

Mijn hart doopt de wereld

[88] 'Bemin ik de natuur?'

Bemin

ik de natuur?

Ik herinner mijn heimwee naar de natuur

Ik hou van een liefste omdat ze er niet is

en als ik fladder van verliefdheid

ben ik alleen verliefd op de liefde

[89] 'Zoals water dijt'

Zoals water dijt in de zware kom van haar oevers,
zo rust mijn geest gedragen in mijn lichaam

[90] 'Gedichten spreken niet'

Gedichten spreken niet
zij kleuren 't bloed
en bouwen om ons hart
een schuim van zachtheid

[91] 'Het is omdat'

Het is omdat het ons gelukkig maakt
te horen zeggen dat we ongelukkig zijn,
omdat een gedicht een vertrouwde
vriend is, die ons begrijpt.

[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'

Omdat mijn lippen dood zijn
een toon van teveel vlees om mijn schedel
omdat ik niet eens meer roepen kan
een wig slaan door het moeras van lucht
moet ik me eeuwig en traag
laten verdrinken
mijn longen zullen nooit
verlossend barsten.

[93] 'Een meisje om blij te zijn'

Een meisje om blij te zijn
en weer pinkende bloemetjes te plukken in de wei en stil
zijn bij een vogel-piccolo
Ze schatert als een waterval
door mijn rotsen
de striemende stroom van haar lach

[94] 'Ach mij, ik wil te veel'

Ach mij, ik wil te veel.

Alleen: laat me zacht
die droom bestuiven.

[95] 'Want alle geluk'

Want alle geluk
wordt gezouten door gemis

[96a] 't is weinig wat ik wil'

't is weinig wat ik wil:

een hand om een hand te geven
een meisje met diepe inkten-ogen
om deze lente mee te leven
een meisje om te neuze-neuzen
te giechelen
en dat we ons van liefde reuzen
mogen voelen

[96b] 't Is weinig wat ik wil'

't Is weinig wat ik wil:

een handje om te kneden in mijn hand

waarop mijn vingers piano spelen alle getsjilp van mijn hart.

Een meisje om blij te zijn

om de pinkende bloemen in de wei.

Mijn vingers tintelen in haar haar

dat door de dauw geschreven is

en kusjes wil ik sprenkelen in de lucht

ons geluk weven we samen.

In onze ogen zijn wij

doorschijnend lachen doorheen mekaar.

Ze klatert als een waterval over mijn rotsen.

[97] 'Ik heb geen problemen meer'

Ik heb geen problemen meer
lacht u toe
mijne.

In onze ogen
zijn wij, doorschijnend lachen
doorheen mekaar.

[98] 'Dan kan ik heel mijn leven'

Dan kan ik heel mijn leven
warm worden van verdriet
en smelten bij een lied.

[99] 'Ik vraag slechts'

Ik vraag slechts dat ik zou mogen
blijven vragen.

[100] 'De tover van water'

De tover van water
heeft de mens in de kader
van een spiegel geklemd
Gestolde zon geblonken in goud
Zo ligt natuur in dode
schilfers om ons heen
en schramt ons hart
tot in zijn vlees nog meer
dat het iets wist

[101] Beethoven

Schrijden

en de wind waait wijd en
wapperend als statige vlerkenslag
in het zware geplooi
van de koningsmantel

Schrijden

boven leven en dood
wat glijdende rukken
als koninklijke pauw.
Het bloed in de kooi
van uw lichaam stuwt groot en mooi
op de hartslag van elementen.

Schrijden

eeuwig als...
wouden wijden alle lijden
tot machtig gestroom
in 't hart, als in 't hart van een boom.

[102] 'Elegie zonder woorden'

Elegie zonder woorden

[103] 'Liedje om te laten smelten'

Liedje om te laten smelten
en lusteloos te worden

[104] 'Onder zijn zijgen'

Onder zijn zijgen
doet de regen
moe de wegen wégen

en binnen mijn zwijgen
ben ik mat en zat
van ik weet niet wat

[105] 'Ik wil het zeggen en kan het niet'

Ik wil het zeggen en kan het niet,
het is stom en blind verdriet

Ik kan niet ontploffen
maar moet verdoffen

[106a] Aan Werner Abeele.

Wij stoeiden in vachten geluk.

Plots scheurt stuk

de wand

van ons leven

en wij staan te beven

voor de kuil

van de dood.

De luchten

wegen als lood

van de dood.

Dit is niet weg te zuchten.

Ze reet een flard

uit ons hart.

[106b] 'Het noodlot sloeg'

Het noodlot sloeg

een kind de bal uit handen

[106c] 'Wie zijn leed overwint'

Wie zijn leed overwint,

hij is groot.

Zie, toen zalft de zon

de wereld vol geros

van liefdes goedheid

bloost ons hart

en overvleest de smart.

[107a] Lethargie

Laat mij maar liggen.

ik heb wel meelij met mezelf

ik ben een dikke luie pudding

zwaarlijvig als een dubbele kin

[107b] Lethargie

Bijna wil ik niets meer.

Willoos zijn, een luie pudding.

Een lichaam zijn

zoals een steen een steen is.

Maar zie hoe nog mijn mond

dit zeggen wil.

[108] 'De trein graaft door de aarde van de nacht'

De trein graaft door de nacht.

Ik lig tegen de zwarte plaat van 't raam, ik wacht
totdat ik thuis zal zijn en weer zal wachten
tot ik vertrekken mag
of een andere eerdere dag.

De trein raast achter zijn sporen aan.

Ik lig wat zeeziek tegen 't raam.
Laat maar, 't zal wel overgaan.

[109] 'Hagel knikkert'

Hagel knikkert.

[110] 'De sneeuwpap der wolken brokkelt uiteen'

De sneeuwpap der wolken brokkelt uiteen
en een brede vaargeul klaar geluk
trekt baan door de hemel heen.

Ik heb de schimmels
van mijn huid geschud
en ik loop bloot te zijn
in het fris gegulp van de wind

[111] Gebed voor de mensen.

Vergeef ons, Heer.
wij zondigen er niet naast.

Vergeef, Heer. Wij zijn gek.

Heer, wij zoeken de oplossing.

- waar je niet is –

waar wij zoeken.

Geloof me, Heer;

en zalig zijn de zoekenden

want zij zullen . . . vinden.

[112] 'De knuist van mijn lichaam propt me saam'

De knuist van mijn lichaam propt me saam.

Geschuur van gevoelens tegen mijn grenzen.

Ik lig gestrikt met mijn hoofd in grenzeloosheid

van de moederschoot van mijn bed.

- in de grenzeloze moeë moederschoot

Ik ben geen goochelaar, ik krijg de kleurige toversluiers

niet uit mijn lijf.

tot een zee van vrij geluk

ik ben geboren als een steen en schrijf.

[113] 'Los en ontspannen als vloeien'

Los en ontspannen als vloeien

mijn hand die schrijft.

Ik heb me vrijgeworsteld als een hijgende looper.

[114] 'De lange snikken'

De lange snikken
van de herfstviolen
wonden mijn hart
met een monotome loomheid.

Als verstikkend
en doodsbleek, marmer
het uur slaat,
herinner ik mij
vroegere dagen
en ik ween.

En ik ga weg
met de kwade wind
van hier naar daar
die me meevoert
als het dode blad.

[115] 'Verblind ons ogen'

Verblind ons ogen
door de slag in 't gelaat

[116] 'Eén nu'

Eén nu kan ons veel ouder maken

[117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'

Hij voelde zich zwaarteloos als in water.

Hij voelde zich drijven op de zwoelte van
mensenlucht, en ritmisch doorzinderden
hem cymbaalkletters van het Tirolerorkestje.

Hij hing alleen in een hoek geleund,
voor zover men ooit alleen kan zijn
tussen dat gemurmel, en hij dacht dat hij
graag alleen was als hij aan niets moest
denken. Even wenste hij zo de wereld
rond te trekken, alleen, om zich romantisch
eenzaam te kunnen voelen.

Dan ging hij weer naar het meisje.

Waarom wist hij niet, op
een avond als deze is er geen waarom,
dan drijf je doelloos van hier naar
daar.

Morgen zou hij weer voor de harde
kleuren van het leven staan.

Maar vandaag was mals, hij was
een nevel. En hij ging naar het meisje,
en danste.

[118] 'Ik kan zo plots heel best een dronkelap begrijpen'

Ik kan zo plots heel best een dronkenlap begrijpen
en heb veel zin me opzettelijk ongeluk te bezorgen.
en me te laten gaan,
want mijn hart is gesmolten
van meelij met mezelf
en staat op het punt
de wereld te overstromen.

[119] 'Ik wil schrijven'

Ik wil schrijven

maar mijn hand kan niet meer op de regel blijven

[120] 'Op de notenbalken van telefoondraden'

Op de notenbalken van telefoondraden
de ringende noten der zwaluwen

[121] 'Maak me uw drilboor, God'

Maak me uw drilboor, God,
en drijf me door de muur van deze dagen.

[122] 'Naakte popels huiveren'

Naakte popels huiveren
als rupsen tegen de heuvel

[123] 'De pateen'

De pateen van een klare morgen

[124] 'De heuvel'

De heuvel is beduimeld om zwarte rook

[125] 'Duiven fladderen alsof de lucht'

Duiven fladderen alsof de lucht
begint te schudden.

[126] 'Vlak de velden als een zware zee'

Vlak de velden als een zware zee
onder de zee van de zonkaatsende heuvel

[127] 'Een lange wolk komt zich plat'

Een lange wolk komt zich plat
op haar buik onder de zon leggen

[128] 'Weer is een dag gestreden'

Weer is een dag gestreden.

Ik draag rust en vrede

als de aard een zware rivier

en adem met de avondadem mede.

[129] Lente

De lente gist het deeg van de aarde omhoog
en groot gestroom
breekt in 't hart als in 't hart
van een boom.

Het bloed wil groeien en wij zijn te klein
wij kunnen maar één lichaam zijn
we moeten springen en zingen
van de pijn.

[130] 'Men wordt nooit moeheid moe'

Men wordt nooit weemoed moe
en nooit het klagen. Zie hoe
ook de treurwilg zijn fonteynen
droef vergiet
en hoor het lome loeien van een koe.

[131] 'Waar zijt ge ergens?'

- Waar zijt ge ergens?

- Ongeveer waar ge aan 't kittelen zijt!

[132] 'Achter ribbentralies'

Achter ribbentralies

danst de wilde krijger van mijn hart.

Ik wil iets grijpen in de lucht,

ik wil iets bijten in het gras,

want het is groener dan ik kan verdragen.

Misschien spring ik nog eens

mijn lichaam uit.

[133] 'De dikke man'

De dikke man
is op wandel met zijn buik
en kletst erop
met grote handen van plezier.

[134] 'Zonder gedachten'

Zonder gedachten
lig ik te wachten
op niets.
En toch is er iets
dat nooit kan komen
bijna oneindigheid
nu zeer nabij
voor mij.

[135] 'De lente staat'

De lente staat vol bloemen en meisjes

[136a] 'Ik doe rustig voort met leven' ¹

Ik doe rustig voort met leven
en trek diep in en uit mijn borst
de adem van dit rustig leven
achter de trouwe handen van mijn ribben
ligt veilig mijn hart gemeerd
mijn bloed weegt van geluk.
Ik voel mij zo goed.

¹ Deze leestekst van [136] 'Ik doe rustig voort met leven' is gebaseerd op de manuscriptenvariant 168 uit cahier 1.

[136b] VREDE ¹

Ik ga rustig voort met leven,
lig als in een sofa in mijn lichaam, rijp
en rustend. En een wolkje komt gedreven
uit Gods vredespijp.

Achter mijn ribben, trouwe kade,
ligt mijn hart veilig gemeerd.
Ik heb nog nooit zo weinig begeerd.

¹ Deze leestekst van [136] 'Ik doe rustig voort met leven' is gebaseerd op de publicatie in *Dietsche Warande en Belfort*.

[137] 'Soms in een windstilte'

Soms in een windstilte
meen ik dat ik schrijven moet
langs lianen woorden
klimmen
met grijparmen
pakken lucht wegschoepen
en hoog en zuiver
het eerste woord plooiën
van mijn lippen
een witte duif.

[138] 'Gedicht als zeg nog eens dat'

Gedicht als zeg nog eens dat
wij mensen zijn.
Zeg het met uw vriendenstem
dat wij nooit voldaan zullen wezen.

En laat ons dan
weemoedig smelten
bij die waarheid.

[139] Aan Greta S.

Ik voelde even 't leven stollen
als tot een schilderij
bewegingloos
en even stond ik gans ontladen
door de schok van haar mooi zijn.
Daarna sloeg plots
als door bruispoeder
het water van mijn hart aan 't schuimen.

Zij rondde mijn hart rond 2 kernen
als een cel die splitsen moet
en trekt en trekt.

[140] 'Ik ben te gelukkig voor een mens'

Ik ben te gelukkig voor een mens.

Ik moet zeggen hoe gelukkig

ik moet want het is te veel

maar ik blijf trillen rond mezelf.

[141] Kwatrijn

Soms ligt de zee zo lam als een woestijn.
Gedruis kantelde d'afgrond in de horizon
wij horen het afwezig zijn.
Soms voelen wij 't ontbreken van de pijn.

[142] 'iets wil er nooit uit mijn hart'

iets wil er nooit uit mijn hart:
het weten dat er niet iets gans
uit zal kunnen.

[143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart'

O, jij kleine dappere vuist van mijn hart
die slaat en slaat
en donker van geheimenis
ik begrijp je, als water een vis.

[144] 'Ik ben mijn goede vriend'

Ik ben mijn goede vriend.

Ik voel alles wat ik voel

en begrijp dat ik me nooit begrijpen zal.

Als ik dit zeg tot mijn hart

weet ik

dat we diepe vrienden zijn.

[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'

O, laat me zeggen, tegen de muren,
tegen de lucht, maar laat me zeggen
hoe ik van je hou,
want door mijn lichaam
rijden 1000 zonnen
waar ik geen weg mee weet
van liefde.

Dat is veel te veel.

O, laat me zeggen
hoe ik van je hou,
met woorden wippend
van onhoudbaarheid.

[146] 'Moest ik nu niet meer wensen'

moest ik nu niet meer wensen

zou ik gelukkig zijn

[147] 'Ik hang gehesen'

Ik hang gehesen

op mijn ellebogen.

Tussen hoge knoken van mijn schouders

ben ik een donkere val

van wanhoop

lange harenstroom

en moeë toeë ogen.

[148] 'Mijn borst is groot'

Mijn borst is groot,
een boeg in de wind
een harnas
ik schrijd uit mijn torso
door mijn majesteit
Ik smijt stevige benen

[149] 'Ik stap in mijn lichaam terug'

Ik stap in mijn lichaam terug
tot ik gans opgeademd ben
in slapend vlees

[150] 'Nu legt een wolk zich als een'

Nu legt een wolk zich als een
vuile vacht over de aarde
en drukt ons toeër en toeër
[als een deksel (Band.)]
in de doofpot
laten we zwijgen

[151] De gevallen ([xxxxxxxxxx])

Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn

ik voel me vloeien, laat maar gaan.

Ik laat me hangen aan de wellust

van de wanhoop, en zo zwaar

als zinderende zet laat ik me wegen.

God waarom laat je me liggen?

O, spoel mij weg!

[152a] Droompje

- Waar hou je van? vroeg ze.

- Van mezelf, als ik gelukkig ben, zei ik,
en van de hele wereld en van God, als ik
gelukkig ben, zei ik.

- Waarvan hou je dan niet?

- Van mezelf als ik ongelukkig ben, zei ik,
en van de hele wereld dan.

- Hou je van mij, vroeg ze, en ik zweeg,
probeer eens van mij te houden vroeg ze
Ik zei ja, en dat ik eens heel veel van
iemand gehouden had, en dit was al zo
lang geleden, niet zo heel lang, maar
ik vond het heel lang, en dat ik
nog steeds stil en warm werd
als ik eraan dacht.

Ik heb altijd gewacht op geluk, zei ik

- Je kunt het zelf maken, zei ze. we
kunnen het samen, we hoeven er niet
op te wachten.

Nee, zei ik.

Ik moest even moeite doen om
met mijn handen over haar haar te strijken,
zoals muziek streelt over mijn hart,
want ik dacht het wordt nooit iets,
en ik berustte al in vroege weemoed
omdat er zoveel nooit iets wordt,
en omdat ik soms niet begrijp hoe een jong mens zo oud kan
worden in weemoed en hoe de tijd zot is van kunst
Maar ik overwon mezelf en
ik streeelde haar haar, en ik vulde
mijn handen met haar hoofdje,
zoals ik water schep uit een klare beek, dacht ik,
en ze glimlachte, misschien moest
zij ook moeite doen, en ik lachte ook,
want ik was blij dat ik mezelf had
overwonnen, en ik kuste haar nippend
en nog eens sniffend, en nog eens,
en telkens was ik blij, omdat ik het

kon.

Misschien moeten we ons geluk
zelf maken, zei ik

Ja, zei ze

Natuurlijk zei ze dit niet, wie
zegt er zoiets, maar ik dacht
dat het schoon zou zijn, dat dacht ik,
Maar ik zei niets, en zij zei niets,
want wie spreekt er nu tegen zo'n
jongen als ik, die niet spreken kan.

[152b] 'En ik lachte ook'

En ik lachte ook, want ik was blij dat ik
die moeite gedaan had, en ik deed nog meer.
ik kuste haar nippend, en zij kuste me nippend
het ging reeds zonder moeite, en ik was blij hierom.

- Misschien moeten we ons geluk zelf maken,
zei ik.

- Ja, zei ze.

Natuurlijk zei ik dit alles niet, wie zegt er nu zoiets.

Maar ik dacht, het moet er eens van komen, misschien heb
ik wel ooit eens de moed ertoe.

En dat het schoon zou zijn, dacht ik.

Maar ik zei niets, en zij zei niets, want wie spreekt er nu tegen zo'n
arme jongen die niet spreken kan?

[153] 'Woorden zijn schoten'

Woorden zijn schoten.

Hun echo draagt in de kom

van zijn galm

een waterzware stilte.

[154] 'Ik ben blij om je ogen'

Ik ben blij om je ogen,
die klaar kijken als een druif

[155a] 'De bomen borrelen van licht'

De bomen borrelen van licht
de vaart is een straat
naar de horizon.

Aan mijn blijde lijf
draag ik twee armen uitgelatenheid
waarmee ik grijp en nooit kan vatten
de zon, de zon, de zon.

[155b] 'De bomen borrelen van licht'

In mijn hart is gekletter
van vreugdeknikers tegen elkaar, de
hemel, de aarde
twee spiegels zongeschetter

[155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers'

Langs de groene hoop van zijn oevers
rukt de vaart als een straat naar de horizon

[156] 'Een fabrieksschouw braakt'

Een fabrieksschouw braakt
een karteldarm van gore rook
bij de ingewanden van de buikige wolken

[157] 'Ik ben niet ik'

Ik ben niet ik

jij bent niet jij

wij zijn mekaar

[158] 'Ik leef nog wel'

Ik leef nog wel,
alleen wat kouder
alsof mijn hart mijn hart niet was.
Ik kan strijken over mijn vel
met vreemde handen, als over glas.
Ik leef nog wel,
maar ben veel ouder.

[159] 'De inktvis'

De inktvis van de onrust

[160] Lachend naakt

Ik ben zoals u ziet,

je mag me zien

want ik ben mooi

Ik draag 2 zakken borstjes op mijn armen

ik hou van ze

En zag u hoe mijn hang

koepelt van blijheid is

Ik lach met gans mijn lichaam

want overal ik ben mooi

[161] Verwoeste stad (Zadkine)

Wanhoop smijt zijn armen
in de lucht.
Ik ben verscheurd,
ik ben een schrei met al mijn scheuren,
ik ben een razend sleuren
aan al wat ik nog ben,
om niet te moeten sterven.

[162] 'De hemel hoest'

De hemel hoest zijn zware regen...

[163] 'Mijn maag stamp't

Mijn maag stamp't als een worm

[164] 'Ik lig als een akker'

Ik lig als een akker te wachten op woorden.

[165] 'Ik luister naar de stilte'

Ik luister naar de stilte
tot mijn trommelvliezen verharden van de moeite
Ik lig gewijd te wachten
als een wit papier
Naar de malse woordenregen
die het deeg van mijn aarde
verzaden van rijpte

[166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'

Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan.

Slechte karakters maken me blij,
wijl ze me leren hoe goed ik ben
en goede mensen doen me streven
wijl ze me leren hoe slecht ik ben.

[167] 'Muziek scheert als de wind'

Muziek scheert als de wind
met wijde armen zwaaien
over de luisterende aarde van mijn ziel

[168] 'Ik ben zo diep zo diep gelukkig'

Ik ben zo diep zo diep gelukkig
lig (zo innig zwaar) als in een sofa
rustend in mijn lichaam,
en mijn ziel ligt aaiend
in spreien muziek.

[169] 'Ik ben zo blij'

Ik ben zo blij
dat heel mijn lichaam
zo van kop tot teen van mij is
als een tijgen van zijn lenigheid.

[170] 'Ik sta zo fris zo fris'

Ik sta zo fris zo fris
onder de klare stolp
van deze dag.
Elke stap die ik waad
door het klare water van deze morgen
is van mij, en ik weet het.

[171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid'

Muziek begrijpt mijn zachtheid
met mijn ziel over horizonten.
vloeit als ik zou vloeien willen
met alleen het zachte [xxxx] in zich
bijna voel ik niet meer dat ik meer zou willen
zijn dan ik ben want bijna ben ik meer
Ik lig maar doodgewoon te zijn
een hart te hebben
en te leven, als de grote aarde
ik wens niet meer,
ik lig te glimlachen met dat
grote trouwe hart van mij
met mijn warme
hart in mijn armen
Mijn ziel ligt groot te kijken
als het oog van een paard.

[172] '[xxxx] worden, wilde ik dat'

[xxxx] worden, wilde ik dat
ik meer beminnen kan
dan een mens kan

[173] 'Vanuit mijn gapende zwaarte'

Vanuit mijn gapende zwaarte

steek ik moeizaam

lange armen

om te werken

in deze doodgeboren dag.

[174] 'Wolken omarmen boosheid'

Wolken omarmen boosheid

De hemel stuurt zijn regen

[175] Panta rei

Ik ben een mens

Ik ben teveel

daarom ben ik,

stroom ik als gespel

over mijn eigen baden

en waarheen? vanwaar?

en stromen maar.

zo is de zee

zo is de mens.

[176] Moeder.

Zij leeft in mij als mijn adem zo diep
ik leef in haar goedheid
Ze dekt me toe met warmte,
gans mijn leven dekt ze toe
met veiligheid, zij is wat ik
niet gepogen kan, zij is waarom ik
rustig zijn kan en blij, en waarom
zo plots mijn moeder warmer worden,
ik leef in het huis van mijn moeder.

[177] 'Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik'

Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik
meer beminnen kan dan ik kan.

Ik adem in uw vrede, moeder

[178] 'Ik gaf je aan de zon'

Ik gaf je aan de zon

ik ben de maan,

en ik ben geel van weemoed.

[179] 'Treur met heel mijn leven'

Treur met heel mijn leven

[180] 'Als een kano over water'

Als een kano over water
gleed mijn hand over je heup
zo innig

[181a] 'Ik sta in 't donker'

Ik sta in 't donker
met het donker van mijn hart
en ben gelukkig van gemis.
Hoe kon ik je dieper beminnen, kind
dan in ontzegging.
Met mijn hele enige leven
hield ik van je als een vogel van lucht
zwaar als een kleed
draag ik weemoed
die mijn stappen remt.
Ik ben de herfst
die treurt met al zijn
bomen,
om wat veel te mooi was
om een zomer en om jou
en om de liefde die alleen
door weemoed en herinnering genoeg bemind
kan worden..
Ik sta groot en alleen
waar ik sta.

[181b] 'Ik sta in 't donker'

Ik sta in 't donker
met het donker van mijn hart
en ik ben groot,
ik ben alleen.

[182] 'Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat'

Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat.

En als ik dit gevonden had

zou ik iets anders willen

en daarna nog wat.

[183] 'Als een glimlach over je gelaat'

Als een glimlach over je gelaat
ligt zachte morgen over [xxxxxx]straat.
En als ik adem, God, voel ik
hoe Jij mijn leven leven laat.

[181] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'

Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn.
Mijn hart hangt roerloos als zwaar water
in mijn lichaam. Ik ben een gat van pijn:
en wou vol voldoening zijn.

[185] 'Aard en donkerte linken in elkaar'

Aard en donkerte linken in elkaar,
zacht linken, osmose van alles in alles tot rust.
De dingen worden elkaars zachtheid gewaar.
Uit de handpalm van de nacht
worden wij uitgegoten, zacht,
in het meer van de slaap.

[186] Mars

Wij zijn niet meer onszelf,
wij zijn een stroom,
wij stromen naakt door Brussel.
Hier en daar staan groepen haat
te haten, maar de deren niet,
wij zijn de fierheid.
Met de kracht van water
schuren wij ons ruimte vrij,
banen wij DE WEG.

[187] 'Ik groei in 's levens donkere schoot'

Ik groei in 's levens donkere schoot.

Embryo van ziel en gedachten

[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot'

Over 't avondmeer zeilt mijn boot
met zeilen, van wijding wit en groot
rechtop achter de reling staat mijn ziel

[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'

Mijn woorden zoeken

het zachte

als een kind zijn moeke.

Ik wou dat elk woord je wachten deed

met zoeken

wat je zelf niet weet

omdat de zon je deed verzachten

tot herfstig weemoedig leed.

[190] Reinheid

Ik steven als een snek door het leven.

Mijn ziel staat op de plecht

met 't schild der ongenaakbaarheid geheven,

en staat en vecht.

[191a] Vrede

De zon die even toeft
vòòr ze smelt in rose wijn,
als een kinderhart gedwongen broos
en zacht en goed te zijn.

De dingen zijn zo passieloos
wat ze moeten zijn.
Het heeft mijn hart zo waar bedwoeld
dat het u niets meer behoeft.

Dit is hoe een hart moet zijn.

[191b] 'De dingen zijn zo passieloos'

De dingen zijn zo passieloos

wat ze moeten zijn.

Het heeft mijn hart zo warm bedroefd

dat het nu niets meer behoeft.

dit is hoe een hart moet zijn.

[192] 'O avond'

O avond, o bijna niet meer bestaan te moeten

[193] 'Als de havens'

Als de havens meer harten de vaargeul vinden naar elkaar

[194] 'De hemel fris gewassen'

De hemel fris gewassen
als Gods klare oogopslag
de klaarte blinkt als plassen
over deze eenvoudige dag.

1.2. Leestekst cahier 2

[1] Beethoven

Beethoven is in mijn kamer
als een grote gedachte.

Hij is te goed, zoals de veel te zachte
mens van voor geleden pijn.

Zo zou ik ademen als ik bloem zou zijn.

[2] Delos.

De zee ligt aan de schouder van het land
en klaagt niet meer.

De landen liggen languit te vertrouwen
en de zon ziet dat het goed is
en alles is voldaan
en denkt niet meer.

[3] Parthenon

Het drijft boven eeuwen geschiedenis
met aan 't stuurwiel
van de boot van zijn lichaam
glorieus zijn ziel

[4] 'Werklui lossen'

Werklui lossen
een kamion muziek
en smijten ze

[5] 'En weer de zomer en het leven laait'

en weer de zomer en het leven laait

en elke vrouw is velden

en een man de wind die waait

en waait

o, elke vrouw is zeven

korte mooie dagen

om geweldig in te leven.

[6] 'Weemoed is een glas'

Weemoed is een glas
om door te kijken
naar geluk dat nu veel mooier is
dan het ooit was
en niet meer te bereiken.

[7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'

Nevel is 't niet meer voorbijgaan
van iets moois dat al volbracht is.
Nevel is gelukkig haast niet meer bestaan,
niet meer moeten
en nog even mogen.
Je was lang gebleven.
Nevel is even
daarna.
Ik zie haast nog je ogen.
Nevel is: nog bijna.

[8] Seizoenen.

Lente is worden,
lente is veel en nog meer.

En.

Zomer is zijn
en weten: ik ben,
jij bent, wij.

Herfst is juist geweest zijn,
juist voorbij. En toch.

Winter is niets.

En ook dit is nog iets.

[9] Miles Davis.

Er moet veel mist zijn. Misschien
is gans het leven mist.
Anders zouden de trompetten
niet als een sloopshoorn
naar een uitweg boren
want elke trompet
is eenzaam als een schip
en elke trompet
is verloren.

[10a] SLABBINCK.¹

Alle dingen in een stilleven
leven stil. Er moet een vrouw
zijn of een kind
dat hen bemind heeft
tot ze mooi werden
en hielden van elkaar.

Geluk is een stilleven
waar je naar kijken mag.
Even.

¹ Deze versie van [10] SLABBINCK. is gebaseerd op de manuscriptenvariant in het tweede cahier. 243

[10b] slabbinck ¹

alle dingen in een stilleven
leven stil, er moet een vrouw
geweest zijn of een kind
dat hen bemind heeft
tot ze mooi waren en hielden van elkaar.

geluk is een stilleven
waar je naar kijken mag.
even.

¹ Deze versie van [10] SLABBINCK. is gebaseerd op de tijdschriftenvariant in *Universitas*.

[11a] HANS LOEIZEN.¹

Voor ik zal sterven wil
ik alle mensen toe-
lachen zei hij, en ging
op reis naar alle mensen
en lachte
en lachte

Maar onderweg stierf hij
van verdriet.

¹ Deze versie van [11] HANS LOEIZEN. is gebaseerd op de manuscriptenvariant in het tweede cahier. 245

[11b] twee gedichten voor hans lodeizen 1. ¹

voor ik zal sterveen wil ik
alle mensen toelachen zei hij
en ging op reis naar alle mensen
en lachte en lachte

maar onderweg stierf hij
van verdriet.

¹ Deze versie van [11] HANS LODEIZEN. is gebaseerd op de tijdschriftvarianten in *Universitas* en *Ruimten*. 246

[12] 'Ik had nochtans mijn best gedaan'

Ik had nochtans mijn best gedaan:
gelopen, gewandeld en meer nog blijven staan
en dan maar pogen
geluk te voelen
maar ik kon het niet
o, ik kon het niet
Je was slechts een matras
waarop ik met grote ogen
lag te staren,
een geluid voor mijn verdriet.

[13] 'Verschrikt'

Verschrikt
zag mijn lach
zichzelf
in de spiegel van zijn echo:
een lach vol buitenpret
en binnenverdriet

en staarde

zo staart een steen
eeuwen voor zich heen.

[14a] Narcissus.¹

“een verpleegster verzorgt bij gebrek
aan zieken jarenlang zichzelf
als een ongeneeslijke wonde.”
dit is een zin die ik graag zeg.
ik maak verfijnde zonden
als een kunstenaar een schilderij
en kijk er uren naar.
en soms drijf ik rond
in de boot van het woord “beminnen.”
ik proef van elk gevoelen
als van een praline.

¹ Deze versie van [14] Narcissus. is gebaseerd op de manuscriptenvariant in het tweede cahier. 249

[14b] Narkissos ¹

'Een oude verpleegster verzorgt
bij gebrek. aan zieken jarenlang
zichzelf als een ongeneeslijke wonde.'
Dit is een zin die ik graag zeg.
Ik druk mij uit in zeer verfijnde zonden.
Ook drijf ik dikwijls rond
in de boot van het woord 'beminnen'.
Ik proef mijn gevoelens
als pralines.

¹ Deze versie van [14] Narcissus. is gebaseerd op de laatste geautoriseerde druk van *Onbegonnen 250 werk. Gedichten 1964-1982*.

[15] Prinses.

je zetelt in je glimlach
zoals in een troon, prinses
over alle verdriet.
en je ontvangt de uren
als jonge prinsen om de dag
mee door te brengen,
die je verlaten
één
na één.
en [xxxxx] [xxxx] stap je
in de nacht als in een trein
die wegrijdt
niemand weet waarheen.

[16a] Flamingoos.¹

Ze zijn er bijna niet,
zoals heel slanke vrouwen
na heel licht verdriet.
Ze zijn zo roze
als gedachten van een maniërist
(aan frambozen)
Ze zijn vraagtekens achter al ons weten
en zo fraai dat we even
niet meer om een antwoord geven.

¹ Deze versie van [16] Flamingoos. is gebaseerd op de manuscriptenvariant in het tweede cahier.252

[16b] Flamingo's ¹

Ze zijn er bijna niet
zoals heel slanke vrouwen
na heel licht verdriet.
Met hun poten als met een dun pincet
pikken ze preuts hun tenen
uit het water op, o, ze
zijn zo rose
als gedachten van een maniërist.
Ze zijn vraagtekens achter als ons weten
en zo fraai dat we even
niet meer om een antwoord geven.

¹ Deze versie van [16] Flamingoos. is gebaseerd op de laatste geautoriseerde druk van *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982.* 253

Deel 2: Synoptisch variantenapparaat

2.1. Synoptisch variantenapparaat cahier 1

[1] Joris Gerits

OVERLEVERING M¹: blad 8 recto

DATERING 18 juli 1959¹

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

2 M¹ gebroken is zijn tand/tred [?]²

9 M¹ De nacht is mysterie-achtig [?]

12 M¹ uw [?] lijkt in 't helder licht.

16 M¹ de dood [?] is bleek als was.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Bij het gedicht staat in dezelfde pen en beheerste schrijfbeweging de datum 18-7-59 geschreven. Dit past niet in het rijtje van alle andere gedichten in dit schrift die geschreven zijn in 1961 en 1962. Ik vermoed dat dit een ouder gedicht is dat bij terugvondst door De Coninck in finale variant is gekopieerd in dit schrift. Van oudere varianten zijn geen manuscripten meer te vinden.

⁽²⁾ In het manuscript springt elke 2^e regel van een couplet een halve regel van links in.

[2] 'En mijn lichaam drukt zich'

OVERLEVERING M¹: blad 2 verso

DATERING Terminus post quem: 23 oktober 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint

3 M¹ a mijn hart walmt als wierook
b [ ]<-walmt> [ ] walm

[3] Koud en warm

OVERLEVERING M¹: blad 3 recto

DATERING 23 oktober 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint

T	M ¹	a	Vuur
		b	Koud en warm
1	M ¹	a	Mijn lichaam, gestold tot een koude
		b	[ ] is [ ]
		c	<-Mijn lichaam is gestold tot een koude>
2	M ¹	a	gepolijste ijzeren klomp, tot een oude
		b	<-gepolijste>[ ]
		c	< - ijzeren klomp, tot een oude >
3	M ¹	a	steen van dood zijn, stenen pijn.
		b	<-steen van dood zijn,> [ ]
		c	<-stenen pijn.>
4	M ¹	a	Maar [?] vuur likkend het ijs
		b	<-Maar> Vuur[ ]
		c	[ ] <-likkend het ijs>
5	M ¹	a	het smeltens [?] - zoet - zijn
		b	van [ ]
6	M ¹	a	warmt de verstopping weg. Ik word vrij
		b	[ ]<-de>[ ]<-weg. Ik word>[ ]
		c	[ ]
7	M ¹	a	Onder
		b	< +En bloed >
		c	<-En bloed >
8	M ¹	a	In de vrijgekomen brullende hoos
		b	<-In de vrijgekomen> [ ]
		c	<-brullende hoos >
9	M ¹	a	borrelt bloed op, rillend van genot, [?]
		b	<-borreld bloed op,> [ ] mijn bloed
10	M ¹	a	Kriewelend [?] mijn lichaam vol walm.
		b	<-kriewelend > [ ], een huls [ ]
11	M ¹	a	Dik goed vlees
		b	< +Mijn hart zit genesteld in dik goed vlees van mij >
		c	<+en 't> [ ]<-zit > [ ] <+ dat> goede warme [ ]

[4a] Gebed om geborgenheid.

OVERLEVERING	M ¹ : blad 4 recto ¹ M ² : blad 5 recto ² M ³ : los blad 16 verso ³ M ⁴ : los blad 6 recto
DATERING	M ¹⁻² : 30 oktober 1961 M ³ : 28 december 1961 M ⁴ : 20 januari 1962
VARIANTEN EN CORRECTIES	M ¹ : a-c blauwe ballpoint M ² : a blauwe ballpoint, b-c blauwe pen, d zwarte stift M ³ : a blauwe ballpoint, b blauwe ballpoint (en blauwe pen in regel 16), c blauwe ballpoint M ⁴ : a blauwe ballpoint
T	M ¹⁻² Gebed om geborgenheid M ³ GEBED OM GEBORGENHEID M ⁴ Gebed om geborgenheid
1	M ¹ Op mijn reis, ijs – M ² ijsnaakt, M ³ a b <-op mijn reis> [ ] M ⁴
2	M ¹ naakt, marmerbloot M ² marmerbloot van kou M ³⁻⁴
3	M ¹ van kou door het heelaal M ² en stenen pijn, in een van stalen blauw M ³⁻⁴
4	M ¹ a van glazen blauw [?] b [ ] <+stalen > [ ] M ² a verdoold geraakt; b ben ik [ ] M ³ , – M ⁴
5	M ¹ rillend van getepeld [?] kippenvel, M ²⁻⁴ [ontbrekende regel]
6	M ¹ met bloed als lood M ²⁻⁴ [ontbrekende regel]
7	M ¹ berg mij M ²⁻⁴ [ontbrekende regel]

- 8 M¹ a met die dons van warmte
b <+in> [ ] gonzende [ ]
c [ ] <-die> [ ]
M² a Nestel m' in de dooierdons [?] , vol
b Vul <+me vol> [ ] <-vol>
c <-Vul> [ ] (dooier) dons [?] [ ]
d {Nestel, Vul} [ ]
M³ a Nestel m' in de | |
b <-Nestel m' in de> [ ] van warmte
c <-(dooier)>[ ]
M⁴ [ontbrekende regel]
- 9 M¹ a woel mij tot een
a⁴ [ ] <+in>
a⁴ [ ] <-in>
b [ ] tot woelende innigheid [?]
M²⁻⁴ [ontbrekende regel]
- 10 M¹ want stil bestaat ze niet
M²⁻⁴ [ontbrekende regel]
- 11 M¹ De warmte is mijn moeder
M² a van | - die | is - gul
b <+me met> [ ]
c v. [ ]
M³ a | gul [?]
b <-van warmte> [ ]
c [ ] <-gul> broed me vrij
M⁴ Soms van warmte | |
- 12 M¹ wil [?] me drenken [?]
M²⁻³ [ontbrekende regel]
M⁴ broed me vrij
- 13 M¹ a drijvend in de gestolde
b [ ] <+eeuwig-stollende>
M²⁻⁴ [ontbrekende regel]
- 14 M¹ welling van schapenvachten licht
M² a gehuld in | van genot. Vul
b [ ] <-Vul>
M³ a | Vul
b hul me gul [ ] <-schapen>vachten [ ] <-Vul>
M⁴ | |

- 15 M¹ maak me tot een oneindig vloeiende, echoënde geluk
M² a | | vol met ruimtelijk [?] woelend | |
b [ ] <-vol> [ ] <-ruimtelijk [?] woelend> [ ]
M³ a | | vol | | ruimtelijk-woelend genot
b [ ] <+geluk>
c <-me vol met ruimtelijk – woelend geluk>
M⁴ [ontbrekende regel]
- 16 M² a want stil-gestold bestaat het niet
b ([ ])
c <-(want stil-gestold bestaat het niet)>
M³ a (want stil-gestold bestaat het niet)
b <-(want stil-gestold bestaat het niet)>
M⁴ [ontbrekende regel]
- 17 M² a met vloeiend eindeloos debiet.
b <-met vloeiend eindeloos debiet.>
M³ a moet een vloeiend eindeloos debiet.
b <-moet een vloeiend eindeloos debiet.>
M⁴ [ontbrekende regel]
- 18 M³ Beef van bloem – [?]
M⁴ | | .
- 19 M³⁻⁴ Zijn, hart van mij
- 20 M³ Bons mijn bloed . Zoem
M⁴ | | , | | , zoem
- 22 M³ mijn aders vol geluk .
M⁴ | |
- 23 M³⁻⁴ Ja, barst stuk!

COMMENTAAR (1) In M¹ en M² is het gedicht volledig geschraapt door er een kruis over te tekenen.
(2) Vanaf M² zijn er veel versregels waarvan geen tekstuele overeenkomst is in M¹. Vervolgens zijn er ook veel versregels toegevoegd op het einde die niet voorkomen in vorige varianten. De laatste correctielag van M⁴ bestaat dus niet uit 23 regels, maar in de tekstgenese zijn er 23 verschillende versregels te vinden. M¹ bestaat uit 16 regels, M² uit 11 regels, M³ uit 16 regels – niet gelijk aan die in M¹ – en M⁴ bevat 13 regels.
(3) De grondlagen van M² en M³ zijn zo goed als identiek, desondanks zit er een maand tussen beide varianten.
(4) Deze drie correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[4b] 'Weef de warmte-dons'¹

OVERLEVRING M¹: blad 4 verso

DATERING 30 oktober 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1 M¹ a Weef me vol dons,
b [ ]<+de warmte->[ ]

2 M¹ a geluk , mijn moeder is,
b <-geluk> [ ] die <-mijn> [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze – deel van het gedicht 'Gebed om geborgenheid'. De variant is niet opgenomen in variant [4a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. Daarbij zijn deze vers-probeersels in een andere pen geschreven dan de volgende variant van het gedicht (M²). In dit variantenapparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen die los van het volledige gedicht ontstaan zijn.

[4c] 'Beef van teder bloem-geluk' ¹

OVERLEVRING M¹: blad 4 verso
M²: los blad 3 verso

DATERING 30 oktober 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

1	M ¹	a	Beef van teder bloem-geluk, mijn [?]
		a ²	[ ] <-mijn [?]>
		b	Gons [ ] <+broos> [ ]
		c	<-Gons> [ ]
	M ²		Beef
2	M ¹		verharde hart van mij, pluk de bloem
	M ²		zijn,
3	M ¹		Bons, mijn bloed, zoem ,
	M ²		
4	M ¹	a	mijn aders, vol geluk
		b	[ ] <+van> [ ]
	M ²		vol
5	M ¹	a	eindeloos, groter dan de horizonten.
		b	[ ] <+wijder> [ ]
	M ²	a	en ijs, barst stuk!
		b	<-en> [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze – deel van het gedicht 'Gebed om geborgenheid'. Deze variant is niet opgenomen in [4a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. Daarbij zijn de vers-probeersels in M² in een andere pen geschreven dan de volgende variant van 'Gebed om geborgenheid'. In dit variantenapparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen die los van het volledige gedicht ontstaan zijn.

⁽²⁾ Deze tweede correctielaag a staat voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk'

OVERLEVRING M¹: blad 4 verso

DATERING 30 oktober 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

1 M¹ a Gons ik vol met . . . . mijn bloed ¹
b [ ]<-ik vol met> kriebelend van z.-w. geluk [ ]

2 M¹ a want toen ik
b <-want toen ik>
c wat was ik, toen ik kind was, goed!

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Ik veronderstel dat De Coninck de puntjes neerpende in een eerste variant en daarna boven de regel na verdere overdenking deze lege plek invulde met 'kriebelend van z.-w. geluk'.

[6] 'En ik heb heimwee'

OVERLEVRING M¹: blad 5 recto

DATERING 30 oktober 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Maar ik heb heimwee
		b	<+En>[ ]

[7] 'Hier begin ik de historie van lwein'

OVERLEVERING M¹: los blad 3 recto

DATERING Omstreeks 30 oktober 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

- 1 M¹ a Hier begint den [?] historie van lwein.
b [ ] begin ik de [ ]
- 2 M¹ a Eigenlijk weet niemand waar ze begon, ook lwein zelf niet.
b [ ]<+waar het begon hij- >[ ]
- 5 M¹ a Hij is
a¹ <-Hij is> Van als hij er was en tot hij niet meer bestaat,
- 10 M¹ a En het ridderleven is romantisch vinden wij.
b [ ]<+een>[ ]
- 13 M¹ a en een ander meent er misschien nog anders over.
b [ ]<+denkt>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[8] GEDICHT

OVERLEVERING M¹: blad 5 verso
M²: blad 6 recto ¹
M³: los blad 16 verso ³

DATERING M¹⁻²: tussen 29 en 30 oktober 1961
M³: omstreeks 28 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint
M³: a blauwe ballpoint

T M³ GEDICHT.

1 M¹ Zoals in klauwende vingers
M² | | wind niet te vatten is
M³ | | in klauwende vingers

2 M¹ wind onvatbaar is, als was hij er niet
M² a in uitklauwende vingers
b [| |], zo is
M³ wind onvatbaar is, als was hij er niet,

3 M¹ a zo is [x]² voor mijn hart geluk, dat vliedt.
b [ ]<-[x] voor mijn hart> alle [ ] <+het> [ ]
M² a zo vliedt | | voor mijn hart
b <+alle> [ ] vliedend [ ]
M³ zo is | | : het vliedt.

4 M¹ Ai, die voortdurende hunkerende kramp !
M² | | | | °
M³ | | hunk'rende | | !

5 M¹ Ik wou dat ik mijn spieren weken kon
M² van hunkeren onvoldaan! ²
M³ Ik wou dat ik mijn spieren weken kon.

6 M¹ uit deze pijn van te zijn
M² Ik wou dat ik me weken kon
M³ uit deze pijn van te zijn.

7 M¹ Ik wou dat ik het kon.
M² a uit deze spieren pijn.
b <-uit deze spieren pijn.>
M³ Ik wou dat ik het kon.

8 M² Ik wou dat ik het kon.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is in M² volledig geschrapt door verschillende kruisende lijnen erover te trekken.

⁽²⁾ Vers 4 wordt in M² opgesplitst over 2 versregels waardoor de andere verzen opschuiven en niet overeenkomen met hun equivalent in M¹. Hieronder wordt getoond hoe deze verzen zich tekstgenetisch tot elkaar verhouden.

5	M ¹	Ik wou dat ik mijn spieren weken kon
	M ²	me
	M ³	mijn spieren
6	M ¹	uit deze pijn van te zijn
	M ²	a spieren .
		b <-uit deze spieren pijn.>
	M ³	uit deze pijn van te zijn.
7	M ¹⁻³	Ik wou dat ik het kon.

⁽³⁾ De variant in M³ ligt dichterbij de variant in M¹ dan die in M², ofwel is De Coninck teruggekeerd naar het origineel als basis voor de finale variant, ofwel zijn er fouten in de datering van de verschillende varianten.

[9] 'Als een zeil dat zwellen moet'

OVERLEVERING M¹: blad 7 recto

DATERING Tussen 30 oktober en 8 november 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

[geen varianten]

[10] 'Kunst is gloeiender dan alle leven'

OVERLEVERING M¹: blad 7 recto

DATERING Tussen 30 oktober en 8 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Kunst is heviger dan alle leven
b [ ]{gloeiender}[ ]

2 M¹ a kan zij alleen ons geven
b Zo [ ]

[11] 'Wij moeten veel sleuren aan daden'

OVERLEVERING M¹: blad 9 recto
M²: los blad 16 verso

DATERING M¹: 8 november 1961
M²: rond 18 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Wij moeten veel sleuren aan daden,
		b	[ ] moesten [ ]
	M ²		
2	M ¹	a	met toegeknepen zeil, waden
		b	[ ] water-[ ]
	M ²	a	
		b	<-met toegeknepen zeil>[ ]
3	M ¹⁻²		door hoog duister, en achter elke nacht
4	M ¹	a	nieuwe nacht. Tot we de langverwacht
		b	[ ]<-we de>[ ]
	M ²		, ,
5	M ¹	a	de zon van een stille parel geluk [xxxxxxx] zong
		b	<-de zon van> van [ ] stil <-parel> [ ] <+zich spon>
		c	<-van>[ ]
	M ²		
6	M ¹	a	ons verwaast [?] tot dromende rustende horizon.
		b	en [ ] dromend <+verlangende> [ ]
	M ²		verwoest

[12] Luchtkasteel

OVERLEVERING M¹: blad 10 recto

DATERING Tussen 8 november en 14 november 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

7 M¹ in de gedempte sneeuwval van haar stille s [?]

[13a] Als eens...

OVERLEVERING M¹: blad 10 verso
M²: los blad 16 recto

DATERING M¹: tussen 8 november en 14 november 1961
M²: december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint

- 1 M¹⁻² Als eens ge zult gezift [?] zijn uit het leven
- 2 M¹ a waarin ik leef, en dat me [?] beven
b <+dat>[ ]
M² | |
- 3 M¹ a doet van ademloze gesmachten
b [ ] (broze) smachten
M² | 't | | | ;
- 4 M¹ a Als eens verwaaid zal zijn 't verstuiving [?]
b [ ] <'t verstuiving [?]>
M² | |
- 5 M¹ a van uw bloem
b <+ uw luchtdoorkleurend [xxxx]/vrijheid>
c [ ] <+glimlachen>
M² a | | ;
b [ ] <-glim>[ ]
- 6 M¹⁻² Als ik dan niets meer heb waarop ik wachten
- 7 M¹ a kan, zal ik in stille stenen [?] pijn
b [ ] <-stenen [?]> [ ]
M² a | | | |
b [ ] kille | | |
- 8 M¹⁻² en zonder wenen
- 9 M¹ a verstenen.
b kil [ ]
M² | |

[13b] Als eens...

OVERLEVERING M¹: blad 11 recto

DATERING Tussen 8 november en 14 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

2 M¹ a waarin ik leef , veilig onder de theemuts van ons samenzijn,
b [   ]{dartel}{   ]
c [   ]<-veilig onder de theemuts van ons samenzijn,>

4 M¹ a is weg [?] verwaaid   in 't ijle guur azuur,
b <-is weg> [   ] zal zijn [   ]

6 M¹ a Want we
b <-want we>
c Maar verkalken

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Er is een duidelijke analoge tekstcompositie ten opzichte van [11a] 'Als eens...'. Maar omdat enkel het begin van de eerste versregel semantisch gelijkend is, neem ik het hier op als aparte variant.

[14] 'Zoals bloed in water'

OVERLEVERING M¹: blad 10 verso

DATERING Tussen 8 november en 14 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Zoals bloed in	water warme kleur openwalmt [?]
		b	[ ]	transparante [ ]
2	M ¹	a	zo neigt [?] geluk ons hart	
		b	[ ]<+kleurt>	[ ]

[15] 'Geluk'

OVERLEVERING M¹: blad 11 recto

DATERING 14 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

2 M¹ a waar anders gevoelloos is
b [ ] < +’t hart >
c [ ] zichzelf ≠ voelt [?]

4 M¹ a wordt
a¹ <-wordt> pompt geluk het vol als een ballon

5 M¹ a met zaadjes op van genot .
b <-met zaadjes op van genot>[ ]

6 M¹ a Zodat we onze rekkende grenzen voelen
b [ ]{zijn}[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[16a] Kantoorkruk

OVERLEVERING M¹: blad 12 recto

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

3 M¹ ik ben een groot zitvlak ¹

4² M¹ a en zit alle stoelen vol.
b [ ] <+mijn> stoel [ ]

5 M¹ a een gedragen vlezen pak
b [ ] <+opeengepakte> [ ]
c [ ] <+puilend > [ ]

6 M¹ a dat eens ook mijn ziel en [?] wijsheid [?]
b [ ] <-en wijsheid>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Zie variantenapparaat [16b].

⁽²⁾ Deze versregel is in een latere schrijfbeweging toegevoegd tussen regels 3 en 5 rechts in de witruimte tussen die regels.

[16b] 'Ik ben een groot zitvlak' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 11 verso

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

2 M¹ a Met mijn stoel vol
b <+en zit> [ ]

3 M¹ a Soms voel ik mijn vlees zo groeien
b [ ]<-zo>[ ]

4 ² M¹ a Misschien word ik eens een grote bal [?].
b [ ] pruilende [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is chronologisch gezien ontstaan voor het gedicht 'Kantoorruk'. Het is duidelijk dat enkele versideeën zijn overgenomen naar die latere variant, maar dit gaat slechts om enkele woorden. Daarom is hier geopteerd om een aparte tekstgenese van beide gedichten weer te geven.

⁽²⁾ Regel 4 en 5 zijn aan dit gedicht toegevoegd door middel van een pijl naar regel 3. Hier wordt het geïnterpreteerd als een aanvulling van de eerste drie regels, maar een interpretatie als vervanging van de derde regel is ook mogelijk.

[17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'

OVERLEVERING M¹: blad 12 recto ¹

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Ik spring op	tegen de blinde muur
		c ²	[ ]<+met schuimkoppige gramschap>[ ]	
2	M ¹	a	van lamheid in mijzelf	
		b	[ ] mij	
3	M ¹	a	met kroezelende gramschap .	
		b	[ ]{schuimkoppige}[ ]	
		c ²	<-met schuimkoppige gramschap>[ ]	
4	M ¹	a	Ik wou vooruit als de rivier	
		b	[ ] wil [ ]	
7	M ¹	a	Maar ik heb zwaar brei	
		b	[ ]<+ben een zware nevel>	
8	M ¹	a	in mijn buik, ik sleur aan mezelve	
		b	[ ]<-aan> mezelf	
9	M ¹	a	achter me aan, en ik rem mezelve	
		b	[ ] mezelf	
10	M ¹	a	en ik kan niet verder gaan.	
		b	[ ]{vooruit}[ ]	

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is volledig geschrapt door één schuine lijn erover te trekken.

⁽²⁾ Versregel 3 is in een latere schrijfbeweging via een pijl bij de eerste regel ingevoegd, daarom opteer ik voor een correctielaag c in plaats van b.

⁽³⁾ Deze regel is in een latere schrijfbeweging toegevoegd tussen regels 5 en 7 rechts in de witruimte tussen die regels.

[18] 'Oe zegt de koe'

OVERLEVERING M¹: blad 12 verso

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Vote oste boe
		b	<-Vote oste boe>
2	M ¹	a	roekoe zei de koe
		b	<-roek> zegt [ ]
3	M ¹	a	en de duif zei boe
		b	<-en de duif zei boe>

[19] 'Eens deed ik mijn ogen toe'

OVERLEVERING M¹: blad 12 verso

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Eens deed ik mijn ogen dicht
		b	[ ]{toe}

[20] 'De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden'

OVERLEVERING M¹: blad 13 recto

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

2 M¹ (Ach ja, er zijn van langsom meer blonden [?],

[21a] 'De zon zinkt als een abrikoos'

OVERLEVERING M¹: blad 14 recto
M²: los blad 16 recto

DATERING M¹: 24 november 1961
M²: 24 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint
M²: a-c blauwe ballpoint

- 1 M¹ a De zon zinkt als een abrikoos
b [ ] nijgt [?] [ ]
c [ ] <-nijgt> [ ]
M² | | zinkt | |
- 2 M¹ a en aan 't geluchte rijpt gebloos
b [ ] met warm [ ]
c [ ] <-aan 't geluchte> [ ]
M² | | | |
- 3 M¹ a de wolken, vòòr ze sterven gaat.
b [ ] <-sterven> [ ]
c [ ] sterven [ ]
M² a | |
b [ ] <+te [?] rusten> [ ]
c [ ] <+sterven > [ ]
- 4 M¹⁻² Dan wordt de wereld desolaat
- 5 M¹ a en grauw de lucht als al wat zielloos
b [ ] <-de lucht> [ ]
M² | | | |
- 6 M¹ is : de mist heeft alle schoonheid
M² | | . De | |
- 7 M¹ uitgegomd , er is iets broos
M² | | . Er | |
- 8 M¹ a in mij dat sterven gaat.
b [ ] <+breken> [ ]
M² a | | sterven | |
b | | <+breken> | |

[21b] 'Naar 't bed der krimme' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 13 verso

DATERING Tussen 14 en 24 november 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

1 M¹ a ter naar 't bed der krimme [?]. Warm gebloos [?]
a² <-ter> [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze – deel van het gedicht 'De zon zinkt als een abrikoos'. Deze variant is niet opgenomen in variant [21a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. In dit variantenapparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen die los van het volledige gedicht ontstaan zijn.
⁽²⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[22a] Oppervlakkigheid.

OVERLEVERING M¹: blad 14 verso

DATERING 28 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint

- 5 M¹ a Niets woelt erin
b [ ] wolkt en woelt [ ]
c [ ] klemt [ ]
- 6 M¹ a zoals bloed het water kleurt
b [ ]<+in>[ ]<+wolkt>

[22b] Oppervlakkigheid. ¹

OVERLEVERING M¹: blad 15 recto ²

DATERING 28 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Een tinnen plaat
2	M ¹	a	mijn hart. Niets laat
3	M ¹	a	het onberoerd, maar tik tik
		b	[ ]<+met rust> [ ]
4	M ¹	a	zegt ze alleen, ze is van tin.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht Oppervlakkigheid. Deze variant is niet opgenomen in variant [22a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. De Coninck lijkt deze strofe uit de vorige variant te hebben genomen om vervolgens te sleutelen aan vooral de syntactische volgorde. In dit variantenapparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen die los van het volledige gedicht ontstaan zijn.

⁽²⁾ Dit vers is in M¹ volledig geschrapt.

[22c] Oppervlakkigheid. ¹

OVERLEVERING M¹: blad 15 recto
M²: los blad 16 recto

DATERING 28 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint
M²: a blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Het is van tin mijn hart
		b	[ ] een tinnen plaat,
	M ²	a	
2	M ¹	b ²	mijn hart . Alsof het regent
		c	[ ] <+waarop> de regen
	M ²		,
3	M ¹	b	op een tinnen dak van de dingen:
		c	<-op een tinnen dak> [ ]
	M ²		eindeloze stippellijn
4	M ¹	b	eindeloze stippellijn.
	M ²		[ontbrekende regel]
5	M ¹	b	tik tik der dingen.
		c	[ ] <-der dingen.>
	M ²		[ontbrekende regel]
6	M ¹	b	tik tik dat ben ik.
		c	<-tik tik> [ ]
	M ²		Tik tik tik.
7 ³	M ¹⁻²	b	Niets kleurt en woelt erin
8	M ¹⁻²	b	zoals in water wolkend bloed.
9	M ¹⁻²	b	Niets kan dringen
10	M ¹⁻²	b	door de plaat van tin.
11	M ¹	b	Tik tik zegt alles
		c	<-Tik tik zegt alles>
	M ²		[ontbrekende regel]
12	M ¹	b	Ik heb geen bewustzijn meer :
		c	'k [ ]
	M ²		.
13	M ¹⁻²	b	Ik registreer.

14	M ¹	b	Tik tik . Dat ben ik.
	M ²	a	tik.

COMMENTAAR

⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht Oppervlakkigheid. Het is niet opgenomen in [22a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de tekstuele bron de genese apart van variant [22a] ontstaan is. Er zijn te veel vormelijke verschillen om de twee varianten naast elkaar te zetten. Deze variant is de laatste – chronologisch gezien.

⁽²⁾ Vanaf hier wordt correctielaag b beschouwd als de basislaag omdat een horizontale lezing van correctielaag a grammaticaal niet correct is.

⁽³⁾ Regels 7 tot 14 zijn afgescheiden van regels 1 tot 6 door middel van streep.

[23] Het hart.

OVERLEVERING M¹: los blad 16 recto

DATERING 28 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Het hart laat het hart niet met rust.
b <-Het hart laat het hart niet met rust.>

2¹ M¹ Het sleurt mezelf achter me aan

6 M¹ a Het hart laat het hart niet met rust.
b Ook [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 2 is gelijkend op een deel van regels 8 en 9 uit [17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'. Hieronder toon ik hoe deze varianten zich tot elkaar verhouden. M¹ is de variant op blad 12 recto en M² de variant op los blad 16 recto.

1 M¹ a in mijn buik, ik sleur aan mezelve
b [ ]<-aan> mezelf
M² Het sleurt mezelf achter me aan

2 M¹ a achter me aan, en ik rem [xxxxxxx]
b [ ] mezelf
M² [ontbrekende regel]

[24] 'Wij schuiven in de bedding van de tijd'

OVERLEVERING M¹: blad 15 verso

DATERING Tussen 28 en 30 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Wij leven in de bedding van de tijd
b [ ]<+schuiven>[ ]

2 M¹ a als een rivier die vloeit
b [ ]<-die vloeit>

[25] 'Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn'

OVERLEVERING M¹: blad 16 recto

DATERING 30 november 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c donkerblauwe pen

1 M¹ a Auto's snorken hijgend
c¹ [ ] door mijn bewustzijn

2 M¹ a crescendo decrescendo.
c [ ] Als varkens!

3 M¹ a Zij kappen wiggen van tijd
b [ ] in [ ]

9 M¹ a Soms onderbreekt zich de vloeiende lijn
b [ ] <+verdamppt het > vloeien <-lijn>

10 M¹ a van de tijd, en lost op
b [ ] <-en lost op>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Ik kies hier voor een correctielaag c in plaats van b aangezien deze laag later en in een andere pen is toegevoegd.

[26] De blinde

OVERLEVERING M¹: blad 17 recto

DATERING Tussen 30 november en 5 december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Hij is een blind ingewand van 't zeste [?] leven

4 M¹ a En nooit zal groeien , het kruid
b [ ] naar 't licht [ ]

[27a] 'Elk gevoel wordt onrust'

OVERLEVERING M¹: blad 18 recto

DATERING 5 december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint

7 M¹ a tot ik gevangen is in woorden,
a¹ [ ]<+het>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 17 verso ²

DATERING 11 december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c blauwe pen, d blauwe ballpoint

- 1 M¹ a Alle gevoel is gewoel in mij
b Want [ ]
d Ik ben de stroper
- 2 M¹ a en siddering van onrust
b [ ] rusteloos
d en de looper
- 3 M¹ a die weet niet wat beginnen
b [ ] niet weet [ ]
d achter alle geluk. Soms vang ik het op papier
- 4 M¹ a tot ik het gevangen [?] heb
b [ ] ze <+bemachtigd> [ ]
d en soms loop ik mijn longen stuk.
- 5 M¹ a in mijn woordennet
d Want Alle gevoel is gewoel in mij
- 6 M¹ a en ze beminnen kon [?]
b [ ] <+haar> [ ] <+kan>
d en siddering rusteloos
- 7 M¹ a Ik ben de jager de visser
b [ ] <-de jager de visser> de stroper
d die niet weet wat beginnen
- 8 M¹ a en de looper
d tot ik ze bemachtigd heb
- 9 M¹ a van achter alle genot . Soms vang ik het op papier
b <-van> [ ]
c [ ] <+geluk> [ ]
d in mijn woordennet
- 10 M¹ a en soms loop ik me kapot.
c [ ] <+mijn longen stuk.>
d en haar beminnen kan

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is thematisch verwant aan [27a] 'Elk gevoel wordt onrust', maar omdat het op elk ander vlak te verschillend is, worden ze niet in één variantenapparaat opgenomen.

⁽²⁾ In het manuscript zijn versregels 1 tot 6 aangeduid als strofe 2 en versregels 7 tot 10 als strofe 1. Dit door middel van 2 strepen met daarnaast een 2 of een 1. Dit is aangeduid in een correctielaag d.

[28] 'Het leven is alleen gewoon'

OVERLEVERING M¹: blad 19 recto
M²: los blad 16 recto

DATERING M¹: 11 december 1961
M²: december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-e blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Het leven is niet zinloos – walgelijk
b <-Het leven is niet zinloos – walgelijk>

2 M¹ a maar ook niet volzield schoon
b <-maar ook niet volzield schoon>

3 M¹ a Het is alleen gewoon
b [ ] leven [ ]
M² | |

4 M¹⁻² lijk stof op de dingen.

5 M¹⁻² Maar wie wil zingen

6 M¹⁻² en uit alles schoon-

7 M¹ heid slaan
M² | |, en sap wringen

8 M¹ a met galmend hart
b <-met galmend hart>
c en wringen 't sap uit
d [ ] 't sap wringen [ ]
e [ ]<-uit>
M² [ontbrekende regel]

9 M¹ c¹ en hart zijn
M² a uit
a² <-uit> en hart zijn

10 M¹ voor hem is 't leven hard,
M² | |harde pijn

11 M¹ a en onvree [?] nooit gedaan
b <-en onvree [?] nooit gedaan>
c en monotoom
M² | |

12 M¹ c¹ en afschuwelijk gewoon.
M² | |soms | |

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 9 en 12 werden later ingevoegd gelijktijdig met correctielaag c van respectievelijk regel 8 en 11, daarom kies ik voor een correctielaag c in plaats van a.

⁽²⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[29] Sophocles

OVERLEVERING M¹: los blad 1 recto ¹

DATERING Omstreeks december 1961

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is het gedicht volledig geschrapt.

[30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'

OVERLEVERING M¹: blad 20 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint

- 1 M¹ a Ik wist dat ik kwaad was op mezelf
b <-Ik wist dat ik kwaad was op mezelf>
- 3 M¹ a En daarom denk ik , dat ik verlang
b [ ] is het <-,> [ ]
- 6 M¹ a op mezelf als ik niet naar verlangen kan.
b [ ] <-naar> [ ]
c [ ] naar kennis [ ]
- 7¹ M¹ naar kennis
- 8 M¹ a En ik ben kwaad , nu. Ik zou willen werken,
b [ ] boos [ ]
c <-En ik ben boos, nu. Ik zou willen werken,>
- 9 M¹ a ik zou me willen leegpompen aan werk
b <-ik zou me willen leegpompen aan werk>
- 10 M¹ a want met de uitputting komt de
b <-want met de uitputting komt de>
- 11 M¹ a voldoening. Maar wat wil ik al
b <-voldoening.> [ ]
- 18 M¹ a onderwijl ben ik onverrichter zake.
b <-onderwijl ben ik onverrichter zake.>
- 21 M¹ van onvree [?] met mezelf, of het zijn

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is 'naar kennis' op regel 7 omcirkeld en door middel van een pijl in regel 6 toegevoegd.

[31] 'Voor ons is Hij nacht'

OVERLEVERING M¹: blad 20 verso

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[32] 'En immer word ik gestuurd naar daden'

OVERLEVERING M¹: blad 21 recto ¹

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint

4 M¹ a omdat het een houvast is. En Een houvast
a² [ ]<-En> [ ]
c³ [ ] <-Een houvast>

5 M¹ a waarvoor dat weet ik dan. Een houvast en
b [ ]?<-dat weet ik dan.>[ ]
c <-waarvoor? Een houvast>[ ]

6 M¹ a omdat ik bang ben geen houvast heb.
b [ ] als ik [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is dit vers volledig doorstreept.

⁽²⁾ Deze drie correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽³⁾ 'Een houvast' wordt in dezelfde beweging geschrapt als die in correctielaag c van regel 5.

[33] 'Misschien'

OVERLEVERING M¹: blad 21 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Misschien - ik zeg altijd misschien
b [ ]<- - ik zeg altijd misschien>

9 M¹ leven dan een wonder [?] als geen ander

14 M¹ a heeft, en Lourdes, wie zal het zeggen.
b [ ] en [ ]

15 ¹ M¹ En zo kan ik blijven denken als dit nog

16 M¹ denken is, en onderwijl verricht ik niets.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 15 en 16 zijn overgenomen uit het gedicht [30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'.

[34] 'Moeten wij onszelf niet overwebben met daden'

OVERLEVERING M¹: blad 22 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

1 M¹ Moeten wij onszelf niet [?] overwebben [?] met

4¹ M¹ nacht gapende kuil van een leegte

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Tussen de woorden 'nacht' en 'gapende' staat er een licht streepje, maar uit het manuscript zelf is niet duidelijk of dit een koppelteken of een vlek is.

[35] 'En soms weer zou ik willen krijzen'

OVERLEVERING M¹: blad 22 recto ³

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe ballpoint, d-e lichtblauwe pen ¹

- 2 M¹ a over dit blad, zo tastbaar, maar
 b <-over> [ ]
 c in het vlees van [ ]
- 4 M¹ a met letters zo groot als alleen in een
 d [ ]<-zo>[ ]
 e [ ]<-als alleen in een>
- 5 M¹ a droom wezenlijk is, surrealistische ²
 d <-droom wezenlijk is,> [ ]
 e en onwezenlijk als een surrealistisch schilderij
- 6 M¹ a straatslenig [?] – onwezenlijke letters .
 d <-straatslenig [?] – onwezenlijke letters>[ ]
- 7 M¹ Of gewoon een glief [?] griffen [?] over deze
- 10 M¹ van die glief [?].
- 13 M¹ En soms ben ik een dikke darm [?]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Vanaf regel 4 behoren alle varianten enkel tot de correctielagen d en e omdat die aanpassingen duidelijk op een ander moment vallen dan eerdere aanpassingen in correctielagen b en c. Dit is zichtbaar aan de verschillende ductus en schrijfstof.

⁽²⁾ In het manuscript staat net voor het woord 'surrealistische' een kleine krabbel. Ik veronderstel dat dit een aanzet was maar bij de eerste letter al doorkrabbeld is in de onmiddellijke schrijfbeweging.

⁽³⁾ Op de pagina links van dit manuscript (blad 21 verso) zijn in dezelfde ductus als correctielagen d en e enkele versregels toegevoegd. Het is niet duidelijk waar in het gedicht ze inpassen, maar wel dat ze behoren tot de genese van dit gedicht. Net naast de eerste regel van bovenstaand gedicht staat:

1 M² dat het pijn deed aan uw lichaam, lezer.

Ter hoogte van de tweede strofe van 'En soms weer zou ik wilen krijzen' kan je lezen:

1 M² of mezelf uitspuwen in een grote

2	M ²	a	blad
		a	<-blad>
		b	vlek slijkverf, als eeneelstaalt [?] schilderij,

[36] 'Ik beweeg me niet meer vrij in'

OVERLEVERING M¹: blad 22 verso

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a rode ballpoint

4 M¹ a m
a¹ <-m> hangt uitgespannen tussen die

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[37] 'Soms ben ik zo veilig genesteld'

OVERLEVERING M¹: blad 23 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

3 M¹ En uren [?] kan in slapen [?]

[38] 'Altijd moet ik iets doen'

OVERLEVERING M¹: blad 23 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe pen

1 M¹ a Immers
a¹ <-Immers> Altijd moet ik iets doen en

3 M¹ en ik weet nooit wat. Omdat ik iets ²

COMMENTAAR ¹ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

² In het manuscript staat in plaats van 'weet nooit wat' drie maal dubbele aanhalingstekens, dat staat voor per teken het woord erboven overnemen, in dit geval 'weet nooit wat'.

[39] 'Tussen de wanden van mijn geest'

OVERLEVERING M¹: blad 23 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Tussen de wanden van mijn hersenen
		b	[ ]<-hersenen>
5	M ¹	a	zelfs niet als ik me met filologenluk [?]
		b	[ ]<+mierenaandacht>
6	M ¹	a	op de loer leg, zelfs niet moest ik
		b	[ ]<+mijn hand>

[40] 'Ja, soms moet ik wel hunkeren'

OVERLEVERING M¹: blad 24 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Ja, soms moet ik wel verlangen naar
		b	[ ]<+hunkeren>[ ]

[41] 'En soms wil ik niets meer'

OVERLEVERING M¹: blad 24 recto

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

3 M¹ "Reeds is mijn hand gesloten alsof er

4 M¹ geen verlangen over deze vingers lag." ¹

5 M¹ a Dan ben ik voor U, God, naar
a² [ ]<+op wie>

7 M¹ a op mij wacht, die veel meer bemint
b [ ] en [ ] zo [ ]

8 M¹ dan ik ooit beminnen kan. En dat ik dat

9 niet mag voelen! ³

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Het citaat op regel 3 en 4 komt van de hand van Paul van Ostaijen. De Coninck heeft de verzen wel enigszins aangepast. Hieronder vindt u het origineel.

*"Soms reeds is schoon mijn hand gesloten
alsof er geen verlangen
over mijn vingers
lag"*

⁽²⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽³⁾ De zin 'En dat ik dat niet mag voelen' is later toegevoegd in donkerblauwe pen.

[42] WINTER

OVERLEVERING M¹: blad 27 recto
 M²: los blad 1 verso
 M³: los blad 16 verso

DATERING M¹: tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962
 M²: na 11 december 1961
 M³: 28 december 1961

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c-d blauwe pen
 M²: a-e blauwe pen
 M³: a-b blauwe pen

T M³ WINTER

1 M¹ Vandaag was het er weer
 M² [ontbrekende regel]
 M³ [ontbrekende regel]

2 M¹ Ik las in een boek vol zon
 M² [ontbrekende regel]
 M³ [ontbrekende regel]

3 M¹ a Mijn gezicht was koud als marmer
 b [ ]<+kin>[ ]
 c <-Mijn kin was koud als marmer>
 M² [ontbrekende regel]
 M³ [ontbrekende regel]

4 M¹ a en vrieskou vrat in alle dingen geuren
 b [ ]<+uit>[ ]
 M² a Vrieskou vreet | alle |
 b² Het gras is een piekjesveld
 M³ | |

5 M¹ a weg en , koud glas van brekend werden [?] kleuren.
 b [ ]<-koud> glazen <+scherp> [ ] alle [ ]
 c [ ] pijn [ ]
 d [ ]<+scherpe pijn>[ ]
 M² a | | | worden de | |
 b² Vrieskou vreet uit alle dingen alle geuren
 M³ a | | | | |
 b | |<+uit>| | |<+dingen alle geuren>

6 M¹ a Het gras was een veld van
 a¹ [ ]<+piekjesveld>
 M² a | is | |
 b² weg en glazen scherpe pijn worden de kleuren.
 M³ | |

- 7 M¹ a en alles lag vastgevroren onder geweld
b [ ]<+in 't>[ ]
M² a | |
b [ ] vastgeklonken [ ]
M³ Alles ligt | |
- 8 M¹ van de metalen kou. Als marmer
M² a | | Bomengeraamten
b <-van de metalen kou.> Bomenskeletten
c <-Bomenskeletten>
d van ijs en winden wetten
e [ ] . Ze [ ]
M³ Van | |
- 9 M¹ voelde mijn kin.
M² d³ tot nieuw gerammel [?] alle gerucht [?]
M³ | | vreemd | | .
- 10 M¹ a Maar in mij begon toen zacht te lachen wat ik bemin
b <-Maar in mij begon toen zacht te lachen wat ik bemin>
M² [ontbrekende regel]
M³ [ontbrekende regel]
- 11 M¹ a Ik wist me geboren werd warmer [?]
b <+Toen [ ] ik [ ]
M² [ontbrekende regel]
M³ [ontbrekende regel]
- 13 M¹ a Naakte benen wortelden klauwend in de lucht
b [ ] aardgekleurde [ ]
M² a wortelen | |
b <-wortelen klauwend in de lucht>
d³ Klauwen wortelen in de lucht
M³ Klauwend | |
- 14 M¹ c⁴ Ik voelde me koud tot op het been
M² a en vreemd en hard rammelt alle gerucht
b <-en vreemd en hard rammelt alle gerucht>
c als haarvaten de bomenskeletten.
M³ a | | dode | |
b [ ]<-de>[ ]
- 15 M² a (dat ijs en winden wetten.)
b <-(dat ijs en winden wetten.)>
M³ [ontbrekende regel]
- 16 M² Tot warmte mijn slapend lichaam drenken zal.
M³ [ontbrekende regel]

- 17 M² a Ik word een wolf [?], mijn kussen [?]
 b [ ] wolk [ ] <+gebeente> smelt
 M³ [ontbrekende regel]
- 18 M² a smelten weg, en bonzend bloed welt
 b <-smelten>[ ]
 M³ [ontbrekende regel]
- 19 M² a door me heen
 b <+in me. >
 M³ [ontbrekende regel]
- 20 M² Waar hoor ik thuis? Ik ben vol armte
 M³ [ontbrekende regel]
- 21 M² En mijn hart is zo koud en alleen
 M³ [ontbrekende regel]
- 22 M² Ik heb kou tot op het been
 M³ | |
- 23 M² a alsof ik bloot geraamte was. Ik ben vol armte
 b [ ] <+naakt>[ ]
 M³ | | Vol | |
- 24 M² a levenloos alleen
 b [ ] {als een standbeeld} [ ]
 M³ ben ik, | | levenloos | |
- 25 M³ Tot mijn slapend lichaam gedrenkt van warmte
- 26 M³ wordt. Ik ben een wolk, mijn gebeente smelt
- 27 M³ a ik weg en in mij bloed dat welt.
 b <-ik weg>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.
⁽²⁾ Regel 3 in M² wordt in correctielaag b verplaatst naar regel 1 waardoor de originele regel 1 en 2 allebei een plaats opschuiven.
⁽³⁾ Deze regel wordt in M² toegevoegd in dezelfde schrijfbeweging als correctielaag d van regel 10 in M², daarom opteer ik voor een correctielaag d in plaats van c.
⁽⁴⁾ Deze regel is in blauwe pen geschreven net zoals de varianten behorende tot correctielagen c en d. Daarom kies ik hier voor een correctielaag c in plaats van a.

[43] Kronkeling.

OVERLEVERING M¹: blad 28 recto
M²: los blad 6 verso
M³: blad 36 recto

DATERING M¹: tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962
M²: omstreeks 20 januari 1962
M³: 27 januari 1962¹

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen, c-d blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe pen
M³: blauwe pen

T M¹ [ontbrekende regel]
M² Kronkeling.
M³ | |

1 M¹⁻³ Vandaag was het er weer. Ik wilde

2 M¹ a zeggen wat ik niet zeggen kan , wat rilde
b [ ] kon [ ]
M²⁻³ | |

3 M¹ a in mij, en losbreken wou, vloeien
c² [<+een zeepbel die buiten> [ ]
M² a | | |
b [ ] [ ] stoeien
M³ | | |

4 M¹ a en vrij zijn . Maar ik zit weer te knoeien
c [ ] <+zweven> [ ]
M² a | |
b [ ] <+vrij zijn> [ ]
M³ | |

5 M¹ a met woorden. Soms voel ik me zo ijl [?]
d³ [ ] <+vol pijn>
M² a | |
b [ ] <-Soms> ik [ ] [ ]
M³ | | Ik | |

6 M¹ a Vol onzegbaarheid. pijn of gekwijn [?]
c⁴ pijn <+van> [ ] <-of gekwijn>
d <-pijn> [ ]
M² a | Een glasscherp kermen
b [ ] <+geblaas>
M³ | |

- 7 M¹ a zo ongrijpbaar , {een glasscherp snijdend}
 b [ ]{zo individueel treuren }
 c <- zo ongrijpbaar> een glasscherp treuren
 M² a om vrij te zijn maar ik krijg het niet los
 b <+verlossing >[ ]
 c <+dat muziek wil zijn>[ ]<+in de maat.>
 d⁵ [ ]<-maar ik krijg het niet in de maat.>
 M³ dat muziek wil zijn.
- 8 M¹ a om verlossing , maar ik krijg het niet los
 c [ ]<+vrij te zijn>[ ]
 M² a uit de poel van mijn hart
 b <+Ik voel het verkluwen [?].>
 c <-Ik voel het verkluwen [?].>
 d⁵ maar ik krijg het niet in de maat.
 M³ Maar | |
- 9 M¹ c⁶ uit de poel van mijn hart
 M² [ontbrekende regel]
 M³ [ontbrekende regel]

COMMENTAAR (1) In het manuscript staat dat het gedicht voltooid werd op 27 januari 1962, niet wanneer er aan werd begonnen.

(2) De varianten op deze regel zijn toegevoegd in een andere inkt – blauwe ballpoint -, vandaar de keuze voor correctielaag c in plaats van b. Dit geldt ook voor regels 4, 6 en 8.

(3) Deze variant behoort tot correctielaag d in plaats van c aangezien het in dezelfde schrijfbeweging is aangepast als de laatste variant van regel 7.

(4) Het woord ‘pijn’ is in correctielaag c in het manuscript door middel van een pijl verplaatst naar het begin van de regel.

(5) In deze correctielaag wordt ‘maar ik krijg het niet in de maat.’ op een nieuwe regel geplaatst, waardoor die zinsnede op regel 8 komt te staan.

(6) Deze regel is in blauwe ballpoint geschreven net zoals de varianten behorende tot correctielagen c en d. Daarom kies ik hier voor een correctielaag c in plaats van a.

[44] 'Ik ben blij met mijn lichaam'

OVERLEVERING M¹: blad 28 verso

DATERING Tussen 11 december 1961 en 1 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[45] Gedicht.

OVERLEVERING M¹: blad 29 recto
M²: los blad 16 verso

DATERING M¹: 1 januari 1962
M²: januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint

T M² Gedicht.

1 M¹ Heel lang zijn mijn ledematen
M² a | | liggen | |
b <+Langgerekt>[ ]

2 M¹ Ik lig diep en gelaten
M² te geeuwen. | | hang | |

3 M¹ a diep in het vlees van een zetel gegroeid
b <-diep>[ ]
M² | |] .

4 M¹⁻² De kachel gloeit

5 M¹⁻² oranje als de avondzon

6 M¹ a en stilte hangt aan het stramien
b [ ]<+op>[ ]
M² | | aan | |

7 M¹⁻² van 't klokgetik.

8 M¹⁻² Er is geen tijd.

9 M¹ a Ik ben een boot , en glijdt .
b [ ] glijdt [ ]
M² a | | glijdt | |
b [ ] glijdt [ ]

[46a] 'Steek uw hand in dit vers'

OVERLEVERING M¹: blad 30 recto
M²: los blad 16 recto

DATERING M¹: 4 januari 1962
M²: januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint
M²: blauwe ballpoint

1	M ¹ M ²	Steek uw hand in dit vers.
2	M ¹ M ²	het is lauw, want zo ben ik
3	M ¹ a b M ²	en ik wil zeggen wat ik ben [ ]<+spuwen>[ ]
4	M ¹ M ²	in briesende vloeken, en kan het niet
5	M ¹ M ²	want ik ben lauw en oud
6	M ¹ M ²	en woel in slijm van woorden.
7	M ¹ a b M ²	Ik ben een logge nevel <-Ik ben een logge nevel> In een vergeetput
8	M ¹ M ²	Ik kan niet meer bewegen buiten de tijd
9	M ¹ a b M ²	er is geen later <+'t wordt nooit meer>[ ] webben de dagen me in.
10	M ¹ M ²	en 'k voel me wegen Ik kan niet meer bewegen
11	M ¹ M ²	zwoel en zwaar en lauw als water. 't wordt nooit meer later
12	M ²	en 'k voel me wegen
13	M ²	zwoel en zwaar als water.

[46b] 'In een vergeetput' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 29 verso

DATERING Tussen 1 en 4 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

2 M¹ buiten de tijd [?]

3 M¹ webben [?] de dagen me in

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is op variante wijze verbonden aan gedicht [46a] 'Steek uw hand in dit vers'. Deze regels zijn hetzelfde als regels 7 tot 9 van M² uit [46a]. Deze variant is niet opgenomen in [46a] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de tekstuele bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. In een latere variant is dit vers in het gedicht tussengevoegd. In dit apparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen die los van het volledige gedicht ontstaan zijn.

[47] 'Komfort is ongezond'

OVERLEVERING M¹: blad 31 recto

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN M¹: blauwe ballpoint
CORRECTIES

[geen varianten]

[48] 'Ik was alleen mezelf'

OVERLEVERING M¹: blad 32 recto

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

4 M¹ zonder mijn hart rond [?] te [?] kennen

[49] 'Slapen'

OVERLEVERING M¹: blad 32 recto

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[50] 'Mijn kop zit vol beton'

OVERLEVERING	M ¹ : los blad 10 recto ¹ M ² : blad 33 recto M ³ : los blad 6 recto
DATERING	M ¹ : januari 1962 M ² : tussen 4 en 17 januari 1962 M ³ : 20 januari 1962
VARIANTEN EN CORRECTIES	M ¹ : potlood M ² : a-b blauwe pen, c blauwe ballpoint M ³ : a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	Mijn hoofd = van beton
	M ² a	is vol gemetst
	b ²	[ ] gemetst met [ ]
	c	[ ] {zit}[ ] <-gemetst met>[ ]
	M ³ a	
	b	[ ] <+kop>[ ] [ ]

2	M ¹	Ik krijg er geen gedachte doorgeduwd
	M ² a	
	a ³	[ ] <-geen> niets meer doorgeduwd.
	M ³	

3	M ¹	Mijn hart is van beton
	M ² a	Het is een zware klomp
	c ³	<+Er staat>[ ]
	M ³	

4	M ¹	Ik heb nog juist genoeg gevoelens
	M ² c ⁴	op mijn romp
	M ³	

5	M ¹	om te voelen
	M ²	Ik kan nog juist genoeg
	M ³	[ontbrekende regel]

6	M ¹	en me ellendig te weten.
	M ²	om
	M ³	[ontbrekende regel]

COMMENTAAR (1) In M¹ is het gedicht volledig geschrapt.
 (2) Het woord 'gemetst' is door middel van een pijl verplaatst naar een vroegere plaats in de zin.
 (3) Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽⁴⁾ De varianten op deze regel zijn toegevoegd in een andere inkt – blauwe ballpoint -, vandaar de keuze voor correctielaag c in plaats van b.

⁽⁵⁾ Deze regel is in blauwe ballpoint geschreven net zoals de varianten behorende tot correctielaag c. Daarom kies ik hier voor een correctielaag c in plaats van a.

[51] 'Dichten is een klad'

OVERLEVERING M¹: blad 33 verso

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN M¹: blauwe ballpoint
CORRECTIES

[geen varianten]

[52] 'De ruimte'

OVERLEVERING M¹: blad 33 verso

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

2 M¹ alsof het de as v. de hemel is weggedrongen

[53] Dichten I

OVERLEVERING M¹: blad 34 recto
M²: los blad 6 recto

DATERING M¹: tussen 4 en 17 januari 1962
M²: 20 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen
M²: blauwe ballpoint

T M² Dichten I

1 M¹ Dichter zijn is honger hebben
M² | |.

2 M¹ a naar alle zuidergevoel [?]
b [ ]<+het paradijs >
M² [ontbrekende regel]

3 M¹ want dit leven
M² [ontbrekende regel]

4 M¹ kan ons geen vrede geven.
M² [ontbrekende regel]

5 M¹ a Ik span mijn spinnenwebben
b [ ] webben
M² 'k | ,

6 M¹ en vang geduldig woorden van een
M² [ontbrekende regel]

7 M¹ schoonheid die uit een andere wereld
M² aas vergeefs op | |

8 M¹ komt, als lichten op de zwarte plaat
M² uit het paradijs.

9 M¹ van de nacht.
M² [ontbrekende regel]

10 M¹ Uit de bouwstoffen van mijn hart
M² [ontbrekende regel]

11 M¹ wil ik de schone halen
M² [ontbrekende regel]

12 M¹ en vernissen [?] tot kristal
M² Daarom moeten woorden bij[ ]

- 13 M¹ met geslepen woorden.
M² wat de dingen missen.
- 14 M¹ In mijn gedichten berg ik de buit
M² *[ontbrekende regel]*
- 15 ¹ M¹ Als de bij in honingraken
M² *[ontbrekende regel]*
- 16 M¹ Ik ben een gierige spaarder
M² *[ontbrekende regel]*
- 17 M¹ Gedichten zijn een ersatz
M² *[ontbrekende regel]*
- 18 M¹ van het paradijs.
M² *[ontbrekende regel]*

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze versregel is door middel van een pijl tussen de regels 'In mijn gedichten berg ik de buit.' en 'Ik ben een gierige spaarder' geplaatst.

[54] Soms II

OVERLEVERING M¹: blad 34 recto
M²: los blad 6 recto

DATERING M¹: tussen 4 en 17 januari 1962
M²: 20 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen
M¹: blauwe ballpoint

T M² Soms II

1 M¹⁻² Soms moet ik heel lang leven

2 M¹⁻² om heel even

3 M¹ a een vonk van schoonheid te zien verschieten
b [ ]<+doven. >
M² en zo onbereikbaar ver,

4 M¹ b¹ als een vallende ster in 't niets
M² | |

5 M¹ a en soms ben ik vol als een dooier
b [ ]<+vol >
M² een vonk van schoonheid te zien doven

6² M¹ en tril als een snaar die trillen moet
M² in het slorpend vloeipapier van 't niets.

7 M¹ van donkeren warme gloed,
M² En soms ben ik vol

8 M¹ als de dooier van de maan
M² als een viool die rillen moet

9 M¹ in de spelonk van de nacht
M² van donkerte en warme gloed.

10 M¹ en ik vaar als een koning
M² Mijn hart is gebold als een zeil

11 M¹ mijn hart met bolle zeilen zwellen.
M² en ik vaar uit met koningsbloed

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze versregels zijn in dezelfde ductus geschreven als de varianten in correctielaag b van regel 3. Daarom opteer ik voor een correctielaag b in plaats van a.

⁽²⁾ Door de woorden 'en tril' staat een lichte streep, maar het is niet duidelijk of dit een schrapping is of De Coninck is uitgeschoven in de schrijfbeweging.

[55] 'God, is deze wereld'

OVERLEVERING M¹: blad 35 recto

DATERING Tussen 4 en 17 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: rode ballpoint

5 M¹ a vicieus en kleverig verward,
b [ ] nog [ ]

[56] Dichten II

OVERLEVERING M¹: los blad 6 recto

DATERING 20 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

3 M¹ a zijn bewustzijn te schiften [?] .
b [ ]<+ziften >[ ]

[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem'

OVERLEVERING M¹: los blad 6 verso
M²: blad 37 recto ¹

DATERING M¹: omstreeks 20 januari 1962
M²: 27 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint, b-c blauwe pen, d potlood
M²: a-b blauwe pen

- 1 M¹ De lucht hangt vol gezoem
M² *[ontbrekende regel]*
- 2 M¹ a van zacht gelach.
d² <+en>[ ]
M² *[ontbrekende regel]*
- 3 M¹ a Als een witte pluchen paardenbloem
d² [ ]<-witte>[ ]
M² a | | witte bloem
b [ ] pluchen paardebloem
- 4 M¹ a drijft een wolkje rag [?].
d² [ ] wit [ ]
M² a lacht | |
b <+speelt> [ ]
- 5 M¹ a in de blauwe kinderliefde . [xxxxxxxx]
b [ ] <-[xxxxxxxx]>
M² a | |
- 6 M¹ van 't heelal van God .
M² | | Gods firmament | |
- 7 M¹ Ik ben verzot
M² dat blaakt van goedheid
- 8 M¹ a op de dooier van de zon
b [ ], of op de wind
M² Ik hoor de lucht
- 9 M¹ a die riekt naar verse verf
b <+of op de reuk van>[ ]
c <-of op de reuk van verse verf>
M² zacht lachen
- 10 M¹ a Ik zweef
c³ <-Ik zweef>
M² De rijpe dooier van de zon

- 11 M¹ a Dan [?] mijn bloot hart stoeit de wind.
 b <-Dan [?] mijn bloot hart stoeit de wind.>
 M² heeft de wereld overschilderd
- 12 M¹ a Nog nooit heb ik zo bemind
 b <+Want>[ ]
 M² a en ik riek vers
 b⁴ [ ] reik [ ]
- 13 M¹ a zonder te weten wat en waarom.
 M² naar de verf van geluk
- 14 M¹ a De [xxxxx] [xxxxx] vangend
 b <-De [xxxxx] [xxxxx] vangend>
 M² [ontbrekende regel]
- 15 M¹ a in de handen van haar vader God
 b <-in de handen van haar vader God>
 M² [ontbrekende regel]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is in het manuscript volledig doorstreept.

⁽²⁾ Deze aanpassingen zijn later aangebracht in een andere ductus en schrijfstof, daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van b.

⁽³⁾ Regel 10 in M¹ is geschrapd in dezelfde schrijfbeweging als correctielaag c van regel 9, daarom kies ik voor een correctielaag c in plaats van b.

⁽⁴⁾ In het manuscript staat er in correctielaag b 'reik', maar qua ductus is het duidelijk dat de tweede i later is toegevoegd en het bedoelde woord 'reik' is.

[58] 'Ik voel me thuis'

OVERLEVERING M¹: blad 37 recto ¹

DATERING 27 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is in het manuscript volledig doorstreept.

[59] 'Het water blikkert'

OVERLEVERING M¹: blad 37 recto ¹

DATERING 27 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is in het manuscript volledig doorstreept.

[60] 'Mijn jas waait los aan flarden'

OVERLEVERING M¹: blad 37 recto ¹

DATERING Tussen 27 en 28 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a potlood, b blauwe ballpoint

2 M¹ en aan mijn borst stoeit [?] de wind,

3 ² M¹ a en sloeg [?] er [?] in mijn lijf
b [ ] floept [ ]

5 M¹ a zonder te weten wat .
b [ ] en waarom [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is in het manuscript volledig doorstreept.

⁽²⁾ De versregel 'en sloeg er in mijn lijf' is later toegevoegd, maar wel in dezelfde ductus als correctielaag a.

[61] 'Als een jonge twijg'

OVERLEVERING M¹: blad 37 verso

DATERING Tussen 27 en 28 januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

1 M¹ a Als een jonge twijg vol sap .
b [ ] sterke vezels [ ]

[62] Renner.

OVERLEVERING M¹: los blad 6 verso
M²: blad 38 recto ¹

DATERING M¹: omstreeks 20 januari 1962
M²: 28 januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-d blauwe ballpoint, e potlood
M²: a-c blauwe ballpoint

T M¹ Renner
M² | | .

1 M¹ Het kruit stampen
M² | |

2 M¹ a uit mijn dijen: jonge twijgen
b [ ]<-jonge twijgen>
M² a | | benen . Mallen [?] van gezwollen kracht .
b [ ]{de }<+dijen> [ ]<+Huls >[ ] macht [ ]
c [ ]<-de>[ ]

3 M¹ a jonge twijgen sterke vezelskracht [?]
b [ ] met [ ] rubberen vezels
M² [ontbrekende regel]

4 M¹ a en dampen
b <-en dampen>
M² en dampen

5 M¹ a ik lucht van lijfelijke macht
b <-ik lucht>[ ]
c <-van lijfelijke macht>
M² a als paarden in de mystiek [?] van de daad.
b [ ]<+in lichaamslucht>[ ]

6 M¹ Ik ploeg de luchten
M² | | splijt | |

7 M¹ a de rijpe boven [?]
b <+verser en rijper>
M² en snel op een punt

8 M¹ a Achter mijn luchtbekend hoofd
b Van [ ]
c <+Schuilen>[ ]
d <-Schuilen achter mijn luchtbekend hoofd>
M² de verten in

- 9 M¹ a snel ik de verten in, verder en verder
b <-snel ik de verten in, verder en verder>
M² [ontbrekende regel]
- 10 M¹ a naar ginder, en van daar
b <-naar ginder, en van daar>
M² [ontbrekende regel]
- 11 M¹ a naar een ander ginder.
b <-naar een ander ginder.>
M² a Ik heb me ontpopt uit mijn luiheid
b <-Ik heb me ontpopt uit mijn luiheid>
- 12 M¹ Ik dans mijn benen om me heen
M² | |
- 13 M¹ Ik ben een kind van de wind
M² | |
- 14 M¹ en rol bol de wereld door;
M² | |door| |
- 15 M¹ a de verten in, verder en verder
b [ ]<-en verder>
e² <-de verten in, verder en verder>
M² a Ik floep door de wind.
b <-Ik floep door de wind.>
- 16 M¹ a naar ginder en van daar
e <-naar ginder en van daar>
M² [ontbrekende regel]
- 17 M¹ a naar een ander ginder.
e <-naar een ander ginder.>
M² [ontbrekende regel]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De variant in M² is in het manuscript volledig doorstreept.

⁽²⁾ De schrapping van versregels 15, 16 en 17 zijn gebeurd in potlood, vandaar de keuze voor correctielaag e in plaats van b.

[63] 'Als ik van pijnen niets meer kan'

OVERLEVERING M¹: los blad 10 recto

DATERING Januari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe ballpoint, b blauwe pen

2 M¹ a dan krimpen
b in een gedicht [ ]

3 M¹ a aan
a¹ <-aan> over de snaren van de lier

4 M¹ gaat [x] stromen van zoete klanken geluk.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[64] 'Het is waarom een moeder baren moet'

OVERLEVERING M¹: los blad 10 recto

DATERING Januari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[65] 'Onschuldig als een groot schaap'

OVERLEVERING M¹: blad 38 verso

DATERING Tussen 28 januari en 1 februari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[66] Sneeuw.

OVERLEVERING M¹: blad 39 recto
M²: blad 39 recto

DATERING 1 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c zwarte pen
M²: a blauwe ballpoint

T M² Sneeuw.

1 M¹ a Ik dacht: de wereld is weer rein
c¹ [ ] en gerond
M² | | als een schaap,

2 M¹ als de zon. De sneeuw had alle lawaai
M² *[ontbrekende regel]*

3 M¹ a gesmoord: een dikpak uit ander 't [?]
b [ ] {een grot in de mond }
M² *[ontbrekende regel]*

4 M¹ wit van de hemel.
M² *[ontbrekende regel]*

5 M¹ Maar weer ligt de aarde
M² dacht ik. | |

6 M¹ a vol buiken v. modder
b [ ] glanzende [ ]
M² | | glansbuiken van | | .

7 M¹ auto's snorken wiggen in ons geluk
M² Auto's | | door | |

8 M¹ a en de sneeuwenpels [?] rijten ze stuk
b <-en de sneeuwenpels rijten ze stuk>
M² *[ontbrekende regel]*

9 M¹ en we ploeteren weer.
M² | |

[67] 'Wij willen nog'

OVERLEVERING M¹: blad 39 verso

DATERING Omstreeks 6 februari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a donkerblauwe pen

[geen varianten]

[68] 'Wij willen tevreden zijn'

OVERLEVERING M¹: blad 39 verso

DATERING Omstreeks 6 februari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[69] 'Na een bemesting'

OVERLEVERING M¹: blad 39 verso ¹

DATERING Omstreeks 6 februari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is in het manuscript volledig geschrapt.

[70a] De nieuwe generatie

OVERLEVERING M¹: blad 40 recto

DATERING 6 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen

T	M ¹	a	De lucht
		b	<+De nieuwe generatie>
2	M ¹		en de verzande wereld ontbolsteren
3	M ¹	a	tot een bruingeflankte ontpoppen kastanje
		b	[ ]<-ontpoppen>[ ]
4	M ¹	a	tot sappenpersende vrucht
		b	<-tot sappenpersende vrucht>
5	M ¹	a	maar veel van [?] vernieuwing was niet nieuw,
		b	[ ]<-van> [ ]
11	M ¹		moeizaam gewennen [?] soms.
12	M ¹	a	En na de stormen bij [?] vallen oude zoete woorden nieuw
		b	[ ] storm <-bij> [ ]
13	M ¹	a	Wij
		a ¹	<-Wij> Als God het wil zullen we blij zijn
17	M ¹	a	zullen wij woorden ademen
		b	[ ] de luchten vol [ ]
20	M ¹	a	en zij zullen ons drenken , zinken in ons
		b	[ ]<+door > [ ]<-zinken in ons>
		c	[ ] ons drenken [ ]
21	M ¹	a	als water het jaad [?]
		b	<-als water het jaad>
22	M ¹	a	zoals een warm [?] vogeltje in het kommetje
		b	[ ]<+van>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze drie correctielagen a staan voor een Sofortcorrectur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[70b] Programma ^{1,2}

OVERLEVERING M¹: blad 40 verso, blad 41 recto

DATERING 13 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Wij wilden de wereld ontbolsteren
		b	<-Wij wilden de wereld ontbolsteren>
2	M ¹	a	als een bruingeflankte kastanje
		b	<-als een bruingeflankte kastanje>
9	M ¹	a	de stilte blaken van God
		a ³	[ ]<-God> de vrede Gods
15	M ¹		en de luchten zullen zuidser [?] worden
22	M ¹	a	de oude schone mens te zijn
		b	[ ] jonge [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is een latere variant van het gedicht 'De nieuwe generatie'. Deze variant is niet opgenomen in [70a] aangezien in de tekstuele bron de genese van dit vers apart en op latere datum ontstaan is. Er zijn te veel verschillen om de genese in één overzichtelijk variantenapparaat weer te geven. Er zijn wel gelijkenissen tussen regels 1, 2, 3, 7, 8, 9 van 70b en respectievelijk regels 2, 3, 1, 4, 12, 10 van 70a.

⁽²⁾ Versregels 10 tot 12 en 19 tot 20 zijn de tweede variant van vroegere varianten van die verzen. In [70c] en [70d] geef ik weer hoe die varianten zich tot elkaar verhouden

⁽³⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[70c] 'De lucht' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 39 verso
M²: blad 40 verso

DATERING M¹: omstreeks 6 februari 1962
M²: 13 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a donkerblauwe pen, b blauwe ballpoint
M²: a blauwe pen

1 M¹ De lucht: zo eeuwen doorploegd, de lucht is rijp
M² | | luchten zijn vele | |

2 ² M¹ voor 't zaad van onze woorden
M² De luchten zijn rijp als de schoot van een akker

3 M¹ b ³ en wacht op de bestuiving van akkoorden
M² [ontbrekende regel]

4 ² M¹ b ³ als de schoot van een akker op zaad
M² voor het | | van tedere woorden

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht 'Programma'. Deze variant is niet opgenomen in [70b] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de tekstuele bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. Met dit variantenapparaat geef ik weer hoe de verschillende varianten van die korte verzen zich tot elkaar verhouden.

⁽²⁾ Regel 2 en 4 zijn in M² omgewisseld waardoor ze niet langer overeen komen met hun equivalent in M¹ compositorisch gezien. Hieronder wordt getoond hoe die regels zich tekstgenetisch tot elkaar verhouden.

1 M¹ voor 't zaad van onze woorden
M² | | het | | tedere | |

2 M¹ als de schoot van een akker op zaad
M² De luchten zijn rijp | |

⁽³⁾ Regels 3 en 4 zijn later toegevoegd, in een verschillende ductus en schrijfstof. Daarom kies ik voor een correctielaag b in plaats van a.

[70d] 'Men moet moe zijn en oud' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 39 verso
M²: blad 41 recto

DATERING M¹: Omstreeks 6 februari 1962
M²: 13 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen
M²: blauwe pen

- 1 M¹⁻² Men moet moe zijn en oud
- 2 M¹ om zulke tederheid
M² | | simpele dingen te beminnen
- 3 M¹ te beminnen
M² *[ontbrekende regel]*

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht 'Programma'. Deze variant is niet opgenomen in [70b] waarin de genese van het gedicht weergegeven wordt, aangezien in de tekstuele bron de genese van dit vers apart van het gehele gedicht ontstaan is. Met dit variantenapparaat geef ik weer hoe de verschillende varianten van die korte verzen zich tot elkaar verhouden.

[71] 'De dag is veel te naakt om te beminnen'

OVERLEVERING M¹: blad 42 recto

DATERING Tussen 13 en 26 februari 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a blauwe pen

6¹ M¹ Maar de

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Na de woorden 'Maar de' wordt de regel afgebroken en het gedicht is nooit verder voltooid.

[72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel'

OVERLEVERING M¹: blad 42 verso

DATERING Tussen 13 en 26 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

1	M ¹	a	toverspiegels waarin mijn hart
		b	[{ziel}

[73] 'Elk lichtje een kleurenexplosie'

OVERLEVERING M¹: blad 42 verso

DATERING Tussen 13 en 26 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

1	M ¹	a	elk lichtje een	explosie van verwondering [?]
		b	[	] kleuren[

[74] Zomerverzen I

OVERLEVERING M¹: blad 43 recto
M²: los blad 7 recto

DATERING M¹: tussen 13 en 26 februari 1962
M²: eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen
M²: a-c blauwe pen

T M¹ Theemuts.
M² Zomerverzen. I

1 M¹ a Als alles meer wordt dan het is ,
b [ ]<+alles>[ ]
M² a | meer
b¹ [ ]<-meer>

2 M¹ a de zon is meer dan zon
b <-de zon is meer dan zon>
M² [ontbrekende regel]

3 M¹ a de wereld meer dan [?] nieuwe [?] lijnen
b <-de wereld meer dan [?] nieuwe [?] lijnen>
M² [ontbrekende regel]

4 M¹ zoveel dat ik het niet meer noemen kan
M² [ontbrekende regel]

5 M¹ dan zwellen de dingen , en geven
M² | ik zeggen kan - | zwellen weer

6 M¹ a namen los van sprookjes
b [ ] (<+als> [ ])
M² a onder de theemuts van de zonnehemel [?]
b <-onder de theemuts van de zonnehemel [?]>

7 M¹ als zacht geplok van vuurwerk om me heen
M² a en geven namen los als gewemel
b [ ] week [?] [ ]
c [ ]<-week [?]>[ ]

8 M¹ a - ik ben embryo van geluk
b [ ] teer-woelend [ ] in een nieuwe ruimte [ ]
M² om me heen van blijheid -

9 M¹ in een diepere wereld dan de wereld
M² herken ik mij niet meer.

10 M¹ onder de theemuts van een droom .
M² b ¹ | | deze nieuwe hemel | |
c [ ] de [ ]

11 M² Er bloeit een waas

12 M² om mijn hart, een zacht geblaas

13 M² van teerheid, als om een bloem

14 M² de dauw die schreit.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Ik opteer hier voor een correctielaag b aangezien het met een pijl aangeduid is als variant van de geschrapte tweede regel.

[75] 'Held zijn door gewoon te doen'

OVERLEVERING M¹: blad 44 recto

DATERING Tussen 13 en 26 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen, c potlood

4 M¹ a en dromen die steeds ijdel blijken.
b <-en>[ ]

6 M¹ a zijn dat men niet meer verlangen
b [ ]<-men>[ ]
c [ ] we [ ]<+begeren>

7 M¹ a anders en gelukkiger te zijn
c¹ <+nog zachter >[ ]

8 M¹ a want ons hoogste geluk
b <-want ons hoogste geluk>

9 M¹ a is zonder verlangen te zijn
b <-is zonder verlangen te zijn>

14 M¹ a Maar mijn hart kan niet splitsen.
b <-Maar mijn hart kan niet splitsen.>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De varianten in deze regel zijn enkel aangebracht in potlood, vandaar de keuze voor correctielaag c in plaats van b.

[76] 'Waarom zullen er steeds dichters zijn?'

OVERLEVERING M¹: blad 45 recto

DATERING Tussen 13 en 26 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

1	M ¹	a	Het is zo moeilijk tevreden te zijn
		b	<-Het is zo moeilijk tevreden te zijn>
2	M ¹	a	met zichzelf, niet trachten te overtreffen
		b	<-met zichzelf, niet trachten te overtreffen>
3	M ¹	a	in scherpe zin, maar als ge
		b	<-in scherpe zin, maar als ge>
4	M ¹	a	gelukkig zijt, ervan te genieten.
		b	<-gelukkig zijt, ervan te genieten>
5	M ¹	a	Waarom zullen wij steeds trachten
		b	<-Waarom zullen wij steeds trachten>
6	M ¹	a	jong te zijn als de natuur
		b	<-jong te zijn als de natuur>
7	M ¹	a	en warm als de zon?
		b	<-en warm als de zon?>
8	M ¹	a	Omdat wij het niet zijn en
		b	<-Omdat wij het niet zijn en>
9	M ¹	a	het nooit zullen kunnen.
		b	<-het nooit zullen kunnen.>
15	M ¹	a	Ons hart is gemaakt om te beven
		b	<-Ons hart is gemaakt om te beven>
16	M ¹	a	van geluk.
		b	<-van geluk.>
17	M ¹	a	Ons hart is wel te geest [?]
		b	<-Ons hart is wel te geest [?]>
18	M ¹	a	om mee te leven
		b	<-om mee te leven>
19	M ¹	a	om de godganse dag op een stoel te zitten
		b	<-om de godganse dag op een stoel te zitten>

- 20 M¹ a En hoe komt het dat ik bij deze halve [?] woorden
b <En hoe komt het dat ik bij deze halve [?] woorden>
- 21 M¹ a laat [?] gelukkig wordt?
b <-laat [?] gelukkig wordt?>

[77] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel'

OVERLEVERING M¹: los blad 10 verso
M²: blad 46 recto

DATERING M¹: januari 1962
M²: 26 februari 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-e blauwe pen
M²: a-c blauwe pen

- 1 M¹ a Vandaag kan ik begrijpen
b [ ]<+verstaan>
c {Het kind verstaat }
d <-Het kind verstaat>
M² a Kinderen begrijpen waarom vogels
a¹ [ ] een vogel
- 2 M¹ a waarom een vogel kwetteren [?] moet
b [ ]<+fladderen /duivelen [?]> [ ]
M² | | en fluiten | |
- 3 M¹ a en trippelen als wou hij twee vogels zijn
b [ ]{fladderen} [ ]
c <-en trippelen> [ ]
c² <-fladderen >
M² [ontbrekende regel]
- 4 M¹ a 't is door de kracht van bloed
b [ ] zijn <+sap en 't > [ ]
c [ ]<-'t> [ ]
M² Het is door de kracht van 't | |
- 5 M¹ a dat in de lente sneller duwen gaat
b <+die> [ ] stuwen [ ]
M² a dat | | stroomt zoals ook
b [ ] sneller <+duwen gaat> [ ]
- 6 M¹ a zoals ook stappen
b <-zoals ook stappen>
c 't is waarom in de lente sappen
d <-'t is waarom> [ ]
e <-in de lente sappen>
M² a sappen in de bomen
c³ [ ]<-in> [ ] vol groen stuwen
- 7 M¹ a de bomen vol groen duwen
b zo duwen [ ]<-duwen>
c [ ]{botten}
M² [ontbrekende regel]

8	M ¹ M ²	Het bloed wil groeien , en wij zijn te klein ,
9	M ¹ M ²	Wij kunnen maar één lichaam zijn en om ons te verweren
10	M ¹ e ⁴ f M ²	en om ons te verweren <-en om ons te verweren> we moeten springen en ringen van de pijn. moeten wij blij gesticuleren
11	M ¹ b c e ⁴ M ²	moeten wij gesticuleren [ ] blij [ ] [ ]<-blij>[ ] <-moeten wij gesticuleren > en springen van spanning
12	M ¹ a b c d e ⁴ M ² c ⁵	in uitgelaten pijn en [ ]<+als zotten> [ ]<+als de zingen [?] zotten> [ ]<+zijn > [ ] gelaten <-zijn> en uitgelaten zijn

COMMENTAAR (1) Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

(2) Het woord 'fladderen' wordt in dezelfde schrijfbeweging als 'en trippelen' verwijderd, daarom kies ik voor een tweede correctielaag c in plaats van een correctielaag d.

(3) De varianten in deze regel zijn aangebracht in een andere ductus. Ik opteer daarom voor een correctielaag c in plaats van b.

(4) De laatste doorhalingen op regels 10 en 11 zijn allemaal in dezelfde schrijfbeweging aangebracht als die in correctielaag e van regel 12, daarom kies ik dus voor een correctielaag e in plaats van b of d.

(5) Regel 10 is later toegevoegd in een verschillende ductus. Die ductus is gelijkend op die in correctielaag c van regel 5. Daarom kies ik voor een correctielaag c in plaats van a.

[78] Zomerverzen II

OVERLEVERING M¹: los blad 7 recto

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[79] 'Ons hart is gemaakt om te beven'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

6 M¹ a om gewoon te doen,
b <+en>[ ]

7 M¹ om te eten op de maan [?].

8 M¹ a en 't getik van de klok te horen.
b [ ]<+een>[ ]

[80] 'En als we het prangen'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

- 1 M¹ En als we het drangen [?]
- 2 M¹ a onder 't dik [?] vlees der dagen
b [ ]<+luie> [ ]
- 3 M¹ a moet ons hart verlangen
b¹ [ ]<-verlangen>
- 4 M¹ a om niet te stikken
b [ ]<+smoren> .
- 5 M¹ b¹ verlangen

COMMENTAAR ⁽¹⁾ 'verlangen' op regel 3 wordt in een tweede schrijfbeweging verplaatst naar een nieuwe regel 5, daarom kies ik voor een correctielaag b in plaats van a.

[81] 'Zelden gelukt het zo zacht te zijn'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[82] 'Omdat ik een hart heb'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[83] 'Want wat is de zon?'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

2 M¹ De zon = een vuurbol die warmte geeft.

[84] 'Soms is muziek'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-e blauwe pen

- 1 M¹ a Als mijn hart een bol ijs is,
b <-Als mijn hart een bol ijs is,>
d¹ soms is muziek
- 2 M¹ a kwets ik mijn ogen
d¹ slechts gekras op het ijs v. mijn ziel
- 3 M¹ a door het azuren [?] schuren [?]
b [ ]<+’t [ ]>
d kwets ik mijn ogen
- 4 M¹ a van de dingen
b <+over> [ ]
c [ ]<+azuren huid [?] der dingen>
d door ’t schuren [?]
- 5 M¹ a en soms is muziek
b <-en>[ ]
d¹ <-soms is muziek>
e van azuren huid [?] der dingen
- 6 M¹ a slechts [xxxxxx] op mijn ziel
b [ ]<+gekras>[ ] het ijs v. [ ]
d¹ <-slechts gekras op het ijs v. mijn ziel>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 5 en 6 zijn met een pijl verplaatst naar regel 1 en 2 waardoor de komende regels elk 1 plaats opschuiven. Ik geef die beweging weer in correctielaag d.

[85] 'Maar als mijn hart leeft'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

- 2 M¹ a plonst elke klank
b [ ] kolkende [ ]
- 3 M¹ a in het echo – vat [?] van mijn ziel
b [ ]<+water> [ ]
c [ ]<+woud> [ ]
- 4 M¹ a die galmt van leven [?] als een woud [?]
b [ ]<-van leven [?]>[ ]<+kathedraal>
d <+en>[ ] [ ]

[86] 'Ik hou van het leven'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

2¹ M¹ a om wat buiten het leven moet:
b [ ]<-buiten>[ ]<+niet heeft.>

6 M¹ a omdat ik zoet wordt bij 't zien ervan.
b [ ] word [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In de plaats van 'het leven' op regel 2 staan er twee dubbele aanhalingstekens die staan voor het overnemen van de woorden die er net boven staan, hier dus 'het leven' uit regel 1.

[87] 'Mijn hart doopt de wereld'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Mijn hart kleurt
		b	[ ]<+doopt [?] de wereld>

[88] 'Bemin ik de natuur?'

OVERLEVERING M¹: los blad 7 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1 M¹ a [xxx] 't heimwee bemin
b <-[xxx] 't heimwee>[ ]

4 M¹ Ik hou v. e. liefste omdat ze er ≠ is

5 M¹ en als ik fladder v. verliefdheid

[89] 'Zoals water dijt'

OVERLEVERING M¹: blad 47 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

1 M¹ Zoals water dijt in de zware [?] kom [?] v. haar oevers,

2 M¹ zo rust mijn geest gedragen in mijn lichaam

[90] 'Gedichten spreken niet'

OVERLEVERING M¹: blad 47 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

4	M ¹	a	een kussen van zachtheid
		b	[ ]{schuim}[ ]

[91] 'Het is omdat'

OVERLEVERING M¹: blad 47 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'

OVERLEVERING M¹: blad 48 recto
M²: blad 63 verso

DATERING M¹: tussen 26 februari en 11 maart 1962
M²: 5 maart 1962¹

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen, d lichtblauwe pen
M²: blauwe pen

- 1 M¹ a Omdat mijn lippen dom [?] vlees zijn
b [ ]<-vlees> [ ]
M² | dood |
- 2 M¹ a zou ik nu
b <-zou ik nu>
c een toon [?] van teveel vlees om mijn schedel
M² |
- 3 M¹ a Omdat ik niet spreken kan
b [ ]<-niet spreken kan>
M² [ontbrekende regel]
- 4 M¹ a en niet ademen , verstopt
d² <+mijn longen>[ ] zijn
M² [ontbrekende regel]
- 5 M¹ a van de lauwe lucht [?]
b <-van de> [ ]<+dood>
c in <-lauwe> lucht
d³ van de overwiering der bedorven lucht
M² [ontbrekende regel]
- 6 M¹ Zal mijn hart dra [?] stikken
M² [ontbrekende regel]
- 7 M¹ a van bedorven lucht
b [ ] en [?] overwiering der [ ]
c [ ]<+de>[ ]
d² <-van de overwiering der bedorven lucht >
M² [ontbrekende regel]
- 8 M¹ Ik kan niet eens meer roepen [?]
M² Omdat | | | kan
- 9 M¹ a als een wig [?] door het moeras van de lucht om me heen,
b <-als>[ ] slaan [ ]
M² | | |

10	M ¹	a	ik moet me eindeloos onwederroepelijk [?] traag
		b	[ ]<-eindeloos>[ ]
		d ³	[ ] <+eeuwig en >[ ]
	M ²		ik
11	M ¹		laten verdrinken
	M ²		
12	M ¹	a	Mijn longen , woelend [?] slijm ,
		d ⁴	[ ]<-woelend slijm> [ ]
	M ²		zullen nooit
13	M ¹	a	zullen BARSTEN .
		b	[ ] nooit verlossend kunnen [ ]
	M ²		barsten

COMMENTAAR (1) Dit gedicht is gedateerd op 5 maart 1962, maar al de gedichten op de pagina's net voor en achter deze pagina zijn later gedateerd. Ik vermoed dat deze variant van 'Omdat mijn lippen dood zijn' overgeschreven is met als basis een bron die kwijt is en wel op 5 maart 1962 geschreven is. De datum van optekening in dit schrift zal waarschijnlijk omstreeks 27 april 1962 zijn. De ductus en schrijfstof is hetzelfde als het gedicht op de volgende pagina dat gedateerd is omstreeks die datum.

(2) Regel 7 is als laatste correctie via een pijl in de plaats gesteld van regel 5. Dit gebeurt in een andere ductus en schrijfstof, lichtblauwe in plaats van donkerblauwe pen.

(3) De varianten op deze regel zijn aangebracht in een andere ductus en schrijfstof, gelijkend op die in correctielaag d van regel 7. Ik opteer daarom voor een correctielaag d in plaats van c.

(4) De varianten op deze regel zijn aangebracht in een andere ductus en schrijfstof, gelijkend op die in correctielaag d van regel 7. Ik opteer daarom voor een correctielaag d in plaats van b.

[93] 'Een meisje om blij te zijn'

OVERLEVERING M¹: blad 48 verso

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c zwarte pen

1 M¹ c¹ een meisje om blij te zijn

2 M¹ a en weer bloemetjes plukken en stil
b [ ] pinkende [ ]
c [ ] te [ ] in de wei [ ]

3 M¹ a zijn en [?] een vogel-piccolo
b [ ] bij [ ]

4² M¹ c¹ Ze schatert als een waterval

5² M¹ c¹ door mijn rotsen

6² M¹ c¹ de striemende stroom van haar lach

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze versregels zijn later toegevoegd in een andere ductus en schrijfstof, gelijkend aan de aanpassingen in correctielaag c van regel 2. Daarom verkies ik ook in deze verzen voor een correctielaag c in plaats van a.

⁽²⁾ Het is niet volledig duidelijk of deze drie versregels tot hetzelfde gedicht horen als de eerste drie, maar de verschillen in ductus (en schrijfstof) ten opzichte van andere versgroepen spreken in het voordeel voor een lezing als één geheel.

[94] 'Ach mij, ik wil te veel'

OVERLEVERING M¹: blad 48 verso
M²: blad 48 verso
M³: blad 49 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint
M²: blauwe ballpoint
M³: blauwe ballpoint

1 M³ Ach mij [?], ik wil te veel.

2 M¹ De bomen wuiven
M² Alleen: laat [ ]
M³ [ ] me zacht

3 M¹ en als bloemen, wij [?] verstuiven .
M² [ ] laat mij zacht in deze droom [ ]
M³ die [ ] bestuiven [ ]

[95] 'Want alle geluk'

OVERLEVERING M¹: blad 48 verso

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: zwarte pen

[geen varianten]

[96a] 't is weinig wat ik wil'

OVERLEVERING M¹: blad 49 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Ik wilde weinig
b <+t' is> [ ] wat ik wil

2¹ M¹ een hand om een hand te geven,

4 M¹ a om deze [xxxxx] mee te leven
b [ ]<+lente>[ ]

6 M¹ b² te giechelen

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Onder het woord hand staat een krabbel waarin vaag de letters 'gen' kunnen worden uitgemaakt. Het is onduidelijk waar dit voor staat en waar dit in past, daarom wordt dit buiten beschouwing gelaten.
⁽²⁾ Deze regel is later toegevoegd in dezelfde ductus als correctielaag b in regel 1 en 4.

[96b] 't is weinig wat ik wil'

OVERLEVERING M¹: los blad 10 verso

DATERING Eind februari of begin maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b zwarte pen

- 1¹ M¹ 't is weinig wat ik wil
- 2 M¹ a een meisje
a² [ ]<+handje> om te kneden in mijn hand
- 3 M¹ a waarop mijn vingers piano spelen
b [ ] alle getsjilp van mijn hart.
- 4³ M¹ een meisje om blij te zijn
- 5³ M¹ om de pinkende bloemen in de wei
- 6 M¹ mijn vingers tintelen [?] in haar [?] haar
- 7 M¹ a dat door de dauw geweven is
b [ ] geschreven [ ]
- 9 M¹ b⁴ wij weven
b⁵ <-wij weven> ons geluk weven we samen
- 10⁶ M¹ In onze ogen zijn wij
- 11⁶ M¹ doorschijnend lachen doorheen mekaar.
- 12⁷ M¹ a Ze klatert als een waterval d
a⁸ [ ]<-d> over mijn rotsen.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze regel is volledig overgenomen uit het gedicht [96a] 't is weinig wat ik wil. De tweede regel van beide gedichten vertoont ook een lichte gelijkenis. Hieronder zie je de verschillen met M¹ de variant op blad 49 recto en M² de variant op los blad 10 verso.

- 1 M¹ a Ik wilde weinig
b <+t' is> [ ] wat ik wil:
M² | |
- 2 M¹ een hand om een hand te geven,
M² | | handje | | te kneden in mijn | |

⁽²⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽³⁾ Regels 4 en 5 lijken op regels 1 en 2 van gedicht [93] 'Een meisje om blij te zijn'. Hieronder toon ik de varianten met M¹ de variant op blad 48 verso en M² de variant op los blad 11 verso.

1	M ¹⁻²		een meisje om blij te zijn
2	M ¹	a	en weer bloemetjes plukken en stil
		b	[ ] pinkende [ ]
		c	[ ]te[ ] in de wei [ ]
	M ²		om de bloemen

⁽⁴⁾ Regel 9 is later ingevoegd, daarom kies ik voor een correctielag b in plaats van a.

⁽⁵⁾ Deze twee correctielagen b staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽⁶⁾ Regels 10 en 11 lijken op regels 6, 7 en 8 van gedicht [97] 'Ik heb geen problemen meer'. Hieronder toon ik de varianten met M¹ de variant op blad 49 recto en M² de variant op los blad 11 verso.

1	M ¹		In onze ogen
	M ²		zijn wij
2	M ¹	a	lachen wij, doorschijnend lachen
		b	<+zijn>[ ]
	M ²		doorheen mekaar
3	M ¹	a	voor [?] mekaar
		c	doorheen [ ]
	M ²		[ontbrekende regel]

⁽⁷⁾ Regel 12 lijkt op regels 4 en 5 van gedicht [93] 'Een meisje om blij te zijn'. Hieronder toon ik de varianten met M¹ de variant op blad 48 verso en M² de variant op los blad 11 verso.

1	M ¹		Ze schatert als een waterval
	M ²	a	klatert d
		a	[ ]<-d> over mijn rotsen
2	M ¹		door mijn rotsen
	M ²		[ontbrekende regel]

⁽⁸⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[97] 'Ik heb geen problemen meer'

OVERLEVERING M¹: blad 49 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c zwarte pen

2 M¹ a Jij ziet door mijn ogen mijn hart
b <- Jij ziet door mijn ogen mijn hart>

3 M¹ a als door een venster
b <-als door een venster>

4 M¹ a Mijn hart lacht u toe
b <-Mijn hart> [ ]

5 M¹ a Uw hart het mijne.
b <-Uw hart het> [ ]

7 M¹ a lachen wij, doorschijnend lachen
b <+zijn>[ ]

8 M¹ a voor [?] mekaar
c¹ doorheen [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De varianten op deze regel zijn aangebracht in een andere ductus en schrijfstof. Ik opteer daarom voor een correctielaag c in plaats van b.

[98] 'Dan kan ik heel mijn leven'

OVERLEVERING M¹: blad 49 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[99] 'Ik vraag slechts'

OVERLEVERING M¹: blad 50 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: potlood

[geen varianten]

[100] 'De tover van water'

OVERLEVERING M¹: blad 50 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

1 M¹ De tover [?] van water

7 M¹ en schramt [?] ons hart

[101] Beethoven

OVERLEVERING M¹: blad 51 recto

DATERING Tussen 26 februari en 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-d blauwe ballpoint

3 M¹ a wapperend in het geplooi
b [ ] zware [ ]
c <-wapperend>[ ]
d¹ wapperend als statige vlerkenslag

4 M¹ a in het gewapper als een statige vlerkenslag
b [ ] zwaar [ ]<-een>[ ]
c <-in het zwaar> wapperend [ ]
d¹ in het zware geplooi

17 M¹ a tot groot gestroom
b [ ]<+machtig>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In een vierde schrijfbeweging (correctielaag d) is regel 3 door middel van een pijl verplaatst tot na de originele regel 4 waardoor die van plaats omwisselen in de finale variant.

[102] 'Elegie zonder woorden'

OVERLEVERING M¹: blad 51 verso ¹

DATERING 11 maart 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe ballpoint
CORRECTIES

1	M ¹	a	Zonder woorden
		b	Elegie [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is in het manuscript volledig geschrapt.

[103] 'Liedje om te laten smelten'

OVERLEVERING M¹: blad 51 verso

DATERING 11 maart 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe ballpoint
CORRECTIES

1	M ¹	a	't liedje om te laten smelten
		b	<-'t>[ ]

[104] 'Onder zijn zigen'

OVERLEVERING M¹: blad 52 recto ¹
M²: blad 51 verso

DATERING 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-d blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint

1	M ¹	a	Zoals de regen
		b	<+doet>[ ]
		c ²	onder zijn zigen
	M ²	a	zwiigen
		b	[ ] zigen
2	M ¹	a	voor [?] zijn zwiigen
		b	<+onder> [ ] zigen
		c ²	doet de regen
	M ²		
3	M ¹	a	alle wegen wégen
		b	moe de [ ]
	M ²		
4	M ¹	a	doet van onvoldaanheid [?]
		b ³	<-doet>[ ]
		c	<-van onvoldaanheid>
	M ²		[ontbrekende regel]
5	M ¹	a	Zo [?] ben ik zat
		b	<+en> ik [ ] [ ]
	M ²		en binnen mijn zwiigen
6	M ¹		van ik weet niet wat
	M ²	a	ben zat
		a ⁴	[ ]<+mat en zat>
7	M ¹		Binnenin mijn zwiigen
	M ²		van ik weet niet wat.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M¹ is het gedicht volledig geschrapt.

⁽²⁾ In een derde schrijfbeweging (correctielaag c) is regel 2 door middel van een pijl verplaatst tot voor de originele regel 1 waardoor deze van plaats omwisselen in de finale variant.

⁽³⁾ Het is duidelijk dat 'doet' geschrapt is in een andere schrijfbeweging dan de rest van de versregel. Dit is waarschijnlijk gelijktijdig gebeurd met de toevoeging van doet aan regel 1. Daarom behoort die doorhaling tot correctielaag b en de rest tot correctielaag c.

⁽⁴⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[105] 'Ik wil het zeggen en kan het niet'

OVERLEVERING M¹: blad 52 recto

DATERING 11 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Ik wil het schreeuwen
b <-Ik wil het schreeuwen>

2 M¹ a maar het is te lauw
b <-maar het is te lauw>

5 M¹ a Ik wil
a¹ [ ]<+kan niet>
b [ ] ontploffen

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[106a] Aan Werner Abeele.

OVERLEVERING M¹: los blad 12 recto
M²: los blad 12 verso
M³: blad 52 verso

DATERING M¹: maart 1962
M²: maart 1962
M³: 14 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen, c-e blauwe ballpoint
M²: a-c blauwe ballpoint
M³: a-b blauwe ballpoint

- T M¹ Schuld:
M²
M³ Aan Werner Abeele
- 1 M¹ a Met veel geduld
M²⁻³ [ontbrekende regel]
- 2 M¹ a kunnen de dagen
b kunnen [ ]
M²⁻³ [ontbrekende regel]
- 3 M¹ a het overgroeien.
M²⁻³ [ontbrekende regel]
- 4 M¹ a Anders is het niet te verdragen.
M²⁻³ [ontbrekende regel]
- 5 M¹ a Men kan het niet weg zuchten
M²⁻³ [ontbrekende regel]
- 6 M¹ c¹ Wij leven in vachten geluk
M² a | |
b [ ]<+st > [ ]
b² [ ]<+stoeiden>
M³ | |
- 7 M¹ c in Gods veilige hand
M² a | |
M³ a | |
b <-in Gods veilige hand>
- 8 M¹ c en plots scheurt de wand
d <-en>[ ]
e [ ] stuk [ ]
M²⁻³ | |

- 9 M¹ c van ons leven stuk
e³ [ ]<-stuk>
M²⁻³ de wand
- 10 M¹ c en we gapen in de zwarte poel
d [ ] inktzwarte [ ]
M²⁻³ van ons leven
- 11 M¹ c van de dood.
M² en we staan te beven
M³ | | wij | |
- 12 M¹ c Ze sch
c⁴ [ ]<-sch> reet een stuk uit ons hart
M² a en gapend in de inktzwarte kuil
b <-en>[ ]
M³ a | | inkten | |
b <+voor >[ ]<-inkten> [ ]
- 13 M¹ c Het leven = wreed.
M² van de dood.
M³ a van bloeddorst [?] noodlot
b [ ]<+de dood >
- 14 M¹ c We hebben lood
M² a Ze reet
d⁵ [ ] bloedend een flard
M³ De luchten
- 15 M¹ c in d'aderen.
M² a bloedend vlees uit ons hart
b [ ] een flard [ ]
c [ ] [xxxxx] [ ]
d <-bloedend [xxxxx] een flard>[ ]
M³ a zijn als lood
b <+wegen>[ ]
- 16 M² a Wie zijn leed
b [ ] overwint,
M³ van de dood,
- 17⁶ M² a overwint, hij is groot
b <-overwint,>[ ]
M³ Dit is niet weg te zuchten.
- 18 M² a Met veel geduld
b <-Met veel geduld?>
M³ Ze reet een flard

- 19 M² Is er schuld?
M³ a vlees uit ons hart.
b <-vlees>[ ]
- 20 M² Het noodlot sloeg een kind
- 21 M² een pop uit handen.
- 22 M² Met veel geduld
- 23 M² zullen de dagen
- 24 M² a het overgroeien.
b <+dit>[ ]
- 25 M² Het is anders niet te dragen
- 26 M² Het is niet weg te zuchten.
- 27 M² a Zie de luchten zijn lood
b [ ] nog als [ ]
c [ ]
- 28 M² a van de dood.
c⁷ zijn nog als lood
- 29 M² c⁷ van de dood.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Vanaf regel 6 in M¹ zijn alle versregels later toegevoegd in een andere ductus en schrijfstof, daarom kies ik vanaf dan voor een correctielaag c in plaats van a voor de grondlaag.

⁽²⁾ Deze twee correctielagen b staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽³⁾ Het woord 'stuk' wordt in een latere schrijfbeweging van regel 9 naar regel 8 verplaatst. De verwijdering op regel 9 plaats ik daarom op een correctielaag e in plaats van d.

⁽⁴⁾ Deze twee correctielagen c staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽⁵⁾ De toevoeging van 'bloedend een flard' op regel 14 gebeurt pas met de schrapping van 'bloedend [xxxxx] een flard' op regel 15. Daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van b.

⁽⁶⁾ Regel 17 in M³ is later toegevoegd door middel van een pijl tussen de regels 'van de dood,' en 'Ze reet een flard'.

⁽⁷⁾ In een derde schrijfbeweging wordt 'zijn nog als lood' op regel 27 op een nieuwe lijn geplaatst waardoor de originele regel 28 één regel opschuift. Daarom opteer ik voor een correctielaag c in plaats van b of a.

[106b] 'Het noodlot sloeg' ¹

OVERLEVERING M¹: los blad 12 recto

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is op variante wijze verbonden aan het gedicht [106a] 'Aan Werner Abeele'. Dit vers is in de zijkant van M¹ als apart vers opgetekend en wordt in M² opgenomen in het gedicht zelf. Hieronder schets ik hoe die twee varianten zich tot elkaar verhouden. M¹ is de variant op los blad 12 recto en M² de variant op los blad 13 verso (opgenomen in [106a]).

1	M ¹	Het noodlot sloeg	
	M ²		een kind
2	M ¹	een kind de bal [?] uit handen	
	M ²	pop	.

[106c] 'Wie zijn leed overwint'

OVERLEVERING M¹: los blad 12 recto
M¹: blad 52 verso

DATERING M¹: maart 1962
M²: 14 maart 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe ballpoint
CORRECTIES M²: a-b blauwe ballpoint

1¹ M¹ [ontbrekende regel]
M² Wie zijn leed overwint,

2¹ M¹ [ontbrekende regel]
M² hij is groot.

3 M¹ toen [?] zalft de zon
M² a Aah zie, |
b <-Aah>[ ]

4 M¹ de wereld vol geros [?] .
M² | |

5 M¹ a van liefde. De wou-
b [ ]<-De wou->
M² | | liefdes goedheid

6 M¹ a den helen.
b <-den helen.>
M² [ontbrekende regel]

7 M¹ a Goedheid stormt als een pikuur
b [ ]<-stormt als een pikuur>
M² [ontbrekende regel]

8 M¹ a door ons hart
b <+bloost>[ ]
M² | |

9 M¹ en overvliest [?] de woorden en de smart.
M² | | overvleest [?] | |

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 1 en 2 van M² zijn dezelfde als regels 16 en 17 in M² van [106a] 'Aan Werner Abeele'. Later, in de variant op blad 52 verso is er een duidelijke lijn getrokken om de verzen van elkaar te splitsen. Daarnaast zijn alle volgende regels verschillend. Daarom kies ik er voor om dit te beschouwen als een apart gedicht, maar dat toch een genese deelt met [106a].

[107a] Lethargie

OVERLEVERING M¹: blad 53 recto

DATERING Tussen 14 en 29 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

2 M¹ a ik ben een dikke luie pudding
b [ ] heb wel meelij met mezelf

3 M¹ a ik heb wel meelij met mezelf
b¹ [ ] ben een dikke luie pudding

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In een tweede schrijfbeweging (correctielaag b) is regel 3 door middel van een pijl verplaatst tot voor de originele regel 2 waardoor deze van plaats omwisselen in de finale variant.

[107b] Lethargie ¹

OVERLEVERING M¹: los blad 11 recto
M²: blad 54 recto

DATERING M¹: maart 1962
M²: 29 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe pen, b-f rode ballpoint
M²: a-c rode ballpoint, d-e zwarte pen

- 1 M¹ b² Ik ben een dikke luie pudding
M² [ontbrekende regel]
- 2 M¹ Bijna wil ik niets anders meer
M² a Bijna wil ik niets anders meer
b [ ]<-anders>[ ]
d³ [ ].
- 3 M¹ a dan zijn zonder te willen.
b [ ]<+willoos zijn , en rusten>
c [ ] ademen als [xxxx] [xxxxxxxxxxxx] akker
d [ ] gaat [ ]<+de velden >
e [ ]<-gaat ademen als [xxxx] de velden >
M² a | |
b <-dan>[ ]
d³ Willoos [ ] als een luie pudding
e [ ]<-als> , [ ]
- 4 M¹ b² een lichaam zijn
M² | |
- 5 M¹ b² zoals een steen een steen is
M² | |
- 6 M¹ a Maar ik wil het nog zeggen.
b <+Maar nog [xxxx] ik dit nog zeggen , moet>
c [ ]<+zie hoe nogal [?]> [ ]<-nog>[ ]
d [ ] <+mijn mond dit>
M² | |nog| |
- 7 M¹ b² ik wil nog worden in woorden .
c Maar nog[ ] [ ]
d <-Maar nog ik wil> [ ]
e nog ik [ ] wil [ ]
f [ ]<-ik>[ ]
M² a dit zeggen moet
b [ ]<+wil>

- 8 M¹ b die me kwellen en kwelden
c <-die me kwellen en kwelden>
M² a nog worden wil in woorden
c⁴ <-nog worden wil in woorden>
- 9 M¹ b storen en stoorden.
c <-storen en stoorden.>
M² [ontbrekende regel]
- 10 M¹ b stukjes van mijn ziel doen groeien
c [ ]<+kolken van mijn ziel> [ ]
d [ ]<+mijn dode ziel >[ ]
e [ ] [ ]<-groeien>
M² a | een | | stijgen
b [ ]<+mijn>[ ]<+bloed>
c <-stukjes van mijn dode bloed>
- 11 M¹ b en stijgen in akkoorden .
e⁵ <-en>[ ]
M² a | |
b doen stijgen [ ]
c <-doen stijgen in akkoorden>
- 12 M¹ b Zal ik wel ooit kunnen zwijgen?
c en [ ]
d [ ]<-wel>[ ]
M² a | | wel | |
c <-en zal ik ooit wel kunnen zwijgen>
- 13 M² a een lichaam zijn
b <-een lichaam zijn> en willoos zijn
- 14 M² a zoals een steen een steen is
b <-zoals een steen een steen is>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is verwant aan het gedicht [107a] niet alleen doordat ze dezelfde titel hebben, maar ook door de overname van de zinsnede 'luie pudding'. Maar toch zijn er te veel verschillen om het in éénzelfde variantenapparaat weer te geven.

⁽²⁾ Regels 1, 4 en 5 en alle regels vanaf versregel 7 beginnen met een correctielaag b in plaats van a omdat zij allemaal zijn tussengevoegd of ingevoegd in een andere ductus en schrijfstof – rode ballpoint.

⁽³⁾ De varianten in deze versregel zijn aangebracht in een andere ductus en schrijfstof. Ik opteer daarom voor een correctielaag d in plaats van c.

⁽⁴⁾ In M² zijn regels 8 en 10 tot 14 geschrapt in één schrijfbeweging, daarom kies ik soms voor een correctielaag c in plaats van b.

⁽⁵⁾ Het woord 'en' op regel 11 is geschrapt in dezelfde schrijfbeweging als de schrapping van 'groeien' op regel 10, daarom kies ik voor een correctielaag e in plaats van c.

[108] 'De trein graaft door de nacht'

OVERLEVERING M¹: blad 53 recto
M²: blad 55 recto

DATERING M¹: tussen 14 en 29 maart 1962
M²: tussen 21 en 29 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: rode ballpoint
M¹: a-c rode ballpoint, d donkerblauwe pen

- 1 M¹ De trein graaft door de aarde van de nacht.
M² a |
b [ ]<-de aarde van>[ ]
- 2 M¹ Ik zie me zitten in het raam
M² | | lig tegen de zwarte plaat v. 't | | , ik wacht
- 3 M¹ het niets geen [?] maar [?]
M² voordat ik thuis zal zijn en weer zal wachten
- 4 M² tot ik vertrekken mag
- 5 M² op een andere eerdere dag.
- 6 M² a De trein raast achter zijn sporen aan.
b [ ]<+ruigt [?]>[ ]
c [ ]<+raast> [ ]
- 7 M² a Ik weet niet meer waarom wij gaan.
b [ ] naar waar [ ]
d¹ <-Ik weet niet meer naar waar wij gaan.
- 8 M² d² Ik lig wat zeeziek tegen 't raam.
- 9 M² d² Laat maar, 't zal wel overgaan.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De doorhaling van deze regel is aangebracht in een andere ductus en schrijfstof. Ik opteer daarom voor een correctielaag d in plaats van c.
⁽²⁾ Versregels 8 en 9 zijn later bijgevoegd in dezelfde ductus en schrijfstof, gelijkend op die van correctielaag d inregel 7. Ik kies dus voor een correctielaag d in plaats van a.

[109] 'Hagel knikkert'

OVERLEVERING M¹: blad 54 verso

DATERING omstreeks 29 maart 1962

VARIANTEN EN M¹: rode ballpoint
CORRECTIES

[geen varianten]

[110] 'De sneeuwpak der wolken brokkelt uiteen'

OVERLEVERING M¹: blad 56 recto

DATERING 31 maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen

- 1 M¹ a Het sneeuwpak [?] der wolken brokkelt uiteen
b <+De> sneeuwpak [ ]
- 2 M¹ a en een brede vaargeul lauw [?] geluk
b [ ] <+klaar> [ ]
- 3 M¹ a trekt zijn straat door de hemel.
b [ ] <-zijn> breekbare<+baan> [ ] heen.
c [ ] <-breekbare> [ ]
- 4 M¹ a Ik heb de schimmels
b [ ] {zonnevluchten [?]}
c [ ] <-zonnevluchten [?]>
- 6 M¹ a en loop bloot te zijn
b [ ] ik [ ]
- 7 M¹ a in de frisheid van de wind.
b [ ] <+het fris gegulp [?]> [ ]

[111] Gebed voor de mensen.

OVERLEVERING M¹: los blad 8 verso ¹

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

1 M¹ a Vergeef ons, Heer. Wij zondigen.
b [ ]<-Wij zondigen.>

2 M¹ a Sommigen slagen erin om geen berouw meer te hebben.
b <- Sommigen slagen erin om geen berouw meer te hebben.>

3 M¹ a Ik mag niet zeggen hoe fel
b <-Ik mag niet zeggen hoe fel>

4 M¹ a omdat het niet past.
b <-omdat het niet past.>

5 M¹ a Maar Heer , wij zondigen er niet naast.
b <-Maar Heer>[ ]

11 M¹ a [xxx] en zalig zijn de zoekenden
b <-[xxx]>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is het volledige gedicht geschrapt met rode ballpoint.

[112] 'De knuist van mijn lichaam propt me saam'

OVERLEVERING M¹: los blad 11 recto

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

- 1 M¹ a Ik lig
b <-Ik lig>
- 2 M¹ a Mijn lichaam propt me saam
b De knuist [?] v. [ ] .
- 3 M¹ a tot een knuist van
b <+Geschuur van gevoelens tegen mijn grenzen.>
- 4 M¹ a Ik lig gestrikt met mijn hoofd in het grenzeloosheid
b [ ]<-het>[ ]
- 5 M¹ a van het bed, als een moederschoot van mijn bed.
b [ ]<+de >[ ]
- 6¹ M¹ - in de grenzeloze moeë moederschoot
- 7 M¹ a Ik ben geen goochelaar, ik krijg de toverwaaiers
b [ ] kleurige toversluiers
- 9 M¹ tot een zee van vrij [?] geluk
- 10 M¹ Ik ben geboren als een steen en schrijf.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze versregel staat tussen versregels 5 en 7 in maar het is niet duidelijk of dit een variant is van de woordengroep 'in grenzeloosheid van de moederschoot van mijn bed' of een herhaling.

[113] 'Los en ontspannen als vloeien'

OVERLEVERING M¹: los blad 11 recto

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

3 M¹ a Ik heb me vrijgeworsted als een loper
b [ ] hijgende [ ]

[114] 'De lange snikken'

OVERLEVERING M¹: los blad 11 verso

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

9 M¹ a oude dagen
b {vroegere}[ ]

[115] 'Verblind ons ogen'

OVERLEVERING M¹: los blad 12 recto

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[116] 'Eén nu'

OVERLEVERING M¹: los blad 12 recto ¹

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is het vers volledig geschrapt.

[117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'

OVERLEVERING M¹: los blad 13 recto

DATERING Maart 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b zwarte pen

9 M¹ denken. Even wenste [?] hij zo de wereld

13 M¹ a omdat hij
a¹ <-omdat hij> Waarom wist hij niet, in
b [ ]<+op>

18 M¹ kleuren v. h. leven staan.

[118] 'Ik kan zo plots heel best een dronkelap begrijpen'

OVERLEVERING M¹: blad 56 recto

DATERING 3 april 1962

VARIANTEN EN M¹: blauwe pen
CORRECTIES

[geen varianten]

[119] 'Ik wil schrijven'

OVERLEVERING M¹: blad 56 verso

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[120] 'Op de notenbalken van telefoondraden'

OVERLEVERING M¹: blad 56 verso

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[121] 'Maak me uw drillboor, God'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

2 M¹ a en stuw me door de muur van deze dagen.
b [ ]<+drijf>[ ]

[122] 'Naakte popels huiveren'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

[geen varianten]

[123] 'De pateen'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

1 M¹ De pateen [?] van een klare morgen

[124] 'De heuvel'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

1 M¹ De heuvel = beduimeld om [?] zwarte rook

[125] 'Duiven fladderen alsof de lucht'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

[geen varianten]

[126] 'Vlak de velden als een zware zee'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b donkerblauwe pen

2 M¹ a onder [?] de zee van de kaatsende heuvel
b [ ] zon[ ]

[127] 'Een lange wolk komt zich plat'

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto ¹

DATERING Tussen 3 en 14 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is in het manuscript volledig geschrapt met rode ballpoint.

[128] 'Weer is een dag gestreden'

OVERLEVERING M¹: blad 59 recto

DATERING 14 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen, c rode ballpoint

2 M¹ a Als
a¹ <-Als> Ik draag rust en avond vrede [?]
c² [ ]<-avond>[ ]

4 M¹ a en adem met de avond mede
b [ ] avondadem [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

⁽²⁾ De doorhaling van 'avond' is later in een andere schrijfstof aangebracht, daarom de keuze voor een correctielaag c in plaats van b.

[129] Lente

OVERLEVERING M¹: blad 59 recto

DATERING 14 april 1962¹

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

1 M¹ a De lente duwt het deeg des aarde omhoog
b [ ]<+gist>[ ]<+v. d.>[ ]

2 M¹ a en ons hart breekt vol gestroom
b [ ] in [ ]<+groot >[ ]
c [ ]<-in>[ ]
d [ ] [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript staat dat het gedicht afgewerkt werd op 14 april 1962, niet wanneer het werd aangevat.

[130] 'Men wordt nooit weemoed moe'

OVERLEVERING M¹: blad 60 recto

DATERING 14 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

- 1 M¹ a Men wordt nooit moeheid moe
b [ ]<+weemoed>[ ]
- 3 M¹ a ook de treurwilg in [?] droeve fonteinen
b [ ]<+van>[ ]
c [ ]<+zijn><-droeve>[ ]
- 4 M¹ a bladerval [?] tressenvol [?] deze weemoed
b [ ] haar [?] [ ]
c <-bladerval tressenvol haar deze weemoed >
- 5 M¹ a uitgiet en achter de gordijnen
b droef <+vergiet> [ ]
c [ ]<-en achter de gordijnen>
- 6 M¹ a van mijn raam mijn hart verlangen krolt.
b [ ]<+kluis>[ ]<+hunkeren>[ ]
c <-van mijn kluis mijn hart hunkeren krolt >
- 7 M¹ a en hoor het lome beurelen van een koe
b [ ]<+loeien> [ ]

[131] 'Waar zijt ge ergens?'

OVERLEVERING M¹: blad 60 recto

DATERING Tussen 14 en 19 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: potlood

2 M¹ - Ongeveer waar ge aan 't kittelen [?] zijt!

[132] 'Achter ribbentralies'

OVERLEVERING M¹: blad 60 recto
M²: blad 61 recto

DATERING 19 april 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b donkerblauwe pen
CORRECTIES M²: a donkerblauwe pen, b blauwe ballpoint

1 M¹ Meisjes met hoge kelken [?] jurken
M² [ontbrekende regel]

2 M¹ Misschien spring ik nog eens mijn lichaam uit
M² [ontbrekende regel]¹

3 M¹ Achter de tralies van mijn ribben
M² a | | | ribbentralies
b [ ] <-mijn> [ ]

4 M¹ a duivelt [?] mijn hart als een wilde krijger
b <+danst> [ ] <+de > [ ]
M² | | | | van mijn hart.

5 M¹ Er is iets dat ik wil grijpen in de lucht
M² | | iets | | ,

6 M¹ a en bijten wil in het gras
b [ ] wil bijten [ ]
M² ik | | iets | | ,

7 M¹ a want het is groener dan ik kan verdragen
b [ ] iets [ ] verdragen kan
M² | | | | kan verdragen.

8 M¹ a wacht niet meer op mij bij de uren [?] van uw trage klok [?]
b [ ] <-trage> [ ]
M² Misschien spring ik nog eens

9 M¹ a ik ga het leven veroveren.
b [ ] vol avonturen
M² mijn lichaam uit

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Versregel 2 uit M¹ komt op het einde van het gedicht in M² terug, maar dan verspreid over regel 8 en regel 9.

[133] 'De dikke man'

OVERLEVERING M¹: blad 61 recto
M²: blad 67 recto
M³: los blad 17 recto

DATERING M¹: tussen 19 en 24 april 1962
M²: tussen 6 en 13 mei 1962
M³: mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen
M²: donkerblauwe pen
M³: rode ballpoint

- 1 M² De dikke man
M³ de | |
- 2 M¹ Altijd draagt hij zijn buik voor zich uit.
M² is op wandel met | |
M³ | |
- 3 M¹ had ik zo'n dikke
M²⁻³ en kletst erop
- 4 M¹ ik sloeg erop van plezier.
M² met grote handen | |
M³ | |

[134] 'Zonder gedachten'

OVERLEVERING M¹: blad 62 recto ¹
M²: blad 62 recto

DATERING Tussen 19 en 24 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen
M²: lichtblauwe pen

- 1 M¹ b² zonder gedachten
M² | |
- 2 M¹ b² met de zon in mijn hoofd
c <-met>[ ]
M² [ontbrekende regel]
- 3 M¹ a In het zonlicht kan ik zitten wachten
b <-In het zonlicht><+zit>[ ]<+te >[ ]
M² lig | |
- 4 M¹ op niets
M² | |.
- 5 M¹ en toch is er iets .
M² En | |
- 6³ M¹ Ik weet dat
M² | | nooit kan komen
- 7 M² bijna oneindigheid
- 8 M² nu zeer nabij [?]
- 9 M² voor mij.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het bronmateriaal is volledig M¹ geschrapt in dezelfde schrijfstof als M².

⁽²⁾ Origineel is regel 3 de eerste versregel, maar tegelijkertijd met doorhalingen in correctielaag b van die regel worden nog 2 regels toegevoegd voor regel 3. Daarom zijn de eerste varianten van die regels aangeduid met een correctielaag b in plaats van a.

⁽³⁾ Regel 6 in M¹ wordt afgebroken en is daarna nooit meer afgewerkt.

[135] 'De lente staat'

OVERLEVERING M¹: blad 62 verso

DATERING Tussen 19 en 24 april 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[136] 'Ik doe rustig voort met leven'

OVERLEVERING M¹: blad 63 recto
T¹: Dietsche Warande en Belfort, jrg. 107, nr. 9, p. 643

DATERING M¹: 24 april 1962
T¹: november 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-d blauwe ballpoint, e blauwe pen
T¹: zwart typoscript

- T T¹ VREDE
- 1 M¹ a Ik ga rustig voort met leven
b [ ]{doe}[ ]
T¹ | | ga | |
- 2 M¹ a en trek mijn adem diep in en uit mijn borst
b [ ]<-mijn adem>[ ]
T¹ lig als een sofa in mijn lichaam, rijp
- 3 M¹ a [xx] veilige de adem van dit stille leven
b <-[xx] veilige> [ ]{rustig}[ ]
T¹ en rustend. En een wolkje komt gedreven
- 4 M¹ a Mijn hart ligt veilig gemeerd
b [ ] mijn hart [ ]
d¹ achter de trouwe handen van mijn ribben
T¹ uit Gods vredespijp.
- 5 M¹ a achter de handen van mijn ribben
b [ ] grote [ ]
c [ ]<+trouwe>[ ]
d¹ ligt veilig mijn hart gemeerd
T¹ Achter mijn ribben, trouwe kade,
- 6 M¹ a Ik voel mijn bloed zwaar wegen
b <-Ik voel>[ ] <+van geluk>
e² [ ] weegt [ ]
T¹ ligt mijn hart veilig gemeerd.
- 7 T¹ Ik heb nog nooit zo weinig begeerd.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In een vierde schrijfbeweging (correctielaag d) is regel 5 door middel van een pijl verplaatst tot voor de originele regel 4 waardoor deze van plaats omwisselen in de finale variant.

⁽²⁾ De toevoeging van 'weegt' is later in een andere schrijfstof aangebracht, daarom de keuze voor een correctielaag e in plaats van c.

[137] 'Soms in een windstilte'

OVERLEVERING M¹: blad 64 recto

DATERING 27 april 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

3	M ¹	a	en wellicht weet ik het niet
		b	<-en wellicht weet ik het niet>
4	M ¹	a	maar wie weet
		b	<-maar wie weet>
5	M ¹	a	dat ik niet langs lianen woorden [?]
		b	<-dat ik niet>[ ]
6	M ¹	a	klimmen kan
		b	[ ]<-kan>
10	M ¹	a	het eerste woord kan plooiën
		b	[ ]<-kan>[ ]
12	M ¹	a	een klapwiekende vogel .
		b	[ ]<+witte duif >[ ]

[138] 'Gedicht als zeg nog eens dat'

OVERLEVERING M¹: los blad 14 verso

DATERING April 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: potlood

1 M¹ Gedicht als zeg [?] nog [?] eens dat

[139] Aan Greta S.

OVERLEVERING M¹: los blad 2 verso
M²: los blad 2 verso
M³: blad 65 recto ¹

DATERING 2 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-e blauwe pen
M²: a-c blauwe pen
M³: a-b blauwe pen

- 1 M¹ a als een bruispil
b [ ] door [ ]
d² <-als door een bruispil>
M² a Wie gooide [?] dat schilderij in de dag?
b <+Mijn herkennen dreef >
M³ a Haar | |
b <-Haar herkennen>
- 2 M¹ a in het klaarstaand water van mijn hart
b <-in>[ ]
c <+siddert het >[ ]
d² <-siddert het water van mijn hart >
M² Een spijker in een rustige dag.
M³ a dreef een | |
b <-dreef een spijker>
- 3 M¹ d³ de [x]tijd en beweging stolden
e <-de>[ ]
M² a sloeg de [xxx]
b <+Ik voelde 't leven>
M³ a in een rustige dag.
b <-in een rustige dag.>
- 4 M¹ a als tot [?] een schilderij gekapt [?] in de dag
b ze stolden [ ]<-tot [?]>[ ]
c <-ze stolden>[ ]
M² a Tijd en beweging stolden
b <-Tijd en beweging> stollen
M³ a Ik voelde 't leven | |
b [ ] even [ ]
- 5 M¹ ze stond daar mooi te zijn
M² a als tot leven [?] brengt [?] een schilderij
b <-als>[ ]<-leven [?] brengt [?]>[ ]
c als [ ]
M³ | | | |

- 6 M¹ ik stond gans ontladen
M² a |
b <+en>[ ]
M³ bewegingloos
- 7 M¹ door een elektrische schok.
M² a |
b [ ] de <-elektrische>[ ]
M³ a en ik stond gans ontladen
b [ ]<+even>[ ] ik [ ]
- 8 M¹ a en dan ...
d² [ ] als door een bruispil
M² a en zij stond mooi te zijn
b <+van haar>[ ]<-te>[ ]
M³ door de schok | .
- 9 M¹ a Zij rondde mijn hart rond 2 kernen
d² siddert het water van mijn hart
M² a Dan slaat plots aan 't sidderen
b [ ]<+borrelen>
M³ Daarna sloeg | |
- 10 M¹ a als een cel die splitsen moet
d² Zij rondde mijn hart rond 2 kernen
M² als door een bruispil
M³ a |
b [ ]<-een> bruispoeder
- 11 M¹ a en trekt en trekt.
d² als een cel die splitsen moet
M² het water van mijn hart .
M³ a | aan 't borrelen .
b [ ]<+schuimen>[ ]
- 12⁴ M¹ d² en trekt en trekt.
M² Zij rondde mijn hart rond 2 kernen
M³ | |
- 13⁴ M² a als een licha
a⁵ [ ]<-licha> cel die splitsen moet
M³ | | | |
- 14 M² en trekt en trekt.
M³ | |

COMMENTAAR (1) Deze variant is volledig geschrapt met potlood.

(2) In een latere schrijfbeweging werden versregels 1 en 2 toegevoegd aan versregel 11, waardoor deze respectievelijk versregels 11 en 12 worden. Hierdoor zijn de originele regels 9 tot 11 allemaal 1 plaats opgeschoven. Daarom kies ik in dit geval voor een correctielaag d in plaats van c, b of a.

⁽³⁾ Regel 3 wordt ingevoegd nadat op regel 4 (originele regel 3) ‘ze stolden’ werd geschrappt, daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van a.

⁽⁴⁾ In dit gedicht zijn varianten van twee verzen opgenomen die De Coninck al eerder neerpende in [75] ‘Held zijn door gewoon te doen’, respectievelijk regels 13 en 12. Hieronder toon ik hoe deze twee varianten zich tot elkaar verhouden. M¹ is hier de variant op blad 44 recto, M² en M³ de varianten op los blad 2 verso en M⁴ die op blad 65 recto.

1	M ¹ M ²⁻⁴	als een cel die splitsen moet zij rondde mijn hart rond 2 kernen
2	M ¹ M ² M ³ a a ⁴ M ⁴	gerond rond twee kernen. als een cel die splitsen moet licha [ ]<-licha> cel die splitsen moet

⁽⁵⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[140] 'Ik ben te gelukkig voor een mens'

OVERLEVERING M¹: blad 66 recto ¹

DATERING 6 mei 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

2 M¹ a Ik moet het zeggen hoe gelukkig
b [ ]<-het>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is dit gedicht volledig geschrapt.

[141] Kwatrijn

OVERLEVERING M¹: blad 66 recto
M²: los blad 17 recto

DATERING M¹: 6 mei 1962
M²: mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen
M²: blauwe ballpoint

- 1 M¹ Soms ligt de zee zo lam als een woestijn .
M² | |
- 2 M¹ a onder de vlakke van de hemel.
b <-onder de vlakke van de hemel.>
M² [ontbrekende regel]
- 3 M¹ a Gedruis [?] kantelde de afgrond in de horizon
b [ ] d' [ ]
M² | |
- 4 M¹ a wij horen het ontbreken – er is vrede .
b [ ]<+afwezig zijn. >[ ]
M² | |
- 5 M¹ soms voelen wij 't ontbreken van de pijn
M² | |.

[142] 'lets wil er nooit uit mijn hart'

OVERLEVERING M¹: blad 66 recto

DATERING 6 mei 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart'

OVERLEVERING M¹: blad 66 recto
M²: blad 73 recto

DATERING M¹: tussen 6 en 13 mei 1962
M²: tussen 26 mei en 5 juni 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe pen
M²: a-c blauwe pen, d potlood

1 M¹ O die kleine dappere bal van mijn hart
M² a | |, | | vuist | |
b [ ]<+jij>[ ]

2 M¹ die slaat en slaat en donker is
M² a | |
b [ ]<-is>
c¹ [ ]<-en donker>

3 M¹ en spannend van geheimen
M² a | | geheimenis
b <-en spannend>[ ]
c¹ en donker [ ]

4 M² ik begrijp je, als water een vis

5 M² a wij zijn steeds met ons twee alleen .
b <-wij zijn steeds met ons twee alleen> [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De zinsnede 'en donker' wordt verplaatst naar versregel 3, waardoor het de plaats inneemt van 'en spannend'.

[144] 'Ik ben mijn goede vriend'

OVERLEVERING M¹: blad 67 recto
M²: los blad 17 recto

DATERING M¹: 13 mei 1962
M²: mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-d blauwe ballpoint
M²: a-b blauwe ballpoint, c rode ballpoint, d blauwe ballpoint

- 1 M¹ a Ik ben mijn beste vriend
b [ ]<+trouwe> [ ]
M² a | | beste | | .
b [ ]<+trouwe> [ ]
c [ ]<+goede > [ ]
- 2 M¹⁻² Ik voel alles wat ik voel
- 3 M¹ a Ik begrijp dat ik me nooit begrijpen kan
b en <-Ik>[ ]
M² | | | zal.
- 4 M¹ a en dit is het
b <-en dit is het>
M² [ontbrekende regel]
- 5 M¹ als ik dit zeg voor mijn hart
M² Als | | tot | |
- 6 M¹ a weet ik dat we goede vrienden zijn.
b [ ] in deze [xxxxx]moed [ ]
c [ ]<+dieper dan ik kan begrijpen>[ ]
d [ ]<-dieper dan ik kan begrijpen> [ ]
M² a | | dieper dan ik kan begrijpen,
c¹ [ ] ([ ])
d [ ]<-(dieper dan ik kan begrijpen,)>
- 7 M² a dat we goede vrienden zijn
c¹ [ ]<+diepe>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Op versregels 6 en 7 zijn de eerste varianten na de eerste laag later aangebracht in een andere schrijfstof, daarom kies ik voor een correctielaag c in plaats van b.

[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'

OVERLEVERING M¹: blad 67 recto
M²: blad 68 recto
M³: blad 67 verso

DATERING M¹: 14 mei 1962
M²: 15 mei 1962
M³: 24 mei 1962 ¹

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c rode ballpoint
M²: a-b lichtblauwe pen
M³: a-c blauwe pen

- 1 M¹ Moest ik mezelf niet hebben
M² a | |
b <-Moest ik mezelf niet hebben>
M³ O, laat me zeggen, tegen de muren,
- 2 M¹ a om tegen mijn hart te zeggen
b [ ]<-tegen> ([ ]) [ ]
c [ ] <-(mijn hart)> [ ]
M² a | | | hoe ik van je hou
b <-om te zeggen hoe ik van je hou >
M³ tegen de lucht, maar laat me zeggen
- 3 M¹ hoe ik van je hou
M² *[ontbrekende regel]*
M³ hoe ik van je hou,
- 4 M¹ a zou ik je nooit verzoeken kunnen.
b [ ] kunnen [ ]
c <-zou ik je nooit kunnen verzoeken>
M² *[ontbrekende regel]*
M³ *[ontbrekende regel]*
- 5 M¹ zou ik duizend harten hebben
M² a zouden | | zonnen van liefde
b <-zouden duizend>[ ]
M³ a Want ik heb 1000 harten,
b <-Want ik heb 1000 harten,>
c want door mijn lichaam
- 6 M¹ waar ik geen weg mee wist
M² rijden door mijn lijf
M³ a die als zonnen | |
b <-die als zonnen rijden door mijn lijf>
c rijden 1000 zonnen

- 7 M¹ van liefde
M² Ik weet niet meer
M³ a waar ik geen weg mee weet
b <-waar ik geen weg mee weet>
c waar ik geen weg mee weet
- 8 M² hoe zeer
M³ a van liefde
b <-van liefde>
c van liefde
- 9 M² a ik van je hou
b [ ]<+brand>
M³ [ontbrekende regel]
- 10 M² maar dit is veel te veel
M³ Dit | |.
- 11 M² a voor één hart
b <-voor één hart>
M³ [ontbrekende regel]
- 12 M² ik moet trillen
M³ [ontbrekende regel]
- 13 M² van de spanning,
M³ [ontbrekende regel]
- 14 M² en 1000 keer
M³ [ontbrekende regel]
- 15 M² zeggen
M³ [ontbrekende regel]
- 16 M² dat het te veel is.
M³ O, laat me zeggen
- 17 M² met woorden
M³ hoe ik van je hou,
- 18 M² a die wippen uit hun [xxx].
b [ ]<-uit hun [xxx].>
M³ met woorden wippend
- 19 M² van onhoudbaarheid .
M³ | |

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript staat dat de definitieve variant van M³ werd afgewerkt op 24 mei 1962.

[146] 'Moest ik nu niet meer wensen'

OVERLEVERING M¹: blad 69 recto

DATERING Tussen 15 en 16 mei 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[147] 'Ik hang gehesen'

OVERLEVERING M¹: blad 69 recto ¹

DATERING 16 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen, d potlood

- 1 M¹ a Ik hang met mijn handen vast gehesen
b [ ]<-met mijn handen vast>[ ]
- 2 M¹ a aan mijn ellebogen geleund
b <+op>[ ]<+te hangen.>
c [ ]<-te hangen.>
- 3 M¹ a op een kerkstoel.
b <-op een kerkstoel.>
- 4 M¹ a Tussenin [?] hoge knoken [?] van mijn schouders
b Tussen de [ ]
d² [ ]<-de>[ ]
- 7 M¹ a vuile haren
b <+lange>[ ]
c [ ] harenstroom [?]
- 8 M¹ a en gesloten ogen.
b [ ]<+moeë toeë>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript is het gedicht volledig geschrapt.

⁽²⁾ De doorhaling van 'de' op deze regel is later aangebracht in een andere schrijfstof, daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van c.

[148] 'Mijn borst is groot'

OVERLEVERING M¹: blad 70 recto

DATERING 16 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c donkerblauwe pen, d-e lichtblauwe pen

- 1 M¹ a Mijn hoge borst is groot,
 b [ ]<+grote>[ ]
 c [ ]<-grote>[ ]
- 2 M¹ a de boeg in de wind
 b <-de>[ ]
 d¹ een [ ]
- 3 M¹ a achter schokbrekers van ribben ,
 b [ ]
 d¹ [ ]<+een harnas [xxxxxxxx]>
 e <-achter>[ ]<-[xxxxxxxx]>
- 4 M¹ a schrijd ik door mijn majesteit
 b ik schrijd [ ]
 d^{1,2} [ ] uit mijn torso [ ]
 e [ ]<-door mijn majesteit>
- 5 M¹ a Ik werp krachtige benen
 b [ ]<[xxxx]>[ ]
 d [ ]<+smijt stevige> [ ]
 e door mijn majesteit
- 6 M¹ a uit mijn torso .
 d^{1,2} <-uit mijn torso>
 e Ik smijt stevige benen

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De varianten in deze laag zijn later en in een andere schrijfstof en ductus aangebracht. Ik opteer daarom voor een correctielaag d in plaats van b (regels 4 en 6) of c (regels 2, 3 en 5).

⁽²⁾ De originele regel 6 is in een schrijfbeweging, gelijkend op die in correctielaag d van regels 2, 3 en 5, ingevoegd in regel 4. Hierdoor wordt ook de zinsnede 'door mijn majesteit' verplaatst naar een nieuwe regel 4, waardoor alle volgende versregels 1 plaats opschuiven.

[149] 'Ik stap in mijn lichaam terug'

OVERLEVERING M¹: blad 70 verso

DATERING Tussen 16 en 22 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

- 1 M¹ a Ik stap terug in mijn lichaam
b [ ] de pyjama v. [ ]
c [ ] [ ]<-de pyjama v.>[ ] terug
- 2 M¹ a en span me uit als elastiek
b <-en span me uit als elastiek>
- 3 M¹ a tot ik gans opgeademd ben
b [ ] {ingeademd} [ ]
c [ ]<-ingeademd>[ ]
- 4 M¹ a in de zwaarte van rustend vlees.
b ([ ])
c <-(in de zwaarte van rustend vlees.)>
- 5 M¹ a gesmolten in mijn vlees
b <-gesmolten>[ ]<+slapend>[ ]

[150] 'Nu legt een wolk zich als een'

OVERLEVERING M¹: blad 71 recto

DATERING 22 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

- 3 M¹ a en drukt vaster en vester
b [ ] ons {toeër en toeër }
- 4 M¹ a als een deksel (Band [?] .)
b [[ ]]¹
- 5 M¹ a ons in de doofpot.
b <-ons>[ ] van duisternis
c [ ]<-van duisternis>
- 6 M¹ a Kom, laat ons nu zwijgen
b <+laten we >[ ]
- 7 M¹ a en dood zijn voor een nacht.
b [ ]{{xxxx}moren}[ ]
c <-en [xxxx]moren zijn voor een nacht.>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Het omringende paar vierkante haken zijn geen diakritische tekens. Herman De Coninck plaatste in het manuscript zelf versregel 4 tussen vierkante haken.

[151] De gevallen ([xxxxxxxxxx])

OVERLEVERING M¹: blad 72 recto

DATERING Omstreeks 26 of 27 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen

T M¹ De gevallen ([xxxxxxxxxx])

1¹ M¹ Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn

2 M¹ a ik voel me vloeien, laat me gaan.
b [ ]<+maar>[ ]

5 M¹ a als ik maar wegen kan laat ik me wegen
b [ ]{zinderende zet } [ ]

6 M¹ a God waarom heb ik nog beenderen ?
b [ ]<+[xxxxx] ik erop [?] liggen> [ ]
c [ ]<+laat je me > [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 1 is later in rode ballpoint omcirkeld.

[152a] Droompje

OVERLEVERING M¹: los blad 17 verso
M²: los blad 4 recto, los blad 5 recto

DATERING M¹: mei 1962
M²: 24 mei 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen
M²: a-c blauwe ballpoint

T M¹ Droompje
M² | |

1 M¹ a Waar hou je van? vroeg zij
b [xxxx] [ ]<-vroeg zij>
c <-[xxxx]>[ ]
M² - | | vroeg ze.

2 M¹ a Natuurlijk vroeg zij dit niet , wie vraagt er zoiets
b [ ]<+zou>[ ] vragen [ ] nu [ ]
M² [ontbrekende regel]

3 M¹ a Maar veronderstellen het eens.
b <-Maar veronderstellen het eens.>
M² [ontbrekende regel]

4 M¹ a Van mezelf als ik gelukkig ben, zei ik , en van de
b [ ] En van wat nog? [ ]<-en> Van [ ]
M² - | | |

5 M¹ hele wereld als ik gelukkig ben.
M² en van de | | en van God, | |

6 M¹ En waarvan hou je niet?
M² gelukkig ben, zei ik.

7 M¹ Van mezelf als ik ongelukkig ben, zei ik, en van de
M² a - Waarvan hou je dan niet? zei ze.
b [ ]<-zei ze.>

8 M¹ hele wereld.
M² - Van mezelf als ik ongelukkig ben, zei ik,

9 M¹ Probeer eens van mij te houden, zei ze.
M² en van de hele wereld dan.

10 M¹ a Ik zei ja, en dat het eens heel veel van iemand
b [ ]<+ik>[ ]
M² - Hou je van mij, vroeg ze, en ik zweeg,

- 11 M¹ gehouden had, en dit was al zo lang geleden,
M² probeer eens van mij te houden vroeg ze
- 12 M¹ b¹ niet heel lang, maar ik vond het heel lang,
M² Ik zei ja, en dat ik eens heel veel van
- 13 M¹ en dat ik er nog steeds stil van werd en
M² iemand gehouden had, en dit was al zo
- 14 M¹ warm van binnen, en dat ... ja, dat ik het eens
M² lang geleden, niet zo heel lang, maar
- 15 M¹ zou proberen
M² a ik vond het heel lang, en dat ik er
b [ ]<-er>
- 16 M¹ Ik heb altijd gewacht op geluk, zei ik.
M² a nog steeds stil en warm [xxxx] werd
b [ ]<-[xxxx]>[ ]
- 17 M¹ Je kunt het zelf maken, zei ze, we kunnen het samen
M² a als ik eraan dacht, en dat, ja, dat ik
b [ ]<-en dat, ja, dat ik>
- 18 M¹ doen, we moeten er niet op wachten.
M² a het eens zou proberen.
b <-het eens zou proberen.>
- 19 M¹ Nee, zei ik. En ik moest heel even moeite doen
M² Ik heb altijd gewacht op geluk, zei ik
- 20 M¹ a om door haar
a² [ ]<-door haar> mijn hand op haar schouder te leggen,
M² - Je kunt het zelf maken, zei ze. we
- 21 M¹ want ik dacht het wordt nooit iets, en ik werd
M² kunnen het samen, we hoeven er niet
- 22 M¹ al berustend in vroege weemoed, want ik begrijp
M² op te wachten.
- 23 M¹ a soms niet hoe een jong mens zo[x] oud kan worden in weemoed.
b [ ] zo [ ]
M² Nee, zei ik.
- 24 M¹ a Maar ik deed moeite, en ik streek over haar rug,
b [ ] zoals muziek streelt over 't hart
M² Ik moest even moeite doen om

- 25 M¹ a en ik kan haar hoofd tussen mijn handen, en ze
 b [ ] zoals ik water drink. [ ]
 M² met mijn handen over haar haar te strijken,
- 26 M¹ glimlachte bemoedigend, misschien moest zij ook
 M² zoals muziek streelt over mijn hart,
- 27 M¹ moeite doen.
 M² want ik dacht het wordt nooit iets,
- 28 M² en ik berustte al in vroege weemoed
- 29 M² omdat er zoveel nooit iets wordt,
- 30 M² a en ik begrijp hoe een jong mens oud kan
 b [ ] soms niet [ ] zo [ ]
 c [ ] omdat [ ] [ ] begrijp [ ]
- 31 M² a worden in weemoed
 b [ ] en hoe de tijd *zot is van kunst*
- 32 M² Maar ik overwon mezelf en
- 33 M² ik streeelde haar haar, en ik vulde
- 34 M² mijn handen met haar hoofdje,
- 35 M² zoals ik water schep uit een klare beek, dacht ik,
- 36 M² en ze glimlachte, misschien moest
- 37 M² zij ook moeite doen, en ik lachte ook,
- 38 M² want ik was blij dat ik mezelf had
- 39 M² overwonnen, en ik kuste haar nippend
- 40 M² en nog eens sniffend, en nog eens,
- 41 M² a en elke keer was ik blij, omdat ik het
 b [ ]<+telkens>[ ]
- 42 M² kon.
- 43 M² Misschien moeten we ons geluk
- 44 M² zelf maken, zei ik
- 45 M² Ja, zei ze
- 46 M² Natuurlijk zei ze dit niet, wie

47 M² a zegt er nu zoiets, maar ik dacht
b [ ]<-nu>[ ]

48 M² dat het schoon zou zijn, dat dacht ik,

49 M² Maar ik zei niets, en zij zei niets,

50 M² want wie spreekt er nu tegen zo'n

51 M² jongen als ik, die niet spreken kan.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 12 is pas later tussen regels 11 en 13 gevoegd, daarom kies ik voor een correctielaag b in plaats van a.

⁽²⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[152b] 'En ik lachte ook' ¹

OVERLEVERING M¹: los blad 17 recto

DATERING Mei 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES blauwe pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is op variante wijze deel van de genese van gedicht [152a] 'Droompje'. Bij M¹ van dat gedicht stond er op de andere kant van de pagina dit gedicht dat later is bijgevoegd aan de variant in M² van [152a]. Hier toon ik de tekstgenese van het gedicht dat onafhankelijk van die variant ontstaan is. Het zijn regels 35 tot 50 van M² bij [152a] die gelijk zijn op de regels van dit gedicht. Hieronder toon ik hoe deze varianten zich tot elkaar verhouden met M¹ de variant op los blad 17 recto en M² de variant op los blad 4 en los blad 5 recto.

1	M ¹	En ik lachte ook, want ik was blij dat ik
	M ²	ze glimlachte, misschien moest
2	M ¹	die moeite gedaan had, en ik deed nog meer.
	M ²	zij ook doen lachte ook,
3	M ¹	ik kuste haar nippend, en zij kuste me nippend
	M ²	want ik was blij dat ik mezelf had
4	M ¹	het ging reeds zonder moeite, en ik was blij hierom.
	M ²	overwonnen, en ik kuste haar nippend
5	M ¹	- Misschien moeten we ons geluk zelf maken,
	M ²	en nog eens sniffend, en nog eens,
6	M ¹	zei ik.
	M ²	en telkens was ik blij, omdat ik het
7	M ¹	- Ja, zei ze.
	M ²	kon.
8	M ¹	Natuurlijk zei ik dit alles niet, wie zegt er nu zo iets.
	M ²	Misschien moeten we ons geluk
9	M ¹	Maar ik dacht, het moet er eens van komen, misschien heb
	M ²	zelf maken, zei ik
10	M ¹	ik wel ooit eens de moed ertoe.
	M ²	Ja, zei ze
11	M ¹	En dat het schoon zou zijn, dacht ik.
	M ²	Natuurlijk zei ze dit niet, wie

- 12 M¹ Maar ik zei niets, en zij zei niets, want wie spreekt er nu tegen zo'n
M² zegt er zoiets, maar ik dacht
- 13 M¹ arme jongen die niet spreken kan?
M² dat het schoon zou zijn, dat dacht ik,
- 14 M² Maar ik zei niet, en zij zei niets,
- 15 M² want wie spreekt er nu tegen zo'n
- 16 M² jongen als ik, die niet spreken kan.

[153] 'Woorden zijn schoten'

OVERLEVERING M¹: blad 73 recto
M²: blad 72 verso

DATERING Tussen 26 mei en 5 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-c blauwe pen
CORRECTIES M²: a-c donkerblauwe pen

- 1 M¹ b¹ Woorden overwinnen me, ik stik,
M² *[ontbrekende regel]*
- 2 M¹ a Ik schiet gravende [?] schoten
b¹ ik [ ] ze met [ ]
M² a Een woord is een schot
b <+Woorden zijn > schoten.
- 3 M¹ a in het woekerwoud v. woorden
b <+van mijn lijf >
c [ ]<+huid>
M² a in de ketel [?] van het lezen
b [ ] grote [ ]
c <-in de grote ketel [?] van het lezen>
- 4 M¹ a De echo draagt in de [xxxx]
b <+Hun>[ ]<+ko[x]>
c [ ]<+kom [?]>
M² | |
- 5 M¹⁻² van zijn galm
- 6 M¹ a een waterzware dreun v. stilte voor mij
b [ ] ([ ])[ ]
M² | | | |.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze regel wordt later toegevoegd in dezelfde ductus als correctielaag b van regel 2 (de originele regel 1), daarom kies ik voor een correctielaag b in plaats van a.

[154] 'Ik ben blij om je ogen'

OVERLEVERING M¹: blad 73 recto

DATERING Tussen 26 mei en 5 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

[geen varianten]

[155a] 'De bomen borrelen van licht' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 74 recto ²
M²: blad 75 recto

DATERING 5 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-d blauwe ballpoint
CORRECTIES M²: a-b blauwe ballpoint

- 1 M¹ a de zon [?] en de aarde
b [ ]<+hemel, >[ ]
c <-de hemel, de aarde >
M² [ontbrekende regel]
- 2 M¹ a twee [?] cimbalen van zongeschetter [?]
c³ <-twee [?] cimbalen van zongeschetter[?]>
M² [ontbrekende regel]
- 3 M¹ c⁴ In mijn hart is gekletter
d [ ] het pakje van [ ]
M² [ontbrekende regel]
- 4 M¹ c van vreugdeknikers tegen elkaar, de
M² [ontbrekende regel]
- 5 M¹ c hemel, de aarde
M² [ontbrekende regel]
- 6 M¹ c twee cimbalen van zongeschetter.
d [ ]<+meren ><-van>[ ]
e [ ]<+spiegels> [ ]
M² De bomen borrelen van licht
- 7 M¹ c De vaart is een straat naar de horizon
d [ ]{slaat} [ ]
M² de | | is | |
- 8 M¹ c zijn water rukt naar de vrede toe
d <+het>[ ]
e ([ ])
M² a en langs de groene hoop van zijn oevers
b <-en langs de groene hoop van zijn oevers>
- 9 M¹ c achter de groene boord [xxxx] v. zijn oevers.
d <+langs>[ ]<+hoop><-[xxxx]>[ ]
M² a rukt de vaart als een straat [xxxx] naar de horizon.
b <- rukt de vaart als een straat [xxxx]>[ ]

10	M ¹	c	Langs mijn blij lijf
		d	<+Aan>[ ]
	M ²		
11	M ¹	c	draag ik twee armen uitgelatenheid
	M ²		
12	M ¹	c	waarmee ik grijpen kan en nooit kan vatten .
		d	[ ] grijp <-kan>[ ]
	M ²		
13	M ²		de zon, de zon, de zon.

COMMENTAAR (1) De Coninck heeft de variant van het gedicht in M¹ later opgesplitst (en aangepast) als varianten in M² (blad 75 recto). Ik stel de genese van deze twee gedichten – en hoe zij zich afzonderlijk verhouden tot M¹ – apart op omdat anders het variantenapparaat te onoverzichtelijk zou worden.

(2) Dit gedicht is in het manuscript volledig geschrapt.

(3) Deze regel wordt geschrapt in dezelfde schrijfbeweging als de schrapping van regel 1, daarom de keuze voor een correctielaag c in plaats van b.

(4) Na de doorhaling van de eerste twee regels lijkt het alsof De Coninck het gedicht herneemt vanaf het begin. De eerste laag van alle regels vanaf 3 is dus correctielaag c, overeenkomend met de laag waarin het vorige begin van het gedicht geschrapt wordt.

[155b] 'De bomen borrelen van licht' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 74 recto ²
M²: blad 75 recto

DATERING 5 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-d blauwe ballpoint
CORRECTIES M²: blauwe ballpoint

- 1 M¹ a de zon [?] en de aarde
b [ ]<+hemel, >[ ]
c <-de hemel, de aarde >
M² [ontbrekende regel]
- 2 M¹ a twee [?] cimbalen van zongeschetter [?]
c³ <-twee [?] cimbalen van zongeschetter[?]>
M² [ontbrekende regel]
- 3 M¹ c⁴ In mijn hart is gekletter
d [ ] het pakje van [ ]
M² | | | |
- 4 M¹ c van vreugdeknikers tegen elkaar, de
M² | |
- 5 M¹ c hemel, de aarde
M² | |
- 6 M¹ c twee cimbalen van zongeschetter.
d [ ]<+meren ><-van>[ ]
e [ ]<+spiegels> [ ]
M² | |
- 7 M¹ c De vaart is een straat naar de horizon
d [ ]{slaat} [ ]
M² [ontbrekende regel]
- 8 M¹ c zijn water rukt naar de vrede toe
d <+het>[ ]
e ([ ])
M² [ontbrekende regel]
- 9 M¹ c achter de groene boord [xxxx] v. zijn oevers.
d <+langs>[ ]<+hoop><-[xxxx]>[ ]
M² [ontbrekende regel]
- 10 M¹ c Langs mijn blijde lijf
d <+Aan>[ ]
M² [ontbrekende regel]

- 11 M¹ c draag ik twee armen uitgelatenheid
M² [ontbrekende regel]
- 12 M¹ c waarmee ik grijpen kan en nooit kan vatten .
d [ ] grijp <-kan>[ ]
M² [ontbrekende regel]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De Coninck heeft de variant van het gedicht in M¹ later opgesplitst (en aangepast) als varianten in M² (blad 75 recto). Ik stel de genese van deze twee gedichten – en hoe zij zich afzonderlijk verhouden tot M¹ – apart op omdat anders het variantenapparaat te onoverzichtelijk zou worden.

⁽²⁾ Dit gedicht is in het manuscript volledig geschrapt.

⁽³⁾ Deze regel wordt geschrapt in dezelfde schrijfbeweging als de schrapping van regel 1, daarom de keuze voor een correctielaag c in plaats van b.

⁽⁴⁾ Na de doorhaling van de eerste twee regels lijkt het alsof De Coninck het gedicht herneemt vanaf het begin. De eerste laag van alle regels vanaf 3 is dus correctielaag c, overeenkomend met de laag waarin het vorige begin van het gedicht geschrapt wordt.

[155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers' ¹

OVERLEVERING M¹: blad 57 recto
M²: blad 73 verso

DATERING M¹: tussen 3 en 14 april 1962
M²: tussen 26 mei en 5 juni 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen
M²: blauwe ballpoint

1 M² Langs de groene hoop [?] v zijn oevers

2 M¹ De vaart is een straat naar de horizon .
M² rukt de | als | -> |

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht 'In het pakje van mijn hart is gekletter'. Deze variant is niet opgenomen in [155a] of [155b], aangezien in de bron de genese van dit vers ook apart van het gehele gedicht ontstaan is. Daarbij zijn enkele van deze vers-probeersels op verschillende momenten en in andere schrijfstoffen geschreven. In dit variantenapparaat zijn enkel de varianten van het vers opgenomen dat los van 155a of 155b ontstaan zijn.

[156] 'Een fabrieksschouw braakt'

OVERLEVERING M¹: blad 74 recto
M²: blad 73 verso

DATERING Omstreeks 5 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-c blauwe ballpoint
CORRECTIES M²: blauwe ballpoint

1	M ¹	a	een	fabriekswolk
		b	[ ] [xxxxx]	[ ]
		c	[ ]<+karteldarm van een>	[ ]
	M ²		Een	schouw braakt

2 M² een karteldarm van gore rook ¹

3 M² bij de ingewanden van de buikige wolken

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M² zijn regels 1 en 2 omcirkeld met rode ballpoint.

[157] 'Ik ben niet ik'

OVERLEVERING M¹: blad 75 recto

DATERING 6 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: blauwe ballpoint
CORRECTIES

[geen varianten]

[158] 'Ik leef nog wel'

OVERLEVERING M¹: blad 76 recto

DATERING 7 juni 1962¹

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

2	M ¹	a	alleen wat kouder ,
		b	[ ]

[159] 'De inktvis'

OVERLEVERING M¹: blad 76 recto

DATERING Tussen 7 en 15 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: potlood

[geen varianten]

[160] Lachend naakt

OVERLEVERING M¹: blad 76 verso

DATERING 15 juni 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-c blauwe pen, d donkerblauwe pen

- 2 M¹ a u [?] moet [?] me zien
b <+je mag [ ]>
- 4 M¹ a Ik draag 2 zakken van borstjes op mijn armen
b [ ]<-van>[ ]
- 6 M¹ a En heb je al gezien hoe mijn han[x]
b [ ]<+zag><+u><-al gezien>[ ] hang [?]
- 7 M¹ a een sprong is [xxxx] blijheid
b [ ]<-is><+van>[ ] is
d¹ {koepelt } [ ]
- 8 M¹ a Ik lach
b <+gans mijn lichaam lacht>
d¹ Ik lach met [ ]<-lacht>
- 9 M¹ a want ik ben mooi
b [ ] overal [ ]
c [ ] overal [ ] [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De varianten in de laatste correctielaag van versregels 7 en 8 zijn aangebracht in een andere ductus, daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van c.

[161] Verwoeste stad (Zadkine)

OVERLEVERING M¹: blad 77 recto ¹
M²: blad 77 recto

DATERING 15 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe pen
CORRECTIES M²: a-b blauwe pen

T M¹⁻² Verwoeste stad (Zadkine)

1 M¹ a Ik ben kapot en ik leef nog
b <-Ik ben kapot en ik leef nog>
M² [ontbrekende regel]

2 M¹ a om kapot te zijn
b <-om kapot te zijn>
M² [ontbrekende regel]

3 M¹ ik ben verscheurde pijn
M² Wanhoop smijt zijn armen

4 M¹ a wanhoopt haakt in mij
b [ ]<+smijt><-in mij>
M² in de lucht.

5 M¹ a zijn wortels in de lucht
b [ ]<+armen>[ ]
M² Ik ben verscheurd,

6 M¹ ik ben niet meer, ik ben een schrei
M² | | | met al mijn scheuren,

7 M¹ a ik ben wringen
b [ ] een razend [?] [ ]
M² a | |
b [ ]<+sleuren>

8 M¹ aan wat ik nog ben
M² a | |
b [ ] al [ ],

9 M¹ a om niet meer [?] te zijn
b [ ]<-meer [?]>[ ] <+sterven.>
M² a | |
b [ ] [ ] moeten [ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M¹ is het gedicht volledig geschrapt.

[162] 'De hemel hoest'

OVERLEVERING M¹: blad 78 recto

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[163] 'Mijn maag stamppt'

OVERLEVERING M¹: blad 78 recto

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

1 M¹ Mijn maag stamppt [?] als een worm [?].

[164] 'Ik lig als een akker'

OVERLEVERING M¹: blad 78 recto

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[165] 'Ik luister naar de stilte'

OVERLEVERING M¹: blad 78 recto

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

1	M ¹	Ik luister -> de stilte
2	M ¹	tot mijn trommelvliezen verharden v. d. moeite
5	M ¹	Naar [?] de malse [?] woordenregen
6	M ¹	die het deeg v. mijn aarde
7	M ¹	verzaden [?] v. rijpte [?]

[166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'

OVERLEVERING M¹: blad 79 recto

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

1 M¹ Er zijn geen mensen die ik ≠ verdragen kan.

[167] 'Muziek scheert als de wind'

OVERLEVERING M¹: blad 79 verso ¹
M²: blad 79 verso

DATERING Tussen 15 en 24 juni 1962

VARIANTEN EN M¹: blauwe ballpoint
CORRECTIES M²: blauwe pen

1 M¹ Als de aarde naar de
M² Muziek scheert als | | wind

2 M¹ zwaaiende wind
M² met wijde [?] armen zwaaien

3 M¹ Zo ligt mijn ziel en luistert
M² over de luisterende aarde van mijn ziel

4 M¹ naar gulpen muziek [?]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M¹ is het gedicht volledig geschrapt met potlood.

[168] 'Ik ben zo diep zo diep gelukkig'

OVERLEVERING M¹: blad 80 recto

DATERING 24 juni 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

2¹ M¹ a lig zo innig zwaar als op een sofa
b [ ] ([ ])[ ]<+in>[ ]

3¹ M¹ a in mijn lichaam,
b rustend [ ]

4 M¹ a en als een rijpe appel
b <-en als een rijpe appel>

5 M¹ a blozend van geluk
b <-blozend van geluk>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regels 3 en 4 zijn omkaderd in rode ballpoint.

[169] 'Ik ben zo blij'

OVERLEVERING M¹: blad 80 recto

DATERING Tussen 24 juni en 5 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[170] 'Ik sta zo fris zo fris'

OVERLEVERING M¹: blad 80 recto

DATERING Tussen 24 juni en 5 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

4 M¹ a elke stap die ik zet
b [ ]{waad}

5 M¹ b¹ door het klare water v. deze morgen

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze versregel is later toegevoegd in dezelfde ductus als correctielaag b van regel 4, daarom opteer ik voor een correctielaag b in plaats van a.

[171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid'

OVERLEVERING M¹: los blad 18 recto

DATERING Juni 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint, c blauwe pen

- 1¹ M¹ Muziek begrijpt mijn zachtheid
- 2 M¹ c² met mijn ziel over horizonten.
- 4 M¹ c² met alleen het zachte [xxxx] in zich
- 5 M¹ bijna voel ik ≠ meer dat ik meer zou willen
- 6 M¹ a zijn dan ik ben
b [ ] want bijna ben ik meer
- 14³ M¹ hart in mijn armen
- 16 M¹ a als een oog [?] v.e. paard.
b [ ]<+het>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regel 1 is in het manuscript omcirkeld met rode ballpoint.
⁽²⁾ Regel 2 en 4 zijn later toegevoegd in een andere schrijfstof en ductus, daarom kies ik voor een correctielaag c in plaats van a.
⁽³⁾ In het manuscript staat er in plaats van het woord 'mijn' een dubbel aanhalingsteken, dat betekent dat het bovenstaande woord overgenomen wordt, hier dus het woord 'mijn' op regel 13.

[172] '[xxxx] worden, wilde ik dat'

OVERLEVERING M¹: los blad 18 recto

DATERING Juni 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe ballpoint, c blauwe pen
CORRECTIES

1 M¹ [xxxx] worden, wilde ik dat

[173] 'Vanuit mijn gapende zwaarte'

OVERLEVERING M¹: blad 81 recto

DATERING Tussen 24 juni en 5 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

4 M¹ om te werken [?]

[174] 'Wolken omarmen boosheid'

OVERLEVERING M¹: blad 81 recto

DATERING Tussen 24 juni en 5 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[175] Panta rei

OVERLEVERING M¹: blad 82 recto

DATERING 5 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

4 M¹ stroom ik als gespel [?]

5 M¹ over mijn eigen [?] baden [?]

[176] Moeder.

OVERLEVERING M¹: blad 83 recto

DATERING 13 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

6 M¹ niet gepogen [?] kan, zij is waarom ik

7 M¹ a rustig ben en blij, en waarom
b [ ]<+zijn kan>[ ]

[177] 'Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik'

OVERLEVERING M¹: blad 83 recto

DATERING 13 juli 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

1	M ¹	a	Om u ,	moeder wil	ik dat ik
		b	[ ] te beminnen [ ]	wilde [ ]	[ ]

[178] 'Ik gaf je aan de zon'

OVERLEVERING M¹: blad 83 verso

DATERING Tussen 13 juli en 22 augustus 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: a-b blauwe pen

2	M ¹	a	ik ben de maan, die [xx]
		b	[ ]<die [xx]>

[179] 'Treur met heel mijn leven'

OVERLEVERING M¹: blad 83 verso

DATERING Tussen 13 juli en 22 augustus 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[180] 'Als een kano over water'

OVERLEVERING M¹: blad 84 recto

DATERING Tussen 13 juli en 22 augustus 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

[geen varianten]

[181a] 'Ik sta in 't donker'

OVERLEVERING	M ¹ : blad 84 recto ¹
DATERING	Tussen 13 juli en 22 augustus 1962
VARIANTEN EN CORRECTIES	M ¹ : a-d blauwe pen, e-f donkerblauwe pen
1 ²	M ¹ Ik sta in 't donker
2 ²	M ¹ met het donker van mijn hart
3	M ¹ en ben gelukkig van gemis [?]
6	M ¹ a Met mijn enige leven b [ ] hele [ ]
7	M ¹ a hield ik van je e ³ [ ] als een vogel van de lucht f [ ]<-de>[ ]
8	M ¹ a met al mijn handen b <+als een zwaar kleed> c zwaar [ ] [ ]
9	M ¹ a droeg ik de zware weemoed [xxx] b [ ]<-zware>[ ]<-[xxx]>
10	M ¹ a die de tijd vertraagde . b [ ] vertraagt [ ] c [ ]<+mijn stappen><+stremt>[ ] d [ ] remt [ ]
12	M ¹ a die treurt met al zijn sluierbomen b [ ]<-sluierbomen>
13	M ¹ a bomensluiers , tranent[x]ssen b [ ]<-sluiers>[ ]<- tranent[x]ssen>
14	M ¹ a om iets dat veel te mooi was b [ ]<+wat>[ ]
15	M ¹ a om door een mens bemind te worden. b <-om door een mens bemind te worden.>
17	M ¹ a omdat ik nooit genoeg beminnen kan b [ ]<+zo zeer [?]>[ ] c <-omdat ik nooit zo zeer [?] beminnen kan >
18	M ¹ a dan waar ik c ⁴ <-dan waar ik>

19² M¹ a en [?] om de schoonheid die alleen
b [ ]<+liefde >[ ]

20² M¹ a door weemoed [xxxx] genoeg bemind
b [ ] en herinnering <-[xxxx]>[ ]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In de bron is het gedicht volledig geschrapt met rode ballpoint.

⁽²⁾ Versregels 1, 2, 19 en 20 zijn omcirkeld met rode ballpoint.

⁽³⁾ De varianten in deze regel zijn later aangebracht in een andere schrijfstof en ductus. Daarom kies ik voor een correctielaag e in plaats van b.

⁽⁴⁾ Deze regel wordt geschrapt in dezelfde schrijfbeweging als de schrapping van regel 17, daarom de keuze voor een correctielaag c in plaats van b.

[181b] 'Ik sta in 't donker'¹

OVERLEVERING M¹: blad 83 verso

DATERING Tussen 13 juli en 22 augustus 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: donkerblauwe pen

2 M¹ met het donker v. mijn hart

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit vers is – op variante wijze - deel van het gedicht 'Ik sta in 't donker'. Deze variant is niet opgenomen in [181a], aangezien in de bron de genese van dit vers ook apart van het gehele gedicht ontstaan is. Daarbij is het ook in een andere schrijfstof geschreven. In dit variantenapparaat is enkel de variant van het vers opgenomen dat los van [181a] ontstaan zijn.

[182] 'Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat'

OVERLEVERING M¹: blad 86 recto ¹
M²: blad 86 recto

DATERING 22 augustus 1962

VARIANTEN EN M¹: a-b blauwe pen
CORRECTIES M²: rode ballpoint

1 M¹⁻² Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat.

2 M¹⁻² En als ik dit gevonden had

3 M¹ a zou ik iets anders willen , en na dat nog wat.
b [ ]<+daarna>[ ]
M² | |

4 M¹ a 't Is avond. Ik heb dit al meer gehad.
b [ ]<+gans mijn leven>[ ]
M² en daarna nog wat.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M¹ is het gedicht volledig geschrapt met rode ballpoint.

[183] 'Als een glimlach over je gelaat'

OVERLEVERING M¹: blad 87 recto

DATERING September 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe pen

2 M¹ ligt zachte morgen over [xxxxxx]straat.

[184] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'

OVERLEVERING M¹: blad 87 recto

DATERING September 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a blauwe pen, b zwarte pen

3 M¹ a in mijn lichaam. Er is alleen wat [?] pijn:
b [ ]<+Ik ben een gat v. >[ ]

4 M¹ a ik ben een gat, en wou vol voldoening zijn.
b <-ik ben een gat,>[ ]

[185] 'Aard en donkerte linken in elkaar'

OVERLEVERING M¹: blad 88 recto

DATERING 9 oktober 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: zwarte pen

[geen varianten]

[186] Mars

OVERLEVERING M¹: blad 89 recto ¹

DATERING 16 oktober 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: zwarte pen

T M¹ Mars [?]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Dit gedicht is in het manuscript volledig geschrapt met rode ballpoint.

- 4 M¹ van al mijn krachten
M² *[ontbrekende regel]*
M³ *[ontbrekende regel]*
M⁴ *[ontbrekende regel]*
M⁵ *[ontbrekende regel]*
- 5 M¹ a bijtoetsen [?] van kleuren, tot de dood
b <-bijtoetsen van kleuren> [ ]
M² *[ontbrekende regel]*
M³ *[ontbrekende regel]*
M⁴ *[ontbrekende regel]*
M⁵ *[ontbrekende regel]*
- 6 M¹ a mij genaakt [?] zal baren en aan God geven.
b [ ]<+voltooid> [ ]
M² a die mij | | | |
b <-die> [ ]
M³ tot de dood | | | |
M⁴ | | Gode [?] | |
M⁵ *[ontbrekende regel]*
- 7 M¹ a in het eerste levenslicht van God.
b <-in het eerste levenslicht van God.>
M² *[ontbrekende regel]*
M³ *[ontbrekende regel]*
M⁴ *[ontbrekende regel]*
M⁵ *[ontbrekende regel]*

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In M³ is het gedicht volledig geschrapt.
⁽²⁾ In M⁴ zijn enkel versregel 1 tot en met 3 geschrapt, maar aangezien op dezelfde pagina het gedicht nog eens onder handen genomen wordt, vermoed ik dat het gehele gedicht geschrapt moest worden.
⁽³⁾ Aangezien in M³ en M⁴ de versregel met bijhorende correctielagen niet op één regel past, heb ik een opsplitsing gemaakt voor beide delen.

[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot'

OVERLEVERING M¹: blad 91 recto
M²: blad 91 recto
M³: blad 90 verso

DATERING Tussen 24 en 26 oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint
M²: a-b rode ballpoint, d-e zwarte pen
M³: a-b rode ballpoint

- 1 M¹ a Een boot muziek voert over 't meer v. d. avond
b [ ]<+zeilt>[ ]<+stille avondmeer>
M² over 't meer van de avond | | een boot
M³ a | | stille avondmeer | |
b [ ]<-stille>[ ]<+de> [ ]
c [ ]<+mijn>[ ]
- 2 M¹ a met zeilen, groot van wijding
b [ ] wit en [ ]
c [ ] [ ]
M² a muziek , | | wijdend | |
b [ ] wit v. wijding [ ]
M³ a van mijn ziel | | | |
b <-van mijn ziel, >[ ] , wit en [ ]
c [ ] van wijding [ ]
- 3 M¹ a als de zeilen van mijn ziel
b <-als de zeilen van mijn ziel>
M² [ontbrekende regel]
M³ [ontbrekende regel]
- 4 M¹ a die rechtop achter de reling staat
b <-die>[ ] mijn ziel
M² | | | |
M³ a recht[xx] | | | |
b rechtop [ ]
- 5 M² a met 't schild van dapperheid geheven
b [ ]<+der ongenaakbaarheid>[ ]
d¹ [ ]<-geheven>
e² mijn ziel staat op de plecht
M³ [ontbrekende regel]
- 6 M² d³ mijn ziel staat op de plecht
e² met 't schild der ongenaakbaarheid
M³ [ontbrekende regel]
- 7 M² d³ en staat en vecht.

- COMMENTAAR
- ⁽¹⁾ De schrapping in deze laag is later toegevoegd in een andere schrijfstof, daarom kies ik voor een correctielaag d in plaats van a.
  - ⁽²⁾ Regel 5 is met een pijl verplaatst tussen regel 6 en 7, waardoor de originele regel 5 en 6 van plaats omwisselen in de finale variant.
  - ⁽³⁾ Regel 6 en 7 zijn later toegevoegd in een andere schrijfstof en ductus, daarom de keuze voor een correctielaag d in plaats van a.

[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'

OVERLEVERING M¹: blad 90 verso
M²: los blad 19 verso
M³: blad 92 recto

DATERING M¹: tussen 24 en 26 oktober 1962
M²: oktober 1962
M³: 27 oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a zwarte pen, b rode ballpoint
M²: a-c rode ballpoint
M²: a-b zwarte pen

- 1 M¹ a Mijn woorden tasten naar het zachte
M² a | | zoeken | |
c [ ]
M³ | |
- 2 M¹ a Als een kind -> z. moeder
c² [ ],
M² a zoals | | zijn | |
b [ ] moeke
c het zachte
M³ | |
- 3 M¹ c³ Ik wou dat elk woord je deed wachten
M² a | |
c zoals een kind zijn moeke
M³ als | | .
- 4 M² a met ongeremd zoeken
b [ ]<ongeremd>[ ]
c Ik wou dat elk woord je deed
M³ a | |
b [ ] wachten [ ]
- 5 M² a wat je zelf niet weet
c wachten
M³ a wachten
b⁴ <-wachten>
- 6 M² a zodat je een wijl vergeet
b <-zodat je een wijl vergeet>
c met zoeken
M³ | |
- 7 M² a dat je bestaat
b <-dat je bestaat>
c wat je zelf niet weet
M³ | |

- 8 M² a zodat [xx] je niet hoeft
 b [ ]<-[xx]>[ ] meer [ ]
 M³ omdat de zon je deed verzachten
- 9 M² dan zacht te zijn
 M³ a tot [x]
 a⁵ [ ]<-[x]> herfstig weemoedig leed.
- 10 M² als de zon die even toeft
 M³ [ontbrekende regel]
- 11 M² a vòòr ze smelt in rode wijn
 b [ ] rose [ ]
 M³ [ontbrekende regel]
- 12 M² a zoals een kinderhart gedwongen is
 b als [ ]<-is>
 M³ [ontbrekende regel]
- 13 M² a schoon te zijn
 b [ ] en zacht [ ]
 M³ [ontbrekende regel]

COMMENTAAR (1) In correctielaag c wordt de laatste wijziging weergegeven. Dit is de plaatsing van 'het zachte' (regel 1) en 'wachten' (regel 3) elk op een nieuwe regel waardoor de compositie van het gedicht verandert. Ik heb het geïnterpreteerd als een simultane aanpassing, waardoor ik het weergeef in één correctielaag c in plaats van b.

(2) De komma is toegevoegd in andere schrijfstof, gelijk aan degene die gebruikt wordt voor het toevoegen van regel 3.

(3) Regel 3 is later toegevoegd in een andere schrijfstof en andere ductus, daarom opteer ik voor een correctielaag c in plaats van a.

(4) 'Wachten' op regel 5 is in een latere schrijfbeweging in regel 4 ingevoegd, waardoor regel 5 weg valt.

(5) Deze tweede correctielaag a staat voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[190] Reinheid

OVERLEVERING M¹: blad 91 recto

DATERING 26 oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b zwarte pen

T M¹ a Zuiverheid
b Reinheid

1 M¹ a Ik steven door het leven.
b [ ] als een snek [?] [ ]

2¹ M¹ a Mijn ziel staat op de plecht.

3¹ M¹ a met 't schild der ongenaakbaarheid geheven.

4¹ M¹ a en staat en vecht.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Regels 2 tot en met 4 zijn overgenomen van regel 5 tot en met 7 uit M² van [188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot'. Hieronder toon ik hoe deze zich tot elkaar verhouden. M¹ is de variant uit [188], M² is de variant uit [190].

1	M ¹	a	met 't schild van dapperheid	geheven
		b	[ ]<+der ongenaakbaarheid>[ ]	
		d	[ ]<-geheven>	
		e	mijn ziel staat op de plecht	
	M ²			
2	M ¹	d	mijn ziel staat op de plecht	
		e	met 't schild der ongenaakbaarheid	
	M ²			geheven,
3	M ¹	d	en staat en vecht.	
	M ²			

[191a] Vrede

OVERLEVERING M¹: los blad 19 verso ¹
M²: los blad 19 verso
M³: blad 93 recto

DATERING M¹⁻²: oktober 1962
M³: 27 oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint
M²: a-d rode ballpoint
M³: zwarte pen

T M³ Vrede

1 M¹ als de zon die even toeft
M² | |
M³ De | |

2 M¹ a vòòr ze smelt in rode wijn
b [ ] rose [ ]
M² | |
M³ | |,

3 M¹ a zoals een kinderhart gedwongen is
b als [ ]<-is>
M² a zoals | | is
b als [ ]<+broos>
M³ | |

4 M¹ a schoon te zijn
b [ ] en zacht [ ]
M² a | |
b en [ ] goed en [ ] zo zacht [ ]
c [ ]<-zo zacht>[ ]
d [ ]<-goed en>[ ] [ ]
M³ | | en goed | |.

5 M² a het heeft mijn hart zo [xx] bedroefd;
b [ ]<+warm>[ ]
M³ De dingen zijn zo passieloos

6 M² dat het nu niets meer behoeft
M³ wat ze moeten zijn.

7 M³ Het heeft mijn hart zo waar bedroefd

8 M³ dat het nu niets meer behoeft.

9 M³ Dit is hoe een hart moet zijn.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De variant in M¹ is onderdeel van gedicht [189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte' maar lijkt later afgescheiden door middel van een streep. Daarom wordt het hier nogmaals opgenomen in de tekstgenese van dit vers

[191b] 'De dingen zijn zo passieloos'

OVERLEVERING M¹: los blad 19 verso

DATERING Oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint

1	M ¹	a	De dingen zijn ten volle
		b	[ ]<+zo passieloos>
5	M ¹	a	en dit is hoe een hart moet zijn.
		b	<-en>[ ]

[192] 'O avond'

OVERLEVERING M¹: los blad 21 recto

DATERING Oktober 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: rode ballpoint

1 M¹ O avond, o bijna niet meer bestaan te moeten [?]

[193] 'Als de havens'

OVERLEVERING M¹: los blad 21 recto

DATERING Oktober 1962

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: rode ballpoint

1 M¹ Als de [?] havens meer harten de vaargeul vinden -> elkaar

[194] 'De hemel fris gewassen'

OVERLEVERING M¹: los blad 20 verso

DATERING Oktober 1962

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint

- 1 M¹ De hemel [xxx] gewassen
- 3 M¹ a de klaarte [?] ligt te [?] plassen
b [ ]<+blinkt><+als>[ ]
- 4 M¹ a als over deze dag.
b <-als>[ ] eenvoudige [ ]

2.2. Variantenapparaat cahier 2

[1] Beethoven

OVERLEVERING M¹: blad 3 recto

DATERING Omstreeks september 1963

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

4 M¹ mens van voor [?] geleden pijn.

5 M¹ Zo zou ik ademen als ik bloem zou [?] zijn [?]

[2] Delos.

OVERLEVERING M¹: blad 4 recto

DATERING Omstreeks september 1963

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

1 M¹ De zee ligt aan de schouder v. h. land

3 M¹ De landen liggen languit te vertrouwen [?]

[3] Parthenon

OVERLEVERING M¹: blad 4 recto

DATERING Omstreeks september 1963

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

2 M¹ met a 't stuurwiel

4 M¹ glorieus [?] zijn ziel

[4] 'Werklui lossen'

OVERLEVERING M¹: blad 5 recto ¹

DATERING Tussen september 1963 en begin maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: zwarte pen

[geen varianten]

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In de bron is het gedicht later volledig geschrapt in blauwe ballpoint.

[5] 'En weer de zomer en het leven laait'

OVERLEVERING M¹: blad 6 recto

DATERING Begin maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[6] 'Weemoed is een glas'

OVERLEVERING M¹: blad 7 recto

DATERING 9 maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

2 M¹ a om door te kijken naar
a¹ [ ]<-naar>

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'

OVERLEVERING M¹: blad 8 recto
 T¹: Dietsche Warande en Belfort, jrg. 110, nr. 6, p. 429
 T²: Gedichten 65 (Jos de Haes, Hubert van Herreweghen), p. 20 ²
 DLL¹⁻⁴: p. 28
 DLL⁵⁻⁹: p. 30
 OW¹: p. 30
 DLL¹⁰: p. 32
 OW²⁻⁵: p. 30

DATERING M¹: 9 maart 1964 ¹
 T¹: juli-augustus 1965
 T²: 1966
 DLL¹: 1969
 DLL²: 1970
 DLL³: 1973
 DLL⁴: 1975
 DLL⁵: 1976
 DLL⁶: 1978
 DLL⁷: 1979
 DLL⁸: 1980
 DLL⁹: 1982
 OW¹: 1984
 DLL¹⁰: 1986
 OW²: 1986
 OW³: 1988
 OW⁴: 1992
 OW⁵: 1996

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint
 T¹-OW⁵: zwart typoscript

1	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵ ³	Nevel is 't niet meer voorbijgaan nevel Nevel
2	M ¹ -OW ⁵	van iets moois dat al volbracht is.
3	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵	Nevel is gelukkig haast niet meer bestaan, nevel Nevel
4	M ¹ -OW ⁵	niet meer moeten
5	M ¹ -OW ⁵	en nog even mogen.
6	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵	Je was lang gebleven. je Je

7	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵	Nevel is even nevel Nevel
8	M ¹ -OW ⁵	daarna.
9	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵	Ik zie haast nog je ogen. ik Ik
10	M ¹ -T ² DLL ¹⁻⁹ OW ¹ -OW ⁵	Nevel is: nog bijna. nevel Nevel

COMMENTAAR ⁽¹⁾ In het manuscript staat er origineel 9/4/64, maar over de 4 is later in dezelfde ballpoint en ductus een 3 toegevoegd. Hierdoor vermoed ik dat op (sommige) plaatsen de datering later is toegevoegd.

⁽²⁾ De varianten in de typoscripten en drukken houden slechts stille ingrepen in op vlak van spelling en de laatste geautoriseerde versie is identiek aan de variant in het manuscript. Daarom werd er hier geen tweede leestekst van opgenomen in onderdeel 1.2. Leestekst cahier 2.

⁽³⁾ De tiende druk van *De lenige liefde* werd uitgegeven twee jaar na de eerste druk van *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982*. De sigle OW¹-OW⁵ wijst dus op de overlevering van de eerste druk van *Onbegonnen werk*, vervolgens de tiende druk van *De lenige liefde* en daarna de vier andere geautoriseerde drukken van *Onbegonnen werk*.

[8] Seizoenen.

OVERLEVERING M¹: blad 9 recto

DATERING 10 maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[9] Miles Davis.

OVERLEVERING M¹: blad 10 recto

DATERING Na 10 maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[10] SLABBINCK.

OVERLEVERING M¹: blad 11 recto
T¹: Universitas, jrg. 26, nr. 8, p. 5

DATERING M¹: na 10 maart 1964
T¹: 3 december 1964

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint
T¹: zwart typoscript

- T M¹ SLABBINCK.
T¹ slabbinck
- 1 M¹ Alle dingen in een stilleven
T¹ alle | |
- 2 M¹ leven stil . Er moet een vrouw
T¹ | , er | |
- 3 M¹ zijn of een kind
T¹ geweest | |
- 4 M¹-T¹ dat hen bemind heeft
- 5 M¹ tot ze mooi werden
T¹ | | waren en hielden van elkaar.
- 6 M¹ en hielden van elkaar.
T¹ *[ontbrekende regel]*
- 7 M¹ Geluk is een stilleven
T¹ geluk | |
- 8 M¹-T¹ waar je naar kijken mag.
- 9 M¹ Even .
T¹ even | |

[11] HANS LOEIZEN.

OVERLEVERING M¹: blad 12 recto
T¹: Universitas, jrg. 26, nr. 5, p. 4
T²: Ruimten, jrg. 4, nr. 13/14, p. 32

DATERING M¹: na 10 maart 1964
T¹: 12 november 1964
T²: 1965

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint
T¹⁻²: zwart typoscript

- T M¹ HANS LOEIZEN.
T¹⁻² twee gedichten voor hans lodeizen 1.
- 1 M¹ Voor ik zal sterven wil
T¹⁻² voor | | ik
- 2 M¹ ik alle mensen toe-
T¹⁻² | | toelachen zei hij
- 3 M¹ lachen zei hij, en ging
T¹⁻² | | op reis naar alle mensen
- 4 M¹ op reis naar alle mensen
T¹⁻² *[ontbrekende regel]*
- 5 M¹ en lachte
T¹⁻² | | en lachte
- 6 M¹ en lachte
T¹⁻² *[ontbrekende regel]*
- 7 M¹ Maar onderweg stierf hij
T¹⁻² maar | |
- 8 M¹-T¹⁻² van verdriet.

[12] 'Ik had nochtans mijn best gedaan'

OVERLEVERING M¹: blad 13 recto

DATERING Na 10 maart 1964

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b blauwe ballpoint

2 M¹ a gewandeld en meer nog blijven staan
b gelopen, [ ]

[13] 'Verschrikt'

OVERLEVERING M¹: blad 14 recto

DATERING Na 10 maart 1964

VARIANTEN EN
CORRECTIES M¹: blauwe ballpoint

[geen varianten]

[14] Narcissus.

OVERLEVERING M¹: blad 16 recto
 T¹: Pijn en puin verdwenen (Werner Cranshoff), p. 20
 T²: Dietsche Warande en Belfort, jrg. 113, nr. 1, p. 45
 DLL¹⁻⁴: p. 38
 DLL⁵⁻⁹: p. 40
 OW¹: p. 40
 DLL¹⁰: p. 42
 OW²⁻⁵: p. 40

DATERING M¹: na 10 maart 1964
 T¹: 1966
 T²: janurari 1968
 DLL¹: 1969
 DLL²: 1970
 DLL³: 1973
 DLL⁴: 1975
 DLL⁵: 1976
 DLL⁶: 1978
 DLL⁷: 1979
 DLL⁸: 1980
 DLL⁹: 1982
 OW¹: 1984
 DLL¹⁰: 1986
 OW²: 1986
 OW³: 1988
 OW⁴: 1992
 OW⁵: 1996

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint
 T¹-OW⁵: zwart typoscript

T	M ¹	Narcissus.
	T ¹	narcissus
	T ² -DLL ⁹	narkissos
	OW ¹	Narkissos
	DLL ¹⁰	Narcissus
	OW ²⁻⁵	Narkissos

1	M ¹	“ een verpleegster verzorgt bij gebrek
	T ¹	‘ oude
	T ²	
	DLL ¹	<<
	DLL ²⁻⁹	
	OW ¹	‘ Een
	DLL ¹⁰ -OW ⁵	

2	M ¹	aan zieken jarenlang zichzelf
	T ¹	bij gebrek
	T ² -OW ⁵	

- 3 M¹ als een ongeneeslijke wonde. ”
T¹ zichzelf | | ’ |
T² | | |
DLL¹ | | >> |
DLL²⁻⁹ | | |
OW¹ | | ’ |
DLL^{10-OW⁵} | | |
- 4 M¹-DLL⁹ dit is een zin die ik graag zeg.
OW¹ Dit | |
DLL^{10-OW⁵} | | |
- 5 M¹ a ik bedrijf
a¹ [ ]<+maak> zonden
b [ ] verfijnde [ ]
T¹ | druk mij uit in | |
T² | | |
DLL¹ | | |
DLL² | | zeer | |
DLL³⁻⁹ | | |
OW¹ Ik | |
DLL^{10-OW⁵} | | |
- 6 M¹ als een kunstenaar een schilderij
T¹ | schilder in | |
T² | | |
DLL^{1-OW⁵} [ontbrekende regel]
- 7 M¹-T¹ en kijk er uren naar.
T²-OW⁵ [ontbrekende regel]
- 8 M¹ en soms drijf ik rond
T¹ ook | | dikwijls | |
T² | | |
DLL¹⁻⁹ | | |
OW¹ Ook | | |
DLL^{10-OW⁵} | | |
- 9 M¹ in de boot van het woord “ beminnen ” .
T¹ | | ’ | | ’ | |
T² | | |
DLL¹ | | << | | >> | |
DLL²⁻³ | | |
OW¹ | | ’ | | ’ | |
DLL^{10-OW⁵} | | |

10 M¹ a ik leef van mijn gevoelens [?]
 b [ ]<+proef>[ ]<+elk>[ ]
 T¹ | | | | |
 T² | | | mijn gevoelens | |
 DLL¹⁻⁹ | | | | |
 OW¹ | ik | | | | |
 DLL¹⁰-OW⁵ | | | | |

11 M¹ als van een praline .
 T¹ zoals | | | | |
 T² | | pralinen | | | |
 DLL¹⁻⁹ | | | | |
 OW¹ als pralines | | | | |
 DLL¹⁰-OW⁵ | | | | |

COMMENTAAR ⁽¹⁾ Deze twee correctielagen a staan voor een Sofortkorrektur. Dit is wanneer correcties aangebracht zijn in één schrijfbeweging.

[15] Prinses.

OVERLEVERING M¹: blad 17 recto

DATERING na 10 maart 1964

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a rode ballpoint, b blauwe ballpoint

10 M¹ en [xxxxx] [xxxx] stap je

11 M¹ a in de avond zoals in een trein
b [ ]<+nacht> als [ ]

[16] Flamingoos.

OVERLEVERING M¹: blad 18 recto
 T¹: Jong-nederlands literair tijdschrift, jrg. 2, nr. 3/4, p. 44
 DLL¹⁻⁴: p. 11
 DLL⁵⁻⁹: p. 13
 OW¹: p. 13
 DLL¹⁰: p. 15
 OW²⁻⁵: p. 13

DATERING M¹: na 10 maart 1964
 T¹: 1965
 DLL¹: 1969
 DLL²: 1970
 DLL³: 1973
 DLL⁴: 1975
 DLL⁵: 1976
 DLL⁶: 1978
 DLL⁷: 1979
 DLL⁸: 1980
 DLL⁹: 1982
 OW¹: 1984
 DLL¹⁰: 1986
 OW²: 1986
 OW³: 1988
 OW⁴: 1992
 OW⁵: 1996

VARIANTEN EN CORRECTIES M¹: a-b rode ballpoint
 T¹-OW⁵: zwart typoscript

T M¹ Flamingoos
 T¹ FLAMINGOOS
 DLL¹⁻⁹ flamingo's
 OW¹-OW⁵ Flamingo's

1 M¹ Ze zijn er bijna niet ,
 T¹-DLL⁹ ze | |
 OW¹ Ze | |
 DLL¹⁰-OW⁵ | |

2 M¹ zoals heel slanke vrouwen
 T¹-OW⁵ | |

3 M¹ na heel licht verdriet.
 T¹-OW⁵ | |

- 4 M¹ Ze zijn zo rose
T¹ ze | |
DLL¹⁻⁹ met hun poten als met een dun pincet
OW¹ Met | |
DLL^{10-OW⁵} | |
- 5 M¹ als gedachten van een maniërist
T¹ | | |
DLL^{1-OW⁵} pikken ze preuts hun tenen
- 6 M¹ (aan frambozen)
T¹ | | |.
DLL^{1-OW⁵} uit het water op, o, ze
- 7 M¹ Ze zijn vraagtekens achter al ons weten
T¹ ze | | |
DLL^{1-OW⁵} zijn zo rose
- 8 M¹ en zo fraai dat we even
T¹ | | |
DLL^{1-OW⁵} als gedachten van een maniërist.
- 9 M¹ a elk antwoord geven.
b <+niet meer om een>[|]
T¹ elk | | kunnen vergeten.
DLL¹⁻⁹ ze zijn vraagtekens achter al ons weten
OW¹ Ze | |
DLL^{10-OW⁵} | |
- 10 DLL^{1-OW⁵} en zo fraai dat we even
- 11 DLL^{1-OW⁵} niet meer om een antwoord geven.

COMMENTAAR ⁽¹⁾ De tiende druk van *De lenige liefde* werd uitgegeven twee jaar na de eerste druk van *Onbegonnen werk: gedichten 1964-1982*. De sigle OW^{1-OW⁵} wijst dus op de overlevering van de eerste druk van *Onbegonnen Werk*, vervolgens de tiende druk van *De lenige liefde* en daarna de vier andere geautoriseerde drukken van *Onbegonnen werk*.

Deel 3: Commentaar

3.1. Editeursverantwoording

3.1.1. Bronnen

De historisch-kritische deeditie is gebaseerd op een bottom-up-onderzoek vertrekkend uit het beschikbare archiefmateriaal in Herman De Conincks literaire nalatenschap. Ik ben dus niet vertrokken van een specifieke onderzoeksvraag omtrent een bepaalde bundel, maar heb eerst bestudeerd welke manuscripten het interessantste variantenmateriaal bevatten. Na wat zoeken trof ik in het archief twee cahiers aan met manuscripten van De Coninck die ruim voor zijn debuut zijn ontstaan en moeten worden gedateerd tussen 1961 en 1964. Deze cahiers werden in juni 2003 aangetroffen in het huis aan de Cogels-Osylei in Berchem.

Om een volledig beeld te schetsen van de tekstgenese van de gedichten keek ik na welke gedichten wijzigingen ondergingen in latere drukken. Zo goed als alle teksten zijn niet gepubliceerd in tijdschriften of bundels. Maar 7 van de ongeveer 200 gedichten zijn – vaak op variante wijze – later opgenomen in een tijdschrift of bundel. Enkele bestudeerde gedichten zijn reeds gepubliceerd geweest in de Literarte uitgave van ‘Gedichtenkladden’ die de uitgeverij in samenwerking met zijn dochter Laura de Coninck tot stand bracht. Toch blijft er nog een belangrijke bron met archiefmateriaal niet besproken. Het is moeilijk te zeggen of deze documentaire bron kan worden beschouwd als geautoriseerde tekstoverlevering aangezien deze gedichten niet gepubliceerd zijn door de dichter. Ik heb gekozen om hiermee te werken omdat het document na al die jaren door De Coninck bewaard is en een uiterst uniek standpunt biedt om te kijken naar de werkwijze en ideeën, in zoverre aan het papier toevertrouwd, van de jonge zoekende dichter.

Bij de gepubliceerde gedichten zijn de verschillende overleveringen toegevoegd aan zowel de variantenapparaten als de leestekst. Hiervoor kijk ik enkel naar geautoriseerde tekstbronnen, dit zijn enkel de publicaties die door De Coninck goedgekeurd zijn. Van de gedichten [136] ‘Ik doe rustig voort met leven’ uit het eerste cahier, [5] ‘en weer de zomer en het leven laait’, [10] SLABBINCK. en [11] HANS LODEIZEN. uit het tweede cahier zijn uitsluitend tijdschriftpublicaties te vinden. Hiertoe behoren de studententijdschriften *Germania* en *Universitas, Ons Leven* van KVHV Leuven; verder ook *Ruimten*, en *Dietsche Warande en Belfort*. Voor *Germania* kijk ik specifiek naar de jaargangen 10 (1962-1963) en 12 (1964-1965). Voor *Universitas* gaat het over jaargang 26 (nr. 5, nr. 8). Voor *Ons Leven* betreft het jaargang 77 (nr. 18), voor *Ruimten* jaargang 4 (nr. 13/14) en *Dietsche Warande en Belfort* jaargang 107 (nr. 9).

De gedichten [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan', [14] Narcissus. en [16] Flamingoos. uit het tweede cahier zijn terug te vinden in De Conincks poëziedebuut *De lenige liefde*. Daarvoor heb ik alle tien drukken van *De lenige liefde* en de zes drukken van *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982* die tijdens het leven zijn gepubliceerd toegevoegd aan het variantenapparaat en de leestekst. Deze drie gedichten komen ook voor in tijdschriftpublicaties en bloemlezingen. Met name: *Universitas* jaargang 27 (nr.1); *Jong-Nederlands literaire tijdschrift* jaargang 2 (nr. 3-4); *Dietsche Warande en Belfort* jaargang 110 (nr. 6) en jaargang 113 (nr. 1). De bloemlezingen zijn *Gedichten 1965* door Jos de Haes en Hubert van Herreweghen (1966) en *Pijn en puin verdwenen: jonge Vlaamse esthetische poëzie* door Werner Cranshoff (1966). De tijdschriftpublicaties en bloemlezingen heb ik opgespoord aan de hand van de verzamelbundel *Herman de Coninck. De gedichten*, samengesteld door Hugo Brems.

Het was echter niet mogelijk om alle publicaties in te kijken gezien de collecties niet voor handen of toegankelijk waren bij noch de Universiteit Gent, noch de KU Leuven en noch de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Hierdoor kon ik geen enkele aflevering van *Germania* inkijken, ook niet van *Ons Leven*, alsook jaargangen 27 en 28 van *Universitas* niet. Dit betekent dat van gedichten [136] 'Ik doe rustig voort met leven', [5] 'en weer de zomer en het leven laait', [10] SLABBINCK., [11] HANS LODEIZEN. en [16] Flamingoos. slechts een onvolledige overlevering is weergegeven in het variantenapparaat.

Op basis van de twee cahiers heb ik een synoptisch variantenapparaat en een leestekst ontwikkeld. Ik kies ervoor om alle gedichten en verzen op te nemen omdat deze onderzoekstaak enerzijds de bedoeling heeft om zo'n getrouw mogelijk beeld te geven van de twee cahiers maar ook van De Conincks werkwijze. De tekstgenese van de gedichten kan u vinden in Deel 2: Variantenapparaten, voorafgegaan door Deel 1: Leestekst waarin u de geëditeerde versies terug kan vinden.

De twee cahiers die de manuscriptversies bevatten worden bewaard bij erf Kristien Hemmerechts te Berchem. Het eerste cahier bevat gedichten die doorheen de jaren 1961 en 1962 geschreven zijn. In dit schrift zijn ook nog 22 losse bladen toegevoegd. Het merendeel hiervan bevat verschillende stadia van gedichten die later of eerder in het cahier zelf zijn opgetekend. Het tweede cahier bevat gedichten die tussen 1963 en 1964 geschreven zijn, dit zijn er beduidend minder dan opgetekend in het eerste schrift. Ook zijn er hier geen losse bladeren tussen gevoegd. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat De Coninck geen veelschrijver was, hij alludeerde hier zelf ook vaak naar. Hier zal ik in het interpretatieve onderdeel van het commentaar dieper op in gaan. In beide cahiers zijn er enkel gedichten en aantekeningen te vinden van de hand van De Coninck zelf.

De tijdschriften zijn voornamelijk bewaard in de centrale bibliotheek van de Katholieke Universiteit Leuven en de Koninklijke Bibliotheek in Brussel. De verschillende drukken van *De lenige liefde* (D¹⁻¹⁰) en *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982* (D¹¹⁻¹⁶) trof ik aan in de faculteitsbibliotheek van Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Gent (D², D¹¹) en in het depot van de Boekentoren van

de Universiteit Gent (D⁵, D⁷, D⁸). De overige drukken (D¹, D³⁻⁴, D⁶, D⁹⁻¹⁰, D¹²⁻¹⁶) kon ik inkijken in de Koninklijke Bibliotheek in Brussel.

Het eerste schrift bevat ook enkele losse bladen met meer prozaïsch of essayistisch werk van De Coninck. Ik heb ervoor gekozen dit niet op te nemen in deze onderzoekstaak. Ik focus enkel op de poëzie van De Coninck.

3.1.2. Datering van de manuscripten

Volgens de manuscripten dateert de genese van de gedichten tussen de jaartallen 1961 en 1964. Het eerste cahier is gedateerd van 23 oktober 1961 tot 27 oktober 1962. De teksten in het tweede cahier zijn geschreven tussen eind september 1963 en eind maart 1964. De dateringen die aangegeven staan in het eerste cahier zijn veel gedetailleerder dan in het tweede cahier waardoor het in die periode makkelijker is om te zien hoe een gedicht ontstaat. Ook lijkt er in de periode 1961-1962 een veel snellere opeenvolging van gedichten, in tegenstelling tot de 16 gedichten die geschreven zijn in een periode van anderhalf jaar (tweede cahier).

De betrouwbaarheid van de dateringen op sommige plaatsen is betwifelbaar. In het eerste cahier lijken sommige dateringen pas later toegevoegd. Bijvoorbeeld bij gedicht [151] 'De gevallen': de datering die is toegevoegd is 26-7?/5/62. Hier is het duidelijk dat de datering later toegevoegd is aangezien De Coninck zelf twijfelt over de datum van het neerschrijven van dit gedicht. Op andere plaatsen is de datering toegevoegd in een verschillende ductus dan het gedicht op diezelfde pagina. Dit geldt onder andere voor [11] 'Wij moesten veel sleuren aan daden'. In het algemeen lijken de dateringen in het eerste cahier wel betrouwbaar, maar in sommige gevallen moet dit dus met een korrel zout genomen worden. In het tweede cahier zijn de dateringen heel ruim of zelfs gewoon niet aangegeven. Bij gedicht [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan' is de maand in de datering 9/3/64 aangepast van een 4 naar 3. Het is niet duidelijk of dit een aanpassing na datum is aangezien de wijziging wel in dezelfde ballpoint is aangebracht als het gedicht op die pagina (2.8r).

3.1.3. Keuze van de basistekst

Als basistekst neem ik de finale versies van de gedichten die opgenomen zijn in beide cahiers en de losse bladen toegevoegd aan het eerste cahier. Deze keuze is voor de hand liggend gezien vele gedichten enkel voorkomen in de twee cahiers. Ook is, zoals ik eerder al vermeldde, de bedoeling van dit onderzoek om een getrouw beeld te geven van de manuscripten in de twee bundels. De ultima manus van elk gedicht is dus de meest geschikte variant voor dit opzet.

Voor bepaalde gedichten zijn er meerdere versies die in aanmerking komen als basistekst. Het gaat over de gedichten die later gepubliceerd zijn in tijdschriften, bloemlezingen, het debuut *De lenige*

liefde of de verzamelbundel *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982*. In deze gevallen koos ik ervoor om in de leestekst naast het gedicht op basis van de manuscripten ook varianten toe te voegen gebaseerd op de verdere overlevering van het gedicht. Dit omdat De Coninck nog aanzienlijke veranderingen aanbracht tussen de versies in de manuscripten en de gedrukte versies. De basistekst is de editio princeps van de verzamelbundel: *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982* uit 1984. Deze bundel stelde De Coninck zelf samen van zijn vroege werk. Het betreft uitsluitend gedichten uit het tweede cahier, namelijk: [14b] Narkissos en [16b] Flamingo's. Andere gedichten zijn enkel in tijdschriften gepubliceerd. Van deze gedichten heb ik ook een supplementaire leestekst toegevoegd met als basistekst de laatste versie van het gedicht dat in een tijdschrift gepubliceerd werd. Dit geldt voor de gedichten [136b] VREDE uit het eerste cahier; [10b] slabbinck en [11b] twee gedichten voor hans lodeizen 1. uit het tweede cahier.

3.1.4. Constitutie van de leestekst

3.1.4.1. Ingrepen in de basistekst

Hieronder geef ik per gedicht weer welke ingrepen bij het samenstellen van de leestekst zijn aangebracht. Deze editeursingrepen zijn het resultaat van een kritische en comparatieve lezing van de gedichten in de verschillende bronnen. Ik heb enkele stilzwijgende ingrepen toegepast in spelling en punctuatie. Daarnaast is er ook ingegrepen door de editeur door afkortingen of symbolen als '=' en '≠' voluit weer te geven. De ingrepen worden niet weergegeven in de synoptische variantenapparaten in deel 2 van deze verhandeling. Daarin zijn enkel de varianten opgenomen van De Coninck zelf.

- Gedichten uit het eerste cahier
  - [4a] Gebed om geborgenheid:
Ingrep door toevoegen van '.' op het einde van elke strofe naar analogie met de derde strofe.
Ingrep van 'berg' naar 'Berg' en 'maak' naar 'Maak' naar analogie met de eerste en derde strofe.
  - [5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk'
Ingrep door aanpassen afkorting 'z.-w.' naar 'zwart-wit'.
  - [12] Luchtkasteel
Ingrep door toevoegen '.' op het einde van regel 7 naar analogie met de rest van het gedicht.
  - [15] 'Geluk'
Ingrep door aanpassen van symbool '≠' naar 'niet'.
Ingrep door verplaatsen '.' van regel 5 naar regel 4.

- [16b] 'Ik ben een groot zitvlak'
Ingreep door toevoegen '.' na 'vol' en 'groeien' naar analogie met regels 4 en 5.
- [22a] Oppervlakkigheid
Ingreep door toevoegen '.' na 'wolkt' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [27a] 'Elk gevoel wordt onrust'
Ingreep door toevoegen '.' na 'papier' naar analogie met de andere strofe van het gedicht.
- [27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij'
Ingreep van 'Alle' naar 'alle' vanwege spellingsconventies.
Ingreep door toevoegen '.' na 'kan' naar analogie met de andere strofe van dit gedicht.
- [35] 'En soms weer zou ik willen krijsen'
Ingreep door toevoegen '.' na 'darm' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
Ingreep door verplaatsen '.' van regel 6 naar 5.
- [52] 'De ruimte'
Ingreep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [54] Soms II
Ingreep door toevoegen '.' na 'koningsbloed' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [62] Renner.
Ingreep door toevoegen '.' na 'in' en 'wereld' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [70a] De nieuwe generatie
Ingreep door toevoegen '.' na 'is' en 'maakt' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [74] Zomerverzen I
Ingreep van 'onder' naar 'Onder' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [75] 'Held zijn door gewoon te doen'
Ingreep door toevoegen '.' na 'zijn' en 'zitvlak' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [79] 'Ons hart is gemaakt om te beven'
Ingreep van 'en' naar 'En' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [83] 'Want wat is de zon?'
Ingreep door aanpassen van symbool '=' naar 'is'.
- [84] 'Soms is muziek'
Ingreep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [88] 'Bemin ik de natuur?'
Ingreep door aanpassen afkorting 'v. e.' naar 'van een'.
Ingreep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.

- [89] 'Zoals water dijt'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [102] 'Elegie zonder woorden'
Ingriep van 'Zonder' naar 'zonder' vanwege spellingsconventies.
- [106a] Aan Werner Abeelee.
Ingriep door toevoegen '.' na 'geluk' en 'dood' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [106c] 'Wie zijn leed overwint'
Ingriep van 'zie' naar 'Zie' vanwege spellingsconventies.
- [107b] Lethargie
Ingriep door toevoegen '.' na 'is' en 'wil' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
Ingriep van 'een' naar 'Een' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [108] 'De trein graaft door de nacht'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [113] 'Los en ontspannen als vloeien'
Ingriep door toevoegen '.' na 'loper' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [114] 'De lange snikken'
Ingriep door toevoegen '.' na 'loomheid' en 'ween' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v. h.' naar 'van het'.
- [124] 'De heuvel'
Ingriep door aanpassen symbool '=' naar 'is'.
- [129] Lente
Ingriep door aanpassen afkorting 'v. d.' naar 'van de'.
- [141] Kwatrijn
Ingriep door toevoegen '.' na woestijn naar analogie met de overige regels van het gedicht.
Ingriep van 'soms' naar 'Soms' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [144] 'Ik ben mijn goede vriend'
Ingriep door toevoegen '.' na 'zijn' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [147] 'Ik hang gehesen'
Ingriep door toevoegen '.' na 'ellebogen' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
- [151] De gevallene ([xxxxxxxx])
Ingriep door toevoegen '.' na 'wegen' naar analogie met de overige regels van het gedicht.

- [153] 'Woorden zijn schoten'
Ingriep van 'hun' naar 'Hun' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers'
Ingriep door aanpassen symbool '->' naar 'naar'.

- [165] 'Ik luister naar de stilte'
Ingriep door aanpassen symbool '->' naar 'naar'.
Ingriep door aanpassen afkorting 'v. d.' naar 'van de'.
Ingriep door twee maal aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'
Ingriep door aanpassen symbool '≠' naar 'niet'.
- [170] 'Ik sta zo fris zo fris'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid'
Ingriep door aanpassen symbool '≠' naar 'niet'.
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.e.' naar 'van een'.
- [181a] 'Ik sta in 't donker'
Ingriep door toevoegen '.' na 'gemis' en 'remt' naar analogie met de overige regels van het gedicht.
- [181b] 'Ik sta in 't donker'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [184] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'
Ingriep door aanpassen afkorting 'v.' naar 'van'.
- [193] 'Als de havens'
Ingriep van symbool '->' naar 'naar'.

- Gedichten uit het tweede cahier
  - [1] Beethoven
Ingriep door toevoegen '.' na 'zijn' naar analogie met de andere regels van het gedicht.
  - [2] Delos.
Ingriep door aanpassen afkorting 'v h' naar 'van het'.
  - [3] Parthenon
Ingriep door aanpassen afkorting 'a' naar 'aan'.

3.1.4.2. Titels

Herman De Coninck voegde zelf alleen voor een klein aantal gedichten een titel toe. Wanneer er een titel aan het gedicht is toegekend, is dit ook zo overgenomen in de leestekst. Wanneer dit niet het geval was, wordt de eerste regel – of een deel daarvan – gebruikt om te verwijzen naar het gedicht. Deze titels worden tussen enkele aanhalingstekens geplaatst en beginnen steeds met een hoofdletter onafhankelijk van de spelling in het gedicht zelf.

3.1.4.3. Nummering en volgorde

De Coninck heeft zelf geen nummering aan de gedichten toegevoegd. Deze is door de editor toegevoegd en is gebaseerd op de chronologische volgorde waarin de gedichten geplaatst zijn. Ik kies voor een chronologische volgorde op basis van de manier waarop de cahiers zelf geordend zijn. Daarin volgen de gedichten elkaar van ouder naar jonger op. Aangezien de losse bladen met manuscripten die in het eerste cahier zitten ook op ontstaansdatum ingevoegd zijn, is de compositie van de leestekst niet identiek aan de documentaire bron. De volgorde, manier van nummering en titels zijn hetzelfde in het synoptisch variantenapparaat aangezien de twee delen een analoog geheel vormen.

3.1.4.4. Meer dan één leestekst

Sommige gedichten hebben meerdere leesteksten. Enerzijds omdat De Coninck in enkele gevallen behoorlijk verregaande aanpassingen doet, anderzijds omdat er een grote discrepantie zit tussen de teksten in de manuscripten en de latere varianten die gepubliceerd zijn.

De twee leesteksten zijn respectievelijk aangeduid met de extensie a of b:

[2]

[3a]

[3b]

[4]

De extensies a of b in de leestekst duiden niet altijd op een verschillende leestekst van éénzelfde vers. Het gaat ook om verzen die een aparte genese kennen maar later in een ander gedicht toegevoegd zijn, of om gedichten die grote gelijkenissen vertonen tot elkaar en daardoor niet als compleet afzonderlijk beschouwd kunnen worden. Dit geldt voor de gedichten: [4b] 'Weef de warmte-dons', [4c] 'Beef van teder bloem-geluk', [13a] Als eens..., [13b] Als eens..., [16a] Kantoorkruk, [16b] 'Ik ben een groot zitvlak', [21a] 'De zon zinkt als een abrikoos', [21b] 'Naar 't bed der krimme', [22a] Oppervlakkigheid, [22b] Oppervlakkigheid, [22c] Oppervlakkigheid, [27a] 'Elk gevoeld wordt onrust', [27b] 'Want alle gevoel is gewoel in mij', [46a] 'Steek uw hand in dit vers', [46b] 'In een vergeetput', [70a] De nieuwe generatie, [70b] Programma, [70c] 'De lucht', [70d] 'Men

moet moe zijn en oud', [96a] "t is weinig wat ik wil', [96b] "t is weinig wat ik wil', [106a] Aan Werner Abeele, [106b] 'Het noodlot sloeg', [106c] 'Wie zijn leed overwint', [107a] Lethargie, [107b] Lethargie, [152a] Droompje, [152b] 'En ik lachte ook', [155a] 'De bomen borrelen van licht', [155b] 'De bomen borrelen van licht', [155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers', [181a] 'Ik sta in 't donker', [181b] 'Ik sta in 't donker', [191a] Vrede, en [191b] 'De dingen zijn zo passieloos'.

3.1.5. Inrichting apparaat

De inrichting van het apparaat is gebaseerd op het model en tekensysteem uit het *Handboek Editiewetenschap* van Marita Mathijsen. Uit de vier meest gangbare modellen, kies ik om in deze historisch-kritische deeditie het synoptisch variantenapparaat te gebruiken. Dit apparaat kan op een horizontale en verticale manier gelezen worden. Op de horizontale lijn kan men de versregel per versie lezen en op de verticale lijn worden de verschillende varianten of wijzigingen chronologisch weergegeven. Dit soort apparaat is erg overzichtelijk, en toont een variant altijd in zijn context (Mathijsen 1995:316). Op deze manier geef ik de tekstgenese van elk gedicht of vers afzonderlijk weer.

Bij elk apparaat is bovenaan een stemma toegevoegd. Dit geeft weer in welke bronnen het gedicht allemaal overgeleverd is. Deze staan in chronologische volgorde vermeld. Er is geen specifieke vermelding van het handschrift waartoe de gedichten behoren gezien de variantenapparaten voor duidelijkheid onderverdeeld zijn tussen cahier één en cahier twee. De manuscripten die in beide schriften te vinden zijn, zijn los van elkaar ontstaan in verschillende periodes. Bij elk apparaat is ook een rubriek 'Datering' en 'Varianten en correcties' toegevoegd. In die eerste rubriek wordt weergegeven in welke periodes aan het gedicht werd geschreven of wanneer het gepubliceerd werd. 'Varianten en correcties' geeft een beeld van de verschillende lagen in de bron waarbij gespecificeerd wordt in welke schrijfstof de laag tot stand gekomen is.

3.1.5.1. Siglen

Zoals reeds vermeld worden in de apparaten verschillende bronnen weergegeven. Deze worden elk gekenmerkt door een specifiek sigle. Naar Mathijsen (1995:285) staat in deze historisch-kritische deeditie het sigle 'M' voor een manuscript. Het sigle T wordt gebruikt voor publicaties in tijdschriften, kranten of bloemlezingen die niet samengesteld zijn door De Coninck zelf. Normaal gezien worden drukken met het sigle 'D' aangeduid. In deze verhandeling kies ik ervoor om in de plaats daarvan te werken met herkenbare siglen die de titels van de bundels afgekort weergeven. In ons geval zullen dat DLL en OW zijn, voor respectievelijk de drukken van *De lenige liefde* en *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982*. De volgorde van de verschillende bronnen wordt aangegeven door een "doorlopende cijferreeks per soort bron" (Mathijsen 1995:286) in superscript.

In het apparaat wordt wanneer enkele (chronologisch) opeenvolgende varianten identiek waren, de sigles van die varianten samengevoegd. Bij het cijfer in superscript wordt dan een koppelteken geplaatst tussen de eerste en laatste identieke variant binnen die bron. Een voorbeeld hiervan is [28] ‘Het leven is alleen gewoon’. Regels 4 tot en met 6 zijn identiek en werden daarom samengevoegd:

- 4 M¹⁻² lijk stof op de dingen.
 5 M¹⁻² Maar wie wil zingen
 6 M¹⁻² en uit alles schoon-

Wanneer varianten identiek zijn over de grenzen van één soort bron (manuscript – tijdschrift – druk) heen, dan worden deze ook samengevoegd door een koppelteken te plaatsen tussen de eerste en de laatste sigle.

3.1.5.2. Lagen

In het variantenapparaat zijn de verschillende stadia van een gedicht aangeduid door middel van verschillende lagen. Elke laag bevat de veranderingen per regel die in dezelfde schrijfbeweging aangebracht zijn. De lagen worden chronologisch geordend en elke laag krijgt een andere letter toegekend (a,b,c,...). De eerste laag is de grondlaag en die wordt meestal aangeduid als a. Op sommige momenten wordt hiervan afgeweken omdat de eerste laag van een vers pas in een latere schrijfbeweging toegevoegd is. Dit is bijvoorbeeld het geval bij regels 3 en 4 van [70c] ‘De lucht’:

- 3 M¹ b³ en wacht op de bestuiving van akkoorden
 M² [ontbrekende regel]
- 4² M¹ b³ als de schoot van een akker op zaad
 M² voor het | | van tedere woorden

De ‘a’ wordt ook enkel vermeld wanneer er varianten of correcties voorkomen in de daaropvolgende lagen. Lagen na de eerste laag worden correctielagen genoemd. Soms komt het voor dat twee lagen dezelfde letter toegekend krijgen, dit gebeurt wanneer er een onmiddellijke correctie of Sofortkorrektur heeft plaatsgevonden. Een voorbeeld hiervan zien we op regel 2 van [96b] ‘t is weinig wat ik wil’:

- 2 M¹ a een meisje
 a² [ ]<+handje> om te kneden in mijn hand

3.1.5.3. Diakritisch tekensysteem: auteursvarianten

- Verwijdering van een tekstdeel: <-a>

Wanneer in een volgende laag een woord of tekstdeel geschrapt wordt, dan wordt dit aangeduid door rond het woord vishaakjes te plaatsen met een minteken tussen het eerste vishaakje en het woord:

<-a>. Volgend voorbeeld uit [2] ‘En mijn lichaam drukt zich’ illustreert dit:

```

3    M1  a    mijn hart walmt als wierook
      b    [      ]<-walmt> [      ] walm
  
```

- Vervanging van een tekstdeel: <+a>

Soms wordt een woord of tekstdeel niet gewoon geschrapt, maar wordt er in de plaats een ander woord of tekstdeel toegevoegd. Dit wordt weergegeven op een gelijkaardige manier als de verwijdering, maar in plaats van een minteken staat er een plusteken tussen het eerste vishaakje en het woord: <+a>. [144] ‘Ik ben mijn goede vriend’ is hier een voorbeeld van:

```

1    M1  a    Ik ben mijn beste vriend
      b    [      ]<+trouwe> [      ]
      M2  a    |      | beste |      |
      b    [      ]<+trouwe> [      ]
      c    [      ]<+goede > [      ]
  
```

- Overname binnen dezelfde bron/versie: [a]

Wanneer binnen dezelfde bron of variant delen van twee of meer opeenvolgende lagen identiek zijn, en dus gewoon meegelezen mogen worden, gebruiken we twee rechte haken als meeleesstrepen. Zoals we zien in [10] ‘Kunst is gloeiender dan alle leven’:

```

2    M1  a    Kan zij alleen ons geven
      b    Zo [      ]
  
```

- Overname over versies/bronnen heen: | a |

Voor identieke woorden of tekstdelen tussen twee of meer opeenvolgende bronnen wordt een andere soort meeleesstrepen gebruikt. De ongewijzigde elementen worden dan aangeduid met rechte meeleesstrepen. Dit wordt geïllustreerd door regel 4 uit [8] GEDICHT:

4	M ¹	Ai, die voortdurende hunkerende kramp !
	M ²	
	M ³	hunk'rende !

3.1.5.4. Diakritisch tekensysteem: editeurscommentaren

- Twijfelachtige lezing: a [?]

Wanneer de editor twijfelt over de lezing van een woord wordt achter dat woord een gecursiveerd vraagteken tussen rechte editorshaakjes [?] toegevoegd. De lezing die gesuggereerd wordt is dus niet zeker, zoals 'gerammel' en 'gerucht' op regel 9 van [42] WINTER.:

9	M ¹	voelde mijn kin.
	M ²	d ³ tot nieuw gerammel [?] alle gerucht [?]
	M ³	vreemd .

- Onleesbare tekens of woorden: [x]

Sommige woorden zijn niet leesbaar. Die woorden worden aangeduid door gecursiveerde kruisjes tussen rechte editorshaakjes [x]. Het aantal kruisjes staat voor het aantal onleesbare tekens. Soms is dit teken toegevoegd voor, in of na een woord. Dit betekent dat een bepaald deel van het woord wel leesbaar is, maar sommige leestekens niet wat een duidelijke lezing onmogelijk maakt. Volgend voorbeeld uit [49] 'Als een witte pluchen paardenbloem' illustreert dit:

5	M ¹	a	in de blauwe kinderliefde . [xxxxxxxx]
		b	[ ] <-[xxxxxxxx]>
	M ²	a	

- Open varianten: {a}

Op enkele plaatsen komt het voor dat De Coninck in een latere schrijfbeweging een nieuwe variant toevoegt zonder de vorige te schrappen. Dit heb ik hier aangeduid als open variant gezien de auteur de eerste laag niet expliciet geschrapt heeft. De accolades {} worden enkel toegevoegd rond het woord dat in de latere laag is toegevoegd als variant. Dit zien we bij 'hart' en 'ziel' in [72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel':

1	M ¹	a	toverspiegels waarin mijn hart
		b	[ ]{ziel}

3.2. Documentaire bronbeschrijving

In dit deel worden alle geraadpleegde bronnen beschreven. Als eerste worden de manuscripten in de twee cahiers materieel beschreven, vervolgens de publicaties in *Universitas* (jaargang 26) en *Jong-nederlands literair tijdschrift* alsook de verschillende drukken van *De lenige liefde* en *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982*.

3.2.1. Cahier 1

Het eerste cahier wordt bewaard ten huize Kristien Hemmerechts (Cogels-Osylei, Berchem) in een kartonnen doos die met een touw vastgemaakt is. Het is gedateerd van 18 juli 1959 tot 27 oktober 1962. Het cahier is eigenlijk een dummy, een 'onbedrukt boek voor gebruik in de etalage' (Van Dale). Dit cahier is een dummy van *De straat van de vissende kat* van Jolan Foldes. De afmetingen van de donkergroene kaft zijn 18,6 cm x 11,1 cm x 3 cm. In totaal bevat het cahier 254 pagina's, dus 127 bladen recto en verso. Niet alle pagina's zijn beschreven. Elke pagina heeft een lengte van 18,1 cm en een breedte van 11cm. Op geen enkele van de pagina's is een nummering toegevoegd. Zoals eerder vermeld zijn alle aantekeningen van De Coninck zelf.

Daarnaast bevat het ook enkele losse bladen die ingevoegd zijn. In totaal zijn dat 21 extra bladen, waaronder sommige ook recto én verso beschreven. Aangezien de losse bladen een heterogene groep zijn qua formaat en uitzicht, is hieronder een tabel opgenomen waarin verschillende aspecten daarvan zijn opgesomd. In de kolommen staan de nummering van het blad, vervolgens tussen welke pagina's van het cahier het zich bevindt, dan de afmetingen en uiteindelijk verdere opmerkingen over het uitzicht van het soort papier.

Blad	Plaats	Afmetingen	Verdere formele opmerkingen
Los blad 1	Tussen kaft en blad 1 recto	20,6 cm x 16,4 cm	Gelinieerd; in twee gevouwen
Los blad 2	Tussen kaft en blad 1 recto	27,5 cm x 21,4 cm	Gelinieerd; in vier gevouwen
Los blad 3	Tussen kaft en blad 1 recto	20,6 cm x 16,4 cm	Gelinieerd; in twee gevouwen
Los blad 4	Tussen blad 3 verso en blad 4 recto	18 cm x 10,6 cm	Losgescheurde pagina uit cahier
Los blad 5	Tussen blad 3 verso en blad 4 recto	18 cm x 10,7 cm	Losgescheurde pagina uit cahier

Los blad 6	Tussen blad 31 verso en blad 32 recto	27 cm x 21 cm	Gelinieerd; recto-kant logo expo '58 in rechterbovenhoek; in vier gevouwen
Los blad 7	Tussen blad 46 verso en blad 47 recto	27,4 cm x 21,2 cm	Kalkpapier; in vier gevouwen
Los blad 8	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	27,4 cm x 21,2 cm	In vier gevouwen
Los blad 9	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	10,5 cm x 19,4 cm	Mengschema Talens
Los blad 10	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	21 cm x 16 cm; 21cm x 32 cm	Gelinieerd; twee gekoppelde pagina's uit ander schrift gescheurd; in twee gevouwen
Los blad 11	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	20,8 cm x 16,4 cm; 20,8 cm x 32,8 cm	Gelinieerd; twee gekoppelde pagina's uit ander schrift gescheurd; in vier gevouwen
Los blad 12	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	27,4 cm x 21,4 cm	Gelinieerd; in acht gevouwen
Los blad 13	Tussen blad 52 verso en blad 53 recto	10,2 cm x 16,7 cm	Gelinieerd; losgescheurd van ander blad; in twee gevouwen
Los blad 14	Tussen blad 56 verso en blad 57 recto	27,4 cm x 21,4 cm	Gelinieerd; in vier gevouwen
Los blad 15	Tussen blad 56 verso en blad 57 recto	27,4 cm x 21,4 cm	Gelinieerd; in vier gevouwen
Los blad 16	Tussen blad 56 verso en blad 57 recto	27,4 cm x 21,4 cm	In vier gevouwen
Los blad 17	Tussen blad 73 verso en blad 74 recto	21,1 cm x 15,4 cm	Gelinieerd; In twee gevouwen
Los blad 18	Tussen blad 79 verso en blad 80 recto	10 cm x 21,4 cm	Gelinieerd; losgescheurd van ander blad; in twee gevouwen

Los blad 19	Tussen blad 91 verso en blad 92 recto	27,4 cm x 21,2 cm	Brief van 'Instituut. voor lichamelijke opleiding' te Leuven; in vier gevouwen
Los blad 20	Tussen blad 91 verso en blad 92 recto	8,5 cm x 13,5 cm	Gelinieerd; losgescheurd van ander blad
Los blad 21	Tussen blad 91 verso en blad 92 recto	13,5 cm x 10,5 cm	Gelinieerd; losgescheurd van ander blad

In onderstaande materiële bronbeschrijving worden verdere bibliografische gegevens van deze losse bladen en het eerste cahier vermeld. De losse bladen worden besproken op de plaats waar zij in het cahier ingevoegd zijn. Die gedetailleerde bronbeschrijving bevat enkel gegevens die geen deel uitmaken van de variantenapparaten. In de eerste kolom wordt weergegeven welke pagina besproken wordt. Daarnaast het nummer en titel van het gedicht waartoe het vers op die pagina behoort. In sommige gevallen zijn dit meerdere gedichten, die worden onder mekaar weergegeven in volgorde van voorkomen. In de laatste kolom staan de bibliografische gegevens die nog niet eerder vermeld werden. In die kolom wordt eerst tussen rechte haken o.a. de schrijfstof vermeld en vervolgens een herneming of samenvatting van de opschriften die niet tot de gedichten behoren.

<i>[blad]</i>	<i>[nummer + titel]</i>	<i>[bibliografische gegevens]</i>
Kaft (buiten)	-	-
Kaft (binnen)	-	-
Los blad 1 recto	[29] Sophocles	<i>[blauwe pen, onder titel]</i> korte streep
Los blad 1 verso	[42] WINTER	-
Los blad 2 recto	-	<i>[blauwe pen]</i> oefening Duitse lidwoorden
Los blad 2 verso	[139] Aan Greta S.	<i>[blauwe pen, onderstreept]</i> 2/5/62
Los blad 3 recto	[7] 'Hier begin ik de historie van Iwein'	-
Los blad 3 verso	[4c] 'Beef van teder bloemgeluk'	-

Blad 1 recto	-	-
Blad 1 verso	-	-
Blad 2 recto	-	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Herman De Coninck. [<i>blauwe ballpoint</i>] Gedichtenkladden. (Vanaf 23-10-61) [<i>zwarte stempel</i>] 105
Blad 2 verso	[2] 'En mijn lichaam drukt zich	-
Blad 3 recto	[3] Koud en warm	[<i>blauwe ballpoint, omkaderd</i>] Koud en warm [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 23-10-61
Blad 3 verso	-	-
Los blad 4 recto	[152a] Droompje	[<i>blauwe pen, omkaderd</i>] DROOMPJE [<i>rode ballpoint, onderstreept</i>] Herwerken!
Los blad 4 verso	-	-
Los blad 5 recto	[152a] Droompje	[<i>blauwe pen, onder vers</i>] korte streep [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 24/5/62.
Blad 4 recto	[4a] Gebed om geborgenheid	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Gebed om geborgenheid [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 30/10/61
Blad 4 verso	[5] 'Gons kriebelend van zwart-wit geluk' [4b] 'Weef de warmte-dons' [4c] 'Beef van teder bloem- geluk'	-
Blad 5 recto	[4a] Gebed om geborgenheid [6] 'En ik heb heimwee'	[<i>blauwe ballpoint, onder gedicht 4a</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 30/10/61
Blad 5 verso	[8] GEDICHT	[<i>blauwe ballpoint</i>] 29 – 30/10/61.

Blad 6 recto	[8] GEDICHT	-
Blad 6 verso	-	-
Blad 7 recto	[9] 'Als een zeil dat zwellen moet' [10] 'Kunst is gloeiender dan alle leven'	-
Blad 7 verso	-	-
Blad 8 recto	[1] Joris Gerits	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Joris Gerits [<i>blauwe ballpoint</i>] 18 – 7 – 59. [<i>blauwe ballpoint</i>] (“ 't Bruggehoofd”)
Blad 8 verso	-	-
Blad 9 recto	[11] 'Wij moeten veel sleuren aan daden'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 8/11/61
Blad 9 verso	-	-
Blad 10 recto	[12] Luchtkasteel	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Christine Gruwez. [<i>blauwe ballpoint</i>] (Kortrijk) prijs Kunstkring “Het vierkant” (2 ^e prijs: Odette Huys) 3 ^e Luc Pauwels 4 ^e Vital Verbelen 5 ^e Paul Brondeel [<i>blauwe ballpoint, net boven titel gedicht</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, omkaderd</i>] LUCHTKASTEEL
Blad 10 verso	[13a] Als eens... [14] 'Zoals bloed in water'	-
Blad 11 recto	[13b] Als eens...	[<i>blauwe pen, onderaan pagina</i>] streep

	[15] 'Geluk'	[blauwe pen] 14/11/61.
Blad 11 verso	[16b] 'Ik ben een groot zitvlak'	[blauwe pen, onderaan gedicht] streep
Blad 12 recto	[16a] Kantoorkruk. [17] 'Ik spring op tegen de blinde muur'	[blauwe ballpoint, omkaderd] Kantoorkruk
Blad 12 verso	[18] 'Oe zegt de koe' [19] Eens deed ik mijn ogen	[blauwe ballpoint] tekening van het woord 'ik' zeven maal in een cirkel [zie bijlage]
Blad 13 recto	[20] 'De ware Jacob(a) heb ik nog niet gevonden'	-
Blad 13 verso	[21b] 'Naar 't bed der krimme'	-
Blad 14 recto	[21a] 'De zon zinkt als een abrikoos'	[blauwe ballpoint, onderstreept] 24/11/61.
Blad 14 verso	[22a] Oppervlakkigheid.	[blauwe ballpoint, onderstreept] En zelfs mijn hart laat mijn hart niet met rust.
Blad 15 recto	[22b] Oppervlakkigheid. [22c] Oppervlakkigheid.	[blauwe ballpoint, na gedicht [22c]] streep
Blad 15 verso	[24] 'Wij schuiven in de bedding van de tijd'	-
Blad 16 recto	[25] 'Auto's snorken hijgend door mijn bewustzijn'	[donkerblauwe pen, naast regel 9 tot 13] rechte haak [blauwe ballpoint, onderstreept] 30/11/61.
Blad 16 verso	-	-
Blad 17 recto	[26] De blinde	[blauwe ballpoint, onderstreept] De blinde
Blad 17 verso	[27b] 'Alle gevoel is gewoel in mij'	[blauwe pen, onderstreept] 11/12/61
Blad 18 recto	[27a] 'Elk gevoel wordt onrust'	[blauwe ballpoint, onderstreept] 5/12/61.

Blad 18 verso	-	-
Blad 19 recto	[28] 'Het leven is alleen gewoon'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 11/12/61.
Blad 19 verso	-	-
Blad 20 recto	[30] 'Ik weet altijd iets en ik weet nooit genoeg'	-
Blad 20 verso	[31] 'Voor ons is Hij nacht'	[<i>blauwe pen, rechterkant pagina, aansluitend aan gedicht [32]</i>] rechte haak
Blad 21 recto	[32] 'En immer word ik gestuurd naar daden' [33] 'Misschien'	-
Blad 21 verso	[35] 'En soms weer zou ik willen krijzen'	-
Blad 22 recto	[34] 'Moeten we onszelf niet overwebben met daden' [35] 'En soms weer zou ik willen krijzen'	-
Blad 22 verso	[36] 'Ik beweeg me niet meer vrij in'	-
Blad 23 recto	[37] 'Soms ben ik zo veilig genesteld' [38] 'Altijd moet ik iets doen' [39] 'Tussen de wanden van mijn geest'	-
Blad 23 verso	-	-

Blad 24 recto	[40] 'Ja, soms moet ik wel hunkeren' [41] 'En soms wil ik niets meer'	-
Blad 24 verso	-	-
Blad 25 recto	-	-
Blad 25 verso	-	-
Blad 26 recto	-	-
Blad 26 verso	-	-
Blad 27 recto	[42] WINTER	-
Blad 27 verso	-	-
Blad 28 recto	[43] Kronkeling	-
Blad 28 verso	[44] 'Ik ben blij met mijn lichaam'	[blauwe ballpoint, schuin boven vers] streep [blauwe ballpoint, onder vers] streep
Blad 29 recto	[45] Gedicht.	[blauwe ballpoint, onder vers] streep [blauwe ballpoint, onderstreept] 1/1/62.
Blad 29 verso	[46b] 'In een vergeetput'	-
Blad 30 recto	[46a] 'Steek uw hand in dit vers'	-
Blad 30 verso	-	-
Blad 31 recto	[47] 'Komfort is ongezond'	-
Blad 31 verso	-	-
Los blad 6 recto	[4a] Gebed om Geborgenheid [53] Dichten I [50] 'Mijn hoofd zit vol beton'	[blauwe ballpoint, onderstreept] Gebed om geborgenheid [blauwe ballpoint, onderstreept] Dichten I

	[54] Soms II [56] Dichten II	[blauwe ballpoint, tussen [53] en [50]] streep [blauwe ballpoint, onderstreept] Soms II [blauwe ballpoint, onderstreept] Dichten II
Los blad 6 verso	[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem' [62] Renner. [43] Kronkeling.	[blauwe ballpoint, tussen [57] en [62]] streep [blauwe ballpoint, tussen regel 13 en 14 [57]] korte streep [blauwe pen, onderstreept] Kronkeling.
Blad 32 recto	[48] 'Ik was alleen mezelf' [49] 'Slapen'	[blauwe ballpoint, net boven [49]] korte streep
Blad 32 verso	-	-
Blad 33 recto	[50] 'Mijn hoofd zit vol beton'	[blauwe pen, net onder [50]] korte streep
Blad 33 verso	[51] 'Dichten is een klad' [52] 'De ruimte'	-
Blad 34 recto	[53] Dichten I [54] 'Soms moet ik heel lang leven'	[blauwe pen, geschrapt] 9 [blauwe pen, tussen [53] en [54]] twee korte strepen
Blad 34 verso	-	-
Blad 35 recto	[55] 'God, is deze wereld'	-
Blad 35 verso	-	-
Blad 36 recto	[43] Kronkeling.	[blauwe pen, onderstreept] KRONKELING. [blauwe pen, onderstreept] Voltooid 27/1/62.
Blad 36 verso	-	-
Blad 37 recto	[57] 'Als een witte pluchen paardenbloem' [58] 'Ik voel me thuis'	[grafietpotlood, onderstreept, bovenaan]. Voorjaar [blauwe pen, onderstreept] 27/1/62.

	[59] 'Het water blikkert'	
	[60] 'Mijn jas waait los aan flarden'	
Blad 37 verso	[61] 'Als een jonge twijg'	-
Blad 38 recto	[62] Renner.	[blauwe ballpoint, onderstreept] Renner. [blauwe ballpoint, naast regel 9 tot 11] dikke streep
Blad 38 verso	[65] 'Onschuldig als een groot schaap'	[blauwe pen, geschrapt] De w
Blad 39 recto	[66] Sneeuw.	[blauwe ballpoint, naast regels 5 en 6 van M ¹ [66]] dubbele streep [blauwe ballpoint, onderstreept] Sneeuw.
Blad 39 verso	[67] 'Wij willen nog' [68] 'Wij willen tevreden zijn' [69] 'Na een bemesting' [70c] 'De lucht'	-
Blad 40 recto	[70a] 'De nieuwe generatie'	[blauwe pen, omkaderd] Nota's. [blauwe pen, onderstreept] 6/2/62.
Blad 40 verso	[70b] Programma. [70c] 'De lucht'	[blauwe pen, omkaderd] Programma.
Blad 41 recto	[70b] Programma. [70d] 'Men moet moe zijn en oud'	[blauwe pen, onder vers] streep [blauwe pen, onderstreept] 13/2/62.
Blad 41 verso	-	-
Blad 42 recto	[71] 'De dag is veel te naakt om te beminnen'	-

Blad 42 verso	[72] 'Toverspiegels waarin mijn ziel' [73] 'Elk lichtje een kleurenexplosie'	-
Blad 43 recto	[74] Zomerverzen I	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Theemuts.
Blad 43 verso	-	-
Blad 44 recto	[75] 'Held zijn door gewoon te doen'	-
Blad 44 verso	-	-
Blad 45 recto	[76] 'Waarom zullen er steeds dichters zijn?'	-
Blad 45 verso	-	[<i>blauwe ballpoint, omkaderd</i>] 18 jaar .
Blad 46 recto	[77] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel'	-
Blad 46 verso	-	-
Los blad 7 recto	[74] Zomerverzen I [78] Zomerverzen II	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Zomerverzen. [<i>blauwe pen, tussen [74] en [78]</i>] streep
Los blad 7 verso	[79] 'Ons hart is gemaakt om te beven' [80] 'En als we het prangen' [81] 'Zelden gelukt het zo zachte te zijn' [82] 'Omdat ik een hart heb' [83] 'Want wat is de zon?' [84] 'Soms is muziek' [85] 'Maar als mijn hart leeft' [86] 'Ik hou van het leven' [87] 'Mijn hart doopt de wereld' [88] 'Bemin ik de natuur?'	[<i>blauwe pen, tussen [79] en [80]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [80] en [81]</i>] streep [<i>blauwe pen, tussen [81] en [82]</i>] streep [<i>blauwe pen, tussen [85] en [86]</i>] korte streep

Blad 47 recto	[89] 'Zoals water dijt' [90] 'Gedichten spreken niet' [91] 'Het is anders'	[<i>blauwe ballpoint, onder vers [89]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, onder vers [90]</i>] korte streep
Blad 47 verso	-	[<i>blauwe ballpoint</i>] Johan Haeske [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] = Jan Beckx.
Blad 48 recto	[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'	-
Blad 48 verso	[93] 'Een meisje om blij te zijn' [94] 'De bomen wuiven' [95] 'Want alle geluk'	-
Blad 49 recto	[96a] "'t is weinig wat ik wil' [97] 'Ik heb geen problemen meer' [94] 'De bomen wuiven' [98] 'Dan kan ik heel mijn leven'	[<i>blauwe ballpoint, na [97]</i>] korte streep [<i>blauwe ballpoint, na [94]</i>] korte streep
Blad 49 verso	-	-
Blad 50 recto	[99] 'Ik vraag slechts' [100] 'De tover van water'	[<i>blauwe ballpoint, boven [100]</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, onder [100]</i>] streep
Blad 50 verso	-	-
Blad 51 recto	[101] Beethoven	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Beethoven [<i>blauwe ballpoint, links van drie laatste regels</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, onderaan blad</i>] streep
Blad 51 verso	[102] 'Elegie zonder woorden' [103] 'Liedje om te laten smelten' [104] 'Onder zijn zijgen'	[<i>blauwe ballpoint, omkaderd</i>] Elegie Zonder woorden [<i>blauwe ballpoint, omkaderd</i>] Liedje om te laten smelten en lusteloos te worden [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 11/3/62.

Blad 52 recto	[104] 'Onder zijn zijgen' [105] 'Ik wil het zeggen en kan het niet'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 11/3/62.
Blad 52 verso	[106a] Aan Werner Abeele. [106c] 'Wie zijn leed overwint'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Aan Werner Abeele. [<i>blauwe ballpoint, links van regel 8 [106a]</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, boven regel 15 [106a]</i>] streep
Los blad 8 recto	-	[<i>blauwe pen</i>] essayistisch werkstuk 'Stijn Streuvels: ALS DE BAKKER OVER DE OOGST GAAT SCHRIJVEN.'
Los blad 8 verso	[111] Gebed voor de mensen.	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Gebed voor de mensen. [<i>blauwe pen, tussen haakjes</i>] Misschien [xxxxx] [<i>grafietpotlood</i>] 295 [<i>grafietpotlood, geschrapt</i>] 25 [<i>grafietpotlood</i>] 25 [<i>blauwe pen</i>] onderdeel essayistisch werkstuk 'Stijn Streuvels: ALS DE BAKKER OVER DE OOGST GAAT SCHRIJVEN.'
Los blad 9 recto	-	[<i>blauwe pen</i>] handtekening Herman De Coninck
Los blad 9 verso	-	-
Los blad 10 recto	[50] 'Mijn hoofd zit vol beton' [63] 'Als ik van pijnen niets meer kan' [64] 'Het is waarom een moeder baren moet'	[<i>blauwe ballpoint</i>] nota's Duitse les

Los blad 10 verso	[77] 'Kinderen begrijpen waarom een vogel' [96b] 't is weinig wat ik wil'	[<i>blauwe pen</i> , naast regels 9 tot 13 [77]] kruisje, streep
Los blad 11 recto	[112] 'De knuist van mijn lichaam propt me saam' [113] 'Los en ontspannen als vloeien' [107b] Lethargie	[<i>blauwe pen</i> , boven [112]] korte streep [<i>blauwe pen</i> , tussen [112] en [113]] korte streep [<i>rode ballpoint</i> , tussen [113] en [107b]] streep
Los blad 11 verso	[114] 'De lange snikken'	-
Los blad 12 recto	[106a] Aan Werner Abeele. [106b] 'Het noodlot sloeg' [115] 'Verblind ons ogen' [116] 'Eén nu' [106c] 'Wie zijn leed overwint'	[<i>blauwe ballpoint</i> , naast [115]] streep
Los blad 12 verso	[106a] Aan Werner Abeele.	-
Los blad 13 recto	[117] 'Hij voelde zich zwaarteloos als in water'	[<i>blauwe pen</i>] lesnotities
Los blad 13 verso	-	[<i>blauwe pen</i>] lesnotities [<i>blauwe ballpoint</i>] tekeningen geometrische figuren, gezicht mannetje [zie bijlage] [<i>blauwe pen</i>] tekening geometrisch figuur [zie bijlage]
Blad 53 recto	[107a] Lethargie [108] 'De trein graaft door de aarde van de nacht'	[<i>blauwe pen</i> , onderstreept] Lethargie
Blad 53 verso	-	-
Blad 54 recto	[107b] Lethargie	[<i>rode ballpoint</i> , boven regel 7 [107b]] streep [<i>rode ballpoint</i> , onder [107b]] streep
Blad 54 verso	[109] 'Hagel knikkert'	[<i>rode ballpoint</i> , onderstreept] knikkert

Blad 55 recto	[108] 'De trein graaft door de nacht'	[<i>rode ballpoint, onderstreept</i>] 21 – 29/3/62.
Blad 55 verso	-	-
Blad 56 recto	[110] 'De sneeuwpop der wolken brokkelt uiteen' [118] 'Ik kan zo plots heel best een dronkelap begrijpen'	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 31/3/62. [<i>blauwe pen, boven [118]</i>] schuine streep
Blad 56 verso	[119] 'Ik wil schrijven' [120] 'Op de notenbalken van telefoondraden'	-
Los blad 14 recto	-	[<i>blauwe pen</i>] lesnotities
Los blad 14 verso	[138] 'Gedicht als ze nog eens dat'	[<i>blauwe pen</i>] lesnotities [<i>potlood, onder [138]</i>] korte streep
Los blad 15 recto	-	[<i>rode ballpoint, geschraapt</i>] Lof van de vriendschap Fantasie is de brug van de ziel [<i>rode ballpoint, onderstreept</i>] Twijfel is het begin, niet het einde van alle wijsheid. [<i>rode ballpoint</i>] essayistisch werk getiteld 'Twijfel is het begin, niet het einde van alle wijsheid.'
Los blad 15 verso	-	[<i>rode ballpoint</i>] vervolg essayistisch werk getiteld 'Twijfel is het begin, niet het einde van alle wijsheid.'
Los blad 16 recto	[13a] Als eens... [21a] 'De zon zinkt als een abrikoos' [23] Het hart. [28] 'Het leven is alleen gewoon' [22c] Oppervlakkigheid. [46a] 'Steek uw hand in dit vers'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Als eens... [<i>blauwe ballpoint, onder [13a]</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 24/11/62. [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Het hart. [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Oppervlakkigheid. [<i>blauwe ballpoint, tussen [22c] en [46a]</i>] korte streep [<i>blauwe ballpoint, onder [46a]</i>] korte streep

Los blad 16 verso	<p>[4a] Gebed om geborgenheid. [8] GEDICHT [11] ‘Wij moeten veel sleuren aan daden’ [42] WINTER [45] Gedicht</p>	<p>[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] GEBED OM GEBORGENHEID [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] GEDICHT. [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] kruisje, WINTER [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] kruisje, Gedicht.</p>
Blad 57 recto	<p>[121] ‘Maak me uw drillboor, God’ [122] ‘Naakte popels huiveren’ [155c] ‘Langs de groene hoop van zijn oevers’ [123] ‘De pateen’ [124] ‘De heuvel’ [125] ‘Duiven fladderen alsof de lucht’ [126] ‘Vlak de velden als een zware zee’ [127] ‘Een lange wolk komt zich plat’</p>	<p>[<i>blauwe pen, tussen [121] en [122]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [122] en [155c]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [155c] en [123]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [123] en [124]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [124] en [125]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [125] en [126]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [126] en [127]</i>] korte streep</p>
Blad 57 verso	-	-
Blad 58 recto	-	<p>[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Poëziedagen te Wemmel. [<i>blauwe pen</i>] inzendingen Basiel de Craeneprijs voor 1 juni “Sekretariaat vl. Poëziedagen” Hugo Verrieststraat 24, Wemmel. 3 gedichten op 3 ex. + kernspreuk aanduiding prijs</p> <p>Bijgevoerd: omslag: +. { - - echte naam. [<i>blauwe pen, onderaan</i>] streep</p>

Blad 58 verso	-	-
Blad 59 recto	[128] 'Weer is een dag gestreden' [129] Lente	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 14/4/62. [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Lente
Blad 59 verso	-	-
Blad 60 recto	[130] 'Men wordt nooit weemoed moe' [131] 'Waar zijt ge ergens?' [132] 'Achter ribbentalies	[<i>grafietpotlood, boven [131]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, boven [132]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 19/4/92.
Blad 60 verso	-	-
Blad 61 recto	[132] 'Achter ribbentalies' [133] 'De dikke man'	[<i>blauwe pen, boven [133]</i>] korte streep
Blad 61 verso	-	-
Blad 62 recto	[134] 'Zonder gedachten'	-
Blad 62 verso	[135] 'De lente staat'	-
Blad 63 recto	[136] 'Ik doe rustig voort met leven'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 24/4/62.
Blad 63 verso	[92] 'Omdat mijn lippen dood zijn'	[<i>blauwe pen, onder vers</i>] korte streep
Blad 64 recto	[137] 'Soms in een windstilte'	-
Blad 64 verso	-	-
Blad 65 recto	[139] Aan Greta S.	-
Blad 65 verso	-	-

Blad 66 recto	[140] 'Ik ben te gelukkig voor een mens' [141] Kwatrijn [142] 'Iets wil er nooit uit mijn hart' [143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart'	[<i>blauwe pen, omkaderd</i>] Kwatrijn [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 6/5/62.
Blad 66 verso	-	-
Blad 67 recto	[133] 'De dikke man' [144] 'Ik ben mijn goede vriend' [145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'	[<i>blauwe pen, onder [133]</i>] streep [<i>rode ballpoint, tussen regel 4 en 5 van [145]</i>] korte streep [<i>rode ballpoint, onderstreept</i>] 14/5/62
Blad 67 verso	[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'	-
Blad 68 recto	[145] 'O, laat me zeggen, tegen de muren'	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] woorden [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 15/5/62.
Blad 68 verso	-	-
Blad 69 recto	[146] 'Moest ik [<i>xx</i>] niet meer wensen' [147] 'Ik hang gehesen'	[<i>blauwe pen, onder [146]</i>] korte streep
Blad 69 verso	-	-
Blad 70 recto	[148] 'Mijn borst is groot'	[<i>blauwe pen, onder [148]</i>] korte streep
Blad 70 verso	[149] 'Ik stap in mijn lichaam terug'	-
Blad 71 recto	[150] 'Nu legt een wolk zich als een'	-
Blad 71 verso	-	-

Blad 72 recto	[151] De gevallene ([xxxxxxxxxxx])	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] De gevallene ([xxxxxxxxxxx])
Blad 72 verso	[153] 'Woorden zijn schoten'	-
Blad 73 recto	[143] 'O, jij kleine dappere vuist van mijn hart' [154] 'Ik ben blij om je ogen' [153] 'Woorden zijn schoten'	[<i>blauwe pen, tussen [143] en [154]</i>] korte streep [<i>blauwe pen, tussen [154] en [153]</i>] streep
Blad 73 verso	[155c] 'Langs de groene hoop van zijn oevers' [156] 'Een fabrieksschouw braakt'	-
Los blad 17 recto	[144] 'Ik ben mijn goede vriend' [133] 'De dikke man' [141] Kwatrijn [152b] 'En ik lachte ook'	[<i>blauwe ballpoint, tussen [144] en [133]</i>] korte streep [<i>blauwe ballpoint, tussen [133] en [141]</i>] korte streep [<i>blauwe ballpoint, tussen [141] en [152b]</i>] korte streep
Los blad 17 verso	[152a] Droompje	[<i>blauwe pen, omkaderd</i>] DROOMPJE
Blad 74 recto	[155a] 'De bomen borrelen van licht' [155b] 'De bomen borrelen van licht' [156] 'Een fabrieksschouw braakt'	[<i>blauwe ballpoint, naast laatste drie regels van [155a]</i>] Kruisje, rechte haak [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 5/6/62 [<i>blauwe ballpoint, tussen [155a] en [156]</i>] korte streep
Blad 74 verso	-	-
Blad 75 recto	[155a] 'De bomen borrelen van licht' [155b] 'De bomen borrelen van licht' [157] 'Ik ben niet ik'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 5/6/62.

Blad 75 verso	-	-
Blad 76 recto	[158] 'Ik leef nog wel' [159] 'De inktvis' was een flop.	[<i>blauwe ballpoint, geschraapt</i>] Inzending N. [xxxxxxx] [<i>blauwe ballpoint, onder schrapping</i>] streep [<i>blauwe ballpoint, onder [158]</i>] korte streep
Blad 76 verso	[160] Lachend naakt	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Lachend naakt [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 15/6/62
Blad 77 recto	[161] Verwoeste stad (Zadkine)	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Verwoeste stad (Zadkine)
Blad 77 verso	-	-
Blad 78 recto	[162] 'De hemel hoest' [163] 'Mijn maag stampt' [164] 'Ik lig als een akker' [165] 'Ik luister naar de stilte'	-
Blad 78 verso	-	-
Blad 79 recto	[166] 'Er zijn geen mensen die ik niet verdragen kan'	[<i>blauwe ballpoint, onder vers</i>] korte streep
Blad 79 verso	[167] 'Muziek scheert als de wind'	-
Los blad 18 recto	[171] 'Muziek begrijpt mijn zachtheid' [172] '[xxxx] worden, wilde ik dat'	[<i>rode ballpoint, naast regels 5 tot 7 [171]</i>] Rechte haak [<i>blauwe ballpoint, tussen [171] en [172]</i>] korte streep
Los blad 18 verso	-	[<i>groene ballpoint, onderstreept</i>] Freud [<i>groene ballpoint</i>] lesnotities [<i>zwarte ballpoint</i>] tekening rechthoek

Blad 80 recto	[168] 'Ik ben zo diep zo diep gelukkig' [169] 'Ik ben zo blij' [170] 'Ik sta zo fris zo fris'	[<i>blauwe pen, tussen [169] en [170]</i>] korte streep
Blad 80 verso	-	-
Blad 81 recto	[173] 'Vanuit mijn gapende zwaarte' [174] 'Wolken [xxxxxx] boosheid'	[<i>blauwe pen, boven [174]</i>] korte streep [<i>rode ballpoint, onder regel 1 [174]</i>] streep
Blad 81 verso	-	-
Blad 82 recto	[175] Panta rei	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Panta rei
Blad 82 verso	-	-
Blad 83 recto	[176] Moeder. [177] 'Om u te beminnen moeder wilde ik dat ik'	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] Moeder. [<i>blauwe pen, tussen regel 3 en 4 [176]</i>] streep [<i>blauwe pen, onderstreept</i>] 13/7/62.
Blad 83 verso	[178] 'Ik gaf je aan de zon' [179] 'Treur met heel mijn leven' [181b] 'Ik sta in 't donker'	-
Blad 84 recto	[180] 'Als een kano over het vishaakje [181a] 'Ik sta in 't donker'	[<i>blauwe pen, tussen regels 13 en 14 [181a]</i>] water' [<i>blauwe pen, naast regels 19 en 20 [181a]</i>] kruisje, rechte haak
Blad 84 verso	-	-
Blad 85 recto	-	[<i>blauwe pen, onderstreept</i>] augustus 1962
Blad 85 verso	-	-

Blad 86 recto	[182] 'Ik wilde nog iets willen maar ik weet niet wat'	[rode ballpoint, onderstreept] 22/8/62
Blad 86 verso	-	-
Blad 87 recto	[183] 'Als een glimlach over je gelaat' [184] 'Ik ben zo moe als ik maar moe kan zijn'	[blauwe pen, tussen [183] en [184]] korte streep [blauwe pen, onder [184]] korte streep
Blad 87 verso	-	-
Blad 88 recto	[185] 'Aard en donkerte linken in elkaar'	[zwarte pen, onder [185]] korte streep
Blad 88 verso	-	-
Blad 89 recto	[186] Mars	[zwarte pen, onder titel [186]] dubbele korte strepen [zwarte pen, onder gedicht [186]] korte streep [zwarte pen, onderstreept] 15/10/62.
Blad 89 verso	-	-
Blad 90 recto	[187] 'Ik groei in 't levens donkere schoot'	[blauwe ballpoint, onderstreept] 24/10/62.
Blad 90 verso	[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot' [189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'	-
Blad 91 recto	[188] 'Over 't avondmeer zeilt mijn boot' [190] Reinheid	[zwarte pen, onderstreept] Zuiverheid
Blad 91 verso	-	-

Los blad 19 recto	-	[zwart typoscript] brief van 'Instituut voor lichamelijke opleiding' te Leuven
Los blad 19 verso	[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte' [194] 'De hemel' [191a] Vrede [191b] 'De dingen zijn zo passieloos'	[zwarte stift, onderstreept] Mijn vriend, de nuchter. Bali [zwarte stift, geschraapt] van [zwarte stift] De jonge wolfg. Avond - Buckinx [rode ballpoint, naast [189]] verticale streep [rode ballpoint, tussen regels 9 en 10 [189]] streep [blauwe stift, naast regels 1 en 2 [194]] korte streep [blauwe ballpoint, naast regels 3 en 4 [194]] korte streep [rode ballpoint, naast [191b]] Rechte haak
Los blad 20 recto	-	[blauwe ballpoint] lesnotities [rode ballpoint] lesnotities
Los blad 20 verso	-	-
Los blad 21 recto	[187] 'Ik groei in 't levens donkere schoot' [192] 'O avond' [193] 'Als de havens'	[blauwe ballpoint, tussen twee versies [187]] streep [zwarte stift, tussen [187] en [192]] streep
Los blad 21 verso	-	[rode ballpoint] lesnotities [potlood] lesnotities
Blad 92 recto	[189] 'Mijn woorden tasten naar het zachte'	[blauwe ballpoint, naast regel 2 en 3 [189]] dubbele korte strepen [zwarte pen, onderstreept] 27/10/62.
Blad 92 verso	-	-
Blad 93 recto	[191a] Vrede	[zwarte pen, onderstreept] Vrede
Blad 93 verso	-	-

Blad 94 recto	-	[grafietpotlood, onderstreept] Muziek sprenkelen.
Blad 94 verso tot blad 126 recto	-	-
Blad 126 verso	-	[rode ballpoint] Heist Toekomst – P. De Smet Pasen – Freek Dumarais Gedicht – Joris Roland Perpetuum Mobile – Korbau Beneden – A. Maenhout Aan Inge – Erder Malik Wanneer je dit leest – Poort Coert In de laatste bus – Christiaan T erfstie De andere tekens – P. Vandelos Sluierfijn blad – Margot Vos [rode ballpoint, onder tekst] streep
Blad 127 recto	-	-
Blad 127 verso	-	-
Kaft (binnen)	-	-
Kaft (buiten)	-	-

3.2.2. Cahier 2

Ook het tweede cahier wordt bewaard ten huize Kristien Hemmerechts (Cogels-Osylei, Berchem) in de kartonnen doos die met een touw toegebonden is. Het is gedateerd van september 1963 tot maart 1964. Bij de laatste gedichten is geen datering meer toegevoegd. Dit cahier is een dummy van *Die van 't gangske* van Valère Depauw. De afmetingen van de witte kaft zijn 18,7 cm x 11,3 cm x 2,8 cm. In totaal bevat het cahier 228 pagina's, dus 114 bladen recto en verso. Niet alle pagina's zijn beschreven. Elke pagina heeft een lengte van 18,1 cm en een breedte van 11cm. Op geen enkele van de pagina's is een nummering toegevoegd. Zoals eerder vermeld zijn alle aantekeningen van De Coninck zelf. In dit schrift werden verder geen losse bladen tussengevoegd. Net zoals voor het vorige

cahier volgt hieronder een gedetailleerde bronbeschrijving met gegevens die elders niet vermeld worden in de variantenapparaten.

<i>[blad]</i>	<i>[nummer + titel]</i>	<i>[bibliografische gegevens]</i>
Kaft (buiten)	-	<i>[blauwe ballpoint, omkaderd]</i> Privé <i>[blauwe ballpoint]</i> h.d.c.
Kaft (binnen)	-	-
Blad 1 recto	-	-
Blad 1 verso	-	-
Blad 2 recto	-	<i>[zwarte pen]</i> handtekening Herman De Coninck <i>[zwarte pen, onderstreept]</i> eind oktober '63.
Blad 2 verso	-	-
Blad 3 recto	[1] Beethoven	<i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> Beethoven <i>[blauwe ballpoint, onder vers]</i> korte streep
Blad 3 verso	-	-
Blad 4 recto	[2] Delos. [3] Parthenon.	<i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> Delos. <i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> September. <i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> Parthenon. <i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> Sept.
Blad 4 verso	-	-
Blad 5 recto	[4] 'Werklui lossen'	-
Blad 5 verso	-	-
Blad 6 recto	[5] 'En weer de zomer en het leven laait'	<i>[blauwe ballpoint, onderstreept]</i> begin maart '64

Blad 6 verso	-	-
Blad 7 recto	[6] 'Weemoed is een glas'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 9/3/64.
Blad 7 verso	-	-
Blad 8 recto	[7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 9/3/64.
Blad 8 verso	-	-
Blad 9 recto	[8] Seizoenen.	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Seizoenen. [<i>blauwe ballpoint, onder vers</i>] korte streep [<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] 10/3/64.
Blad 9 verso	-	-
Blad 10 recto	[9] Miles Davis.	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] Miles Davis.
Blad 10 verso	-	-
Blad 11 recto	[10] SLABBINCK.	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] SLABBINCK.
Blad 11 verso	-	-
Blad 12 recto	[11] HANS LODEIZEN.	[<i>blauwe ballpoint, onderstreept</i>] HANS LODEIZEN.
Blad 12 verso	-	-
Blad 13 recto	[12] 'Ik had nochtans mijn best gedaan'	-
Blad 13 verso	-	-
Blad 14 recto	[13] 'Verschrikt'	-
Blad 14 verso	-	-

Blad 15 recto	-	-
Blad 15 verso	-	-
Blad 16 recto	[14] Narcissus.	[rode ballpoint, onderstreept] Narcissus.
Blad 16 verso	-	-
Blad 17 recto	[15] Prinses.	[rode ballpoint, onderstreept] Prinses. [rode ballpoint, onder vers] korte streep
Blad 17 verso	-	-
Blad 18 recto	[16] Flamingoos.	[rode ballpoint, onderstreept] flamingoos. [rode ballpoint, onder vers] korte streep
Blad 18 verso	-	-

3.2.3. Tijdschriftpublicaties

In de volgende kapitels worden bondig de tijdschriftpublicaties beschreven. Een lijst met alle publicaties in periodieken van de bestudeerde gedichten is opgenomen in onderdeel 3.1.1. Bronnen.

3.2.3.1. *Dietsche Warande en Belfort: Tijdschrift voor letterkunde, kunst en geestesleven*

3.2.3.1.1. Jaargang 107, nummer 9

Het negende nummer van de 107^e jaargang van *Dietsche Warande en Belfort* is gepubliceerd in november 1962 door Uitgeverij Standaard-Boekhandel. Dit maandblad bevat een variant van gedicht [136] 'Ik doe rustig voort met leven' (cahier 1) op pagina 643. De bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent op serienummer ser01:000053151 (<https://lib.ugent.be/catalog/ser01:000053151>). Het nummer werd samen met de andere afleveringen van de jaargang gebonden in een kartonnen koft.

3.2.3.1.2. Jaargang 110, nummer 6

Het zesde nummer van de 110^e jaargang van *Dietsche Warande en Belfort* is uitgebracht in juli-augustus 1965 door Uitgeverij Standaard-Boekhandel. Dit blad bevat een variant van gedicht [14]

Narcissus (cahier 2) op pagina 45. Op de twee voorgaande pagina's in het blad werden ook enkele gedichten van De Coninck opgenomen: 'waar bergen zijn', 'niets meer willen maar kijken', 'ik kom van ver', en 'en het wordt witter en winter'. De bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent op serienummer ser01:000053151 (<https://lib.ugent.be/catalog/ser01:000053151>). Het nummer werd samen met de andere afleveringen van de jaargang gebonden in een kartonnen kaft.

3.2.3.1.3. Jaargang 113, nummer 1

Het openingsnummer van de 110^e jaargang van *Dietsche Warande en Belfort* is gepubliceerd in januari 1968 door Standaard uitgeverij. De Coninck publiceerde in dit nummer een variant van gedicht [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan' (cahier 2) op pagina 429. In deze aflevering van *Dietsche Warande en Belfort* werden ook enkele andere gedichten van De Coninck opgenomen: 'O, ik weet het niet', NA EEN AFSCHEID, 'wolken', BALLERINA, 'Mijn geluk zijn zeven', en ZWAAN (p. 429-431). De bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent op serienummer ser01:000053151 (<https://lib.ugent.be/catalog/ser01:000053151>). Het nummer werd samen met de andere afleveringen van de jaargang gebonden in een kartonnen kaft.

3.2.3.2. *Universitas: tijdschrift voor katholieke actie onder hoogstudenten*

3.2.3.2.1. Jaargang 26, nummer 5

Op 12 november 1964 werd het vijfde nummer van de 26^e jaargang van het tweewekelijks blad *Universitas* uitgebracht. Het formaat van dit blad is een dubbel gevouwen A2-blad. Op de vierde pagina staan 'twee gedichten voor hans lodeizen' van Herman De Coninck, waarvan het eerste een variant is van [11] HANS LODEIZEN (cahier 2). Op die pagina vinden we verder ook een cursiefje dat geschreven is onder De Conincks pseudoniem: van pimpelgem s.j. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, B. 4.258).

3.2.3.2.2. Jaargang 26, nummer 8

Het achtste nummer van de 26^e jaargang van *Universitas* werd uitgebracht op 3 december 1964. Deze aflevering bevat een variant van gedicht [10] SLABBINCK (cahier 2) op pagina 5. Het formaat is net zoals de andere nummers van *Universitas* een dubbel gevouwen A2-blad. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, B. 4.258).

3.2.3.3. *Ruimten: tijdschrift voor actuele literatuur en beeldende kunsten*

Van het tijdschrift *Ruimten* werd het 13^e/14^e nummer van de vierde jaargang (1965) geconsulteerd. Op pagina 32 van die aflevering zijn ook 'twee gedichten van Hans Lodeizen' opgenomen. Net zoals bij de opname in *Universitas* (jrg. 26, nr. 5) is het eerste een variant van [11] HANS LOEIZEN (cahier 2). Deze bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent op serienummer 000058727 (<https://lib.ugent.be/catalog/ser01:000058727>).

3.2.3.4. *Jong-nederlands literair tijdschrift*

Het derde/vierde nummer van de tweede jaargang van *jong-nederlands literair tijdschrift* (1965) bevat op pagina 44 een gedicht van De Coninck. Dit gedicht is een variant van [16] Flamingoos (cahier 2). De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel op plaats 27.571 R.

3.2.4. Bloemlezingen

3.2.4.1. *Gedichten 65 (1966) door Jos de Haes en Hubert van Herreweghen*

Gedichten 65 is een bloemlezing van de 'beste' poëzie uit het jaar 1965 samengesteld door Jos de Haes en Hubert van Herreweghen. De bloemlezing is gepubliceerd door het Davidsfonds in Leuven. Ook Herman De Coninck werd door enkele publicaties in tijdschriften opgemerkt en toegevoegd aan deze verzameling. Op pagina 20 vinden we twee gedichten van hem: 'O, ik weet het niet' en 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan'. Dat laatste is een variant van [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan' (cahier 2). De bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent (BIB.ELS.005890).

3.2.4.2. *Pijn en puin verdwenen: Jonge Vlaamse esthetische poëzie (1966) door Werner Cranshoff*

Werner Cranshoff bundelde in datzelfde jaar (1966) ook een bloemlezing genaamd *Pijn en puin verdwenen: Jonge Vlaamse esthetische poëzie*. De bloemlezing is gepubliceerd door uitgeverij Manteau. Ook hierin werd De Coninck opgenomen met de gedichten 'De legers van de zomer' en 'narcissus' op pagina 41. De gedichten worden vergezeld door een foto en een korte bibliografie en biografie. Het tweede gedicht is een variant van [14] Narcissus (cahier 2). De originele kft werd door de Universiteit Gent opnieuw ingebonden met een harde kartonnen kft. De bron wordt bewaard in het depot van de bibliotheek van de Universiteit Gent (BIB.V.007604/A/37).

3.2.5. De lenige liefde

3.2.5.1. Eerste druk (1969)

In 1969 publiceerde De Coninck zijn debuut *De lenige liefde* bij uitgeverij Desclée De Brouwer (Brugge). Deze uitgave werd gedrukt op de persen van drukkerij 'De Windroos' (Beernem). De kaft van deze uitgave is een simpele witte achtergrond met in het midden een oranje vierkant waarin de auteursnaam en titel staan. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel) op plaats BB B.D. 16.898 31. In totaal bevat de bundel 72 pagina's waarvan 8 ongenummerde en 64 genummerde. Hieronder geef ik een beknopte tabel van de paginanummering in deze druk. Voor deze onderzoekstaak zijn vooral belangrijk de gedichten '5 Flamingo's' uit de cyclus 'Een dag als geen ander', en '6 Nevel is 't niet meer' en '16 Narkissos' uit de cyclus 'Met de vedel'. Die zijn varianten van respectievelijk [16] Flamingoos, [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan' en [14] Narcissus, allen uit het tweede cahier.

Paginanummer	Titel gedicht
1	-
2	-
3	-
4	-
5	-
6	[cyclus] Een dag als geen ander
7	1 Zo is hier elke dag
8	2 De ene horizon
9	3 Ballerina
10	4 Zwaan
11	5 Flamingo's
12	6 Feestdag
13	7 Sprookje
14	8 De zon, hij
15	9 Frédérique
16	10 Het landschap komt
17	11 Denkend aan vroegere gedichten
18	12 Water
19	13 Mijn gedachten
20	14 Brussel
21	-
22	[cyclus] Met de vedel
23	1 Een oud liedeken

24	2 Al wat je bent
25	3 Ik kom van ver
26	4 Najaar
27	5 O, ik weet het niet
28	6 Nevel is 't niet meer
29	7 Wolken
30	8 Rêverie
31	9 Zoals je binnenkwam
32	10 Liefje
33	11 Je wandelde
34	12 Herfst
35	13 Wat een gebrek
36	14 Ik ben de avond
37	15 Zal ik niet kunnen zwijgen
38	16 Narkissos
39	17 Ik ben moe
40	18 Mijn vriend imiteert
41	-
42	[cyclus] De lenige liefde
43	1 Wanneer de zon
44	2 En zij omhelsde hem
45	3 Zetelend
46	4 Middenin
47	5 Ik jaag
48	6 Zeemansliedje
49	7 Het was een prachtidee
50	8 Hoe hield ik platonisch
51	9 Je truitjes
52	10 Dag na dag
53	11 Wat heb je vandaag
54	12 We reden hele dagen
55	13 Overdag sliep ik
56	14 En 's avonds
57	15 Soms kon je bijna
58	16 Je ligt nog te bed
59	17 Een dag om je prettig te voelen
60	18 Zoals Eddy Merckx
61	19 Met de handen kan je alles

62	20 Dit zou geen zomergedicht zijn
63	-
64	[cyclus] Ars poetica
65	1 Zie hoe mijn meest zachte gedachte
66	2 Geen sentimenten
67	3 De minnestreel
68	4 <<Aan Buddingh>>
69	5 Gisteren kwam ik haar tegen
70	-
71	-
72	-

3.2.5.2. Tweede druk (1970)

De tweede druk is ook gepubliceerd bij uitgeverij Desclée De Brouwer (Brugge). De kaft van deze uitgave is iets intrinsieker dan de vorige. Op de kaft staat een geometrisch figuur waarvan één vakje in het paars gekleurd is met daarboven de titel in het paars en de auteursnaam in het zwart. De originele kaft werd door de Universiteit Gent opnieuw gebonden in een wijnrode leren kaft. De bundel wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Gent op (LWBIB.L30.HDC.0004). Wat betreft aantal pagina's en nummering is deze versie identiek aan het debuut.

3.2.5.3. Derde druk (1973)

De derde druk is identiek aan de tweede druk. Deze druk werd uitgegeven bij Orion (Brugge). De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te (Brussel, BB B.D. 16.898 65).

3.2.5.4. Vierde druk (1975)

Ook de vierde druk is identiek aan de tweede en derde druk, enkel de kaft verschilt. Er staat een gelijkaardige geometrische vorm op maar het middelste vierkantje is in het oranje gekleurd. Ook de paarse kleur van de titel werd veranderd naar oranje. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB BD 16.898/74).

3.2.5.5. Vijfde druk (1976)

De vijfde druk verschilt in meerdere opzichten van de vorige drukken, ondanks dat de uitgeverij wel dezelfde blijft. De kaft is groenachtig met bovenaan de auteursnaam in het wit en daaronder de titel in het beige. Op de achterflap staat een foto van De Coninck zelf. In deze druk is een openingsgedicht toegevoegd op de vijfde pagina waardoor de compositie van de bundel verandert en het totaal

pagina's op 74 komt. De gewijzigde paginering wordt weergegeven in de tabel hieronder. De bron wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Gent (BIB.ELS.002606).

Paginanummer	Titel gedicht
1	-
2	-
3	-
4	-
5	een vijfde druk: het lijkt er wel op of dit
6	-
7	[cyclus] een dag als geen ander
8	-
9	1. zo is hier elke dag
10	2. de ene horizon
11	3. ballerina
12	4. zwaan
13	5. flamingo's
14	6. feestdag
15	7. sprookje
16	8. de zon, hij
17	9. frédérique
18	10. het landschap komt
19	11. denkend aan vroegere gedichten
20	12. water
21	13. mijn gedachten
22	14. brussel
23	[cyclus] met de vedel
24	-
25	1. een oud liedeken
26	2. al wat je bent
27	3. ik kom van ver
28	4. najaar
29	5. o, ik weet het niet
30	6. nevel is 't niet meer
31	7. wolken
32	8. rêverie
33	9. zoals je binnenkwam
34	10. liefje
35	11. je wandelde

36	12. herfst
37	13. wat een gebrek
38	14. ik ben de avond
39	15. zal ik niet kunnen zwijgen
40	16. narkissos
41	17. ik ben moe
42	18. mijn vriend imiteert
43	[cyclus] de lenige liefde
44	-
45	1. wanneer de zon
46	2. en zij omhelsde hem
47	3. zetelend
48	4. middenin
49	5. ik jaag
50	6. zeemansliedje
51	7. het was een prachsidee
52	8. hoe hield ik platonisch
53	9. je truitjes
54	10. dag na dag
55	11. wat heb je vandaag
56	12. we reden hele dagen
57	13. overdag sliep ik
58	14. en 's avonds
59	15. soms kon je bijna
60	16. je ligt nog te bed
61	17. een dag om je prettig te voelen
62	18. zoals Eddy Merckx
63	19. met de handen kan je alles
64	20. dit zou geen zomergedicht zijn
65	[cyclus] ars poetica
66	-
67	1. zie hoe mijn meest zachte gedachte
68	2. geen sentimenten
69	3. de minnestreel
70	4. aan Buddingh'
71	5. gisteren kwam ik haar tegen
72	-
73	-

3.2.5.6. Zesde druk (1978)

De zesde druk is identiek aan de vijfde druk. Het enige verschil is dat het openingsgedicht opgedragen aan de vijfde druk niet overgenomen is. Verder is wel de paginering en compositie bewaard. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB IV 92.312 A).

3.2.5.7. Zevende druk (1979)

De zevende druk is identiek aan de zesde druk. Deze druk is uitgegeven bij Orion-Colibrant (Brugge). De bron wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Gent (BIB.ELS.009675).

3.2.5.8. Achtste druk (1980)

De achtste druk is identiek aan de zesde en zevende druk. Ook heeft het dezelfde uitgever als de zevende druk, maar die werkt dan vanuit Beveren. De bron wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Gent (BIB.S.048270).

3.2.5.9. Negende druk (1982)

De negende druk is identiek aan de achtste druk. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel (BB V 2.006 A).

3.2.5.8. Tiende druk (1986)

De tiende en laatste druk is gepubliceerd door Manteau (Antwerpen). Deze druk is voorzien van een nieuw uitzicht: de kaft bestaat uit een gradatie van een witte naar lichtblauwe kleur met daarboven auteursnaam en uitgeverij in het donkerpaars, en de titel in een wijnrode kleur. Er is ook een woord vooraf toegevoegd op pagina's 5 tot en met 7, waardoor de compositie en het totaal aantal pagina's van de bundel verandert. Dit wordt weergegeven in de tabel hieronder. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB V 11.037 A).

Paginanummer	Titel gedicht
1	-
2	-
3	-
4	-

5	Woord vooraf
6	Woord vooraf
7	Woord vooraf
8	-
9	[cyclus] een dag als geen ander
10	-
11	1. zo is hier elke dag
12	2. de ene horizon
13	3. ballerina
14	4. zwaan
15	5. flamingo's
16	6. feestdag
17	7. sprookje
18	8. de zon, hij
19	9. frédérique
20	10. het landschap komt
21	11. denkend aan vroegere gedichten
22	12. water
23	13. mijn gedachten
24	14. brussel
25	[cyclus] met de vedel
26	-
27	1. een oud liedeken
28	2. al wat je bent
29	3. ik kom van ver
30	4. najaar
31	5. o, ik weet het niet
32	6. nevel is 't niet meer
33	7. wolken
34	8. rêverie
35	9. zoals je binnenkwam
36	10. liefje
37	11. je wandelde
38	12. herfst
39	13. wat een gebrek
40	14. ik ben de avond
41	15. zal ik niet kunnen zwijgen
42	16. narkissos

43	17. ik ben moe
44	18. mijn vriend imiteert
45	[cyclus] de lenige liefde
46	-
47	1. wanneer de zon
48	2. en zij omhelsde hem
49	3. zetelend
50	4. middenin
51	5. ik jaag
52	6. zeemansliedje
53	7. het was een prachttidee
54	8. hoe hield ik platonisch
55	9. je truitjes
56	10. dag na dag
57	11. wat heb je vandaag
58	12. we reden hele dagen
59	13. overdag sliep ik
60	14. en 's avonds
61	15. soms kon je bijna
62	16. je ligt nog te bed
63	17. een dag om je prettig te voelen
64	18. zoals Eddy Merckx
65	19. met de handen kan je alles
66	20. dit zou geen zomergedicht zijn
67	[cyclus] ars poetica
68	-
69	1. zie hoe mijn meest zachte gedachte
70	2. geen sentimenten
71	3. de minnestreel
72	4. aan Buddingh'
73	5. gisteren kwam ik haar tegen
74	-
75	-
76	-

3.2.6. Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982

3.2.6.1. Eerste druk (1984)

In 1984 publiceerde De Coninck zijn eigen verzamelbundel *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982* bij uitgeverij Manteau (Antwerpen). De stoffen koft van deze uitgave is een simpele witte achtergrond met daarop in blauwe letters de titel en auteursnaam. De bron wordt bewaard in de bibliotheek van de Universiteit Gent (LWBIB.L30.HDC.0005). In totaal bevat de bundel 224 pagina's waarvan pagina's 7 tot en met 70 de gedichten uit het debuut beslaan. Hieronder geef ik een beknopte tabel van de paginanummering in deze druk. Ook hier zijn vooral belangrijk de gedichten '5 Flamingo's' uit de cyclus 'Een dag als geen ander', en '6 Nevel is 't niet meer' en '16 Narkissos' uit de cyclus 'Met de vedel'. Die zijn varianten van respectievelijk [16] Flamingoos, [7] 'Nevel is 't niet meer voorbijgaan' en [14] Narcissus, allen uit het tweede cahier.

Paginanummer	Titel gedicht
5	-
6	-
7	[cyclus] Een dag als geen ander
8	-
9	1 Zo is hier elke dag
10	2 De ene horizon
11	3 Ballerina
12	4 Zwaan
13	5 Flamingo's
14	6 Feestdag
15	7 Sprookje
16	8 De zon, hij
17	9 Frédérique
18	10 Het landschap komt
19	11 Denkend aan vroegere gedichten
20	12 Water
21	13 Mijn gedachten
22	14 Brussel
23	[cyclus] Met de vedel
24	-
25	1 Waar de bergen zijn
26	2 Al wat je bent
27	3 Ik kom van ver

28	4 Najaar
29	5 O, ik weet het niet
30	6 Nevel is 't niet meer
31	7 Wolken
32	8 Rêverie
33	9 Zoals je binnenkwam
34	10 Liefje
35	11 Je wandelde
36	12 Herfst
37	13 Wat een gebrek
38	14 Zij
39	15 Zal ik niet kunnen zwijgen
40	16 Narkissos
41	17 Ik ben moe
42	18 Mijn vriend imiteert
43	[cyclus] De lenige liefde
44	-
45	1 Wanneer de zon
46	2 En zij omhelsde hem
47	3 Zetelend
48	4 Middenin
49	5 Ik jaag
50	6 Zeemansliedje
51	7 Het was een prachtidee
52	8 Hoe hield ik platonisch
53	9 Je truitjes
54	10 Wat heb je vandaag
55	11 We reden hele dagen
56	12 Overdag sliep ik
57	13 En 's avonds
58	14 Soms kon je bijna
59	15 Je ligt nog te bed
60	16 Een dag om je prettig te voelen
61	17 Zoals Eddy Merckx
62	18 Met de handen kan je alles
63	29 Dit zou geen zomergedicht zijn
64	-
65	[cyclus] Ars poetica

66	-
67	1 Zie hoe mijn meest zachte gedachte
68	2 Geen sentimenten
69	3 Aan Buddingh'
70	4 Zoëven kwam ik

3.2.6.2. Tweede druk (1986)

De tweede druk is identiek aan de eerste druk. Deze bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB V 11.080 A).

3.2.6.3. Derde druk (1988)

Ook de derde druk is identiek aan de eerste en tweede druk. De druk wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB V 16.659 A).

3.2.6.4. Vierde druk (1992)

De vierde druk is identiek aan de vorige drukken. De enige verandering hier is dat uitgever Manteau (Antwerpen/Amsterdam) wordt. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB A 1992 3.821).

3.2.6.5. Vijfde druk (1996)

De vijfde en laatste geautoriseerde druk is identiek aan de vorige. De enige verandering hier is dat de uitgever Manteau/Meulenhoff (Antwerpen/Amsterdam) is. De bron wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek (Brussel, BB A 1996 2.878).

3.3. Interpretatief commentaar

In dit onderdeel worden misvattingen over het werk van Herman De Coninck aangekaart. Enerzijds valt het in de receptie op dat De Conincks poëzie wordt ervaren als te simplistisch, waardoor het esthetische maak- en zwoegwerk van de dichter verloren gaat. Anderzijds is een terugkerende misvatting de categorisering van De Conincks eerste bundel *De lenige liefde* (1969) in de Vlaamse nieuw-realistische stroming. Anderen wezen al eerder op de dubieuze aard van deze indeling. Dit waren o.a. Hugelier (2014), Wieg (1998), T'Sjoen (1998) en De Geest & Van Evenepoel (1992). Om deze historisch-kritische deeditie te besluiten kijk ik na in welke mate die misvattingen standhouden tegenover het bestudeerde materiaal. De argumentatie wordt opgebouwd aan de hand van citaten die gevonden zijn in artikels en recensies over De Conincks werk, maar ook uit De Conincks eigen uitspraken in interviews en essayistisch werk. Deze bevindingen worden aangevuld door enkele casussen die gekozen zijn uit de talrijke variantenapparaten met zijn vroegste werk.

3.3.1. Het 'simplistische' karakter van De Conincks poëzie: "dat kan ik ook"?

De meest aangehaalde aspecten van het nieuw-realisme zijn de alledaagse werkelijkheid als onderwerp in de poëzie en het eenvoudig, direct en communicatief taalgebruik. Deflo (1972:13) vat de poëtische mainstream van deze stroming samen: "poëzie dient voor iedereen toegankelijk te zijn en elk onderwerp dient voor poëzie toegankelijk te zijn". Net die toegankelijkheid van onderwerp en taal wordt door velen bekritiseerd. De stroming wordt verweten "van een naïeve, eendimensionele opvatting van de werkelijkheid" en volgens Willem M. Roggeman het missen van elk literair vakmanschap want "[nieuw-realistische dichters] stellen zich tevreden met het verzamelen van bruto materiaal zonder blijkbaar te beseffen hoe ze daarmee nu een gedicht moeten maken" (De Geest & Evenepoel 1992:69).

De Coninck wordt van zo'n te simplistische en oppervlakkige opvatting op taal en werkelijkheid beschuldigd door o.a. Leopold M. Van den Brande (De Geest & Evenepoel 1992:64). Ook Brems (1998:212-213) en Thomas (1992) wijzen op de bedrieglijke eenvoud van De Conincks werk voor de leek:

Maar wie aandachtig leest weet dat achter de eenvoud en het woordspel bij deze dichter heel wat schatten van wijsheid en droeve tederheid schuilen die al te vlugge lezers gemakkelijk ontgaan. (Thomas 1992)

Ze wijzen op de slimme manieren waarmee De Coninck door het gebruik van woordspel en een parlando-stijl zijn poëzie spontaan en geïmproviseerd laat lijken. Brems wijst er zelfs op dat de lezer zou kunnen denken dat het zelf ook zulke gedichten kan schrijven.

De Coninck zelf was zich er ook van bewust dat de eenvoud en verstaanbaarheid van zijn gedichten werd geïnterpreteerd als simplistisch, maar wees erop dat dit verre van de realiteit was:

Ik weet best dat ik door de bedrieglijke verstaanbaarheid van mijn gedichten de indruk wek dat ik ze zomaar uit mijn mouw schud. Het tegendeel is eerder waar. (Alleene 1987:135)

Voor De Coninck was het belangrijk dat poëzie verstaanbaar is en dat net het maakwerk achter die verstaanbaarheid onzichtbaar blijft. In *Over de troost van het pessimisme* merkt de auteur op dat zelfs als je denkt een gedicht te begrijpen, die “eerste indruk nogal eens bedrieglijk” kan blijken (De Coninck 2000:12). Enkele jaren voor het publiceren van die eerste essayistische bundel vertelde De Coninck in een interview met Roggeman (1977:8) dat de verstaanbaarheid net betekenis heeft door via kleine en subtiele elementen net veel méér te zeggen dan wat je op het eerste gezicht ziet.

Om zulke poëzie te schrijven was het nodig om eraan te prutsen, te ploeteren en te zwoegen aan het bureau. En dat deed ook Herman De Coninck. Daar wijst T’Sjoen (1998) op bij het recenseren van het toen net gepubliceerde *De gedichten* samengesteld door Hugo Brems. Doorheen de verzamelbundel was het duidelijk dat De Coninck nooit stopte met werken aan zijn poëzie:

Herman de Coninck ploeterde op gedichten en bundels, oudere gedichten werden bewerkt, versregels en strofen verdwenen en werden vervangen, nieuwe gedichten werden samengesteld uit restmateriaal van vroeger sloopwerk.

De Coninck was niet verlegen om uit te leggen hoe dat ploeteren er bij hem uitzag in interviews of in zijn essaybundels zoals *Over de troost van het pesimmisme* en *Over Marieke van de bakker*. In het eerder genoemde interview met Roggeman (1977:8) in *De Vlaamse Gids* vertelt hij bondig hoe zijn schrijfproces eruit ziet:

- Je bent geen veelschrijver. Er verliepen zes jaar tussen je twee bundels. Hoe groeit zo’n gedicht bij jou? – In “couches”, zoals je een huis schildert. Soms met een half of een heel jaar tussen beide verflagen. Ik begin gewoonlijk met losse regels, strofes, fragmenten -of met volledige gedichten, waar ik dan zoveel in schrap dat er inderdaad slechts fragmenten van overblijven. Die tracht ik dan onder mijn hoede zo goed mogelijk te laten samenleven tot de dag dat twee of drie van die fragmenten, via een inmiddels bijgeschreven link bijvoorbeeld, ineens definitief bij elkaar schijnen te passen.

Dichten voor De Coninck is een proces van wachten, schrijven, schrappen, weggooiden en dat allemaal in een vicieuze cirkel tot er na een lange tijd, soms zelfs jaren, een gedicht ontstaat dat gepubliceerd zou kunnen worden. Vooral dat wachten en weggooiden blijken belangrijke onderdelen van zijn componeerpoëtica te zijn. In het essay ‘De avonturen van een gedicht’ uit *De flaptekstlezer*

bespreekt hij zijn proces aan de hand van een casus om een antwoord te geven op enkele veelgestelde vragen bij poëzielezingen:

‘Hoe lang doet u over een gedicht?’ is een klassieke vraag bij poëzielezingen met gelegenheid tot vragen stellen. In dit geval drie jaar voor ik het probeerde op te schrijven, en daarna nog eens drie jaar. (De Coninck 2000:501)

Hij presenteert zichzelf dus als verre van een veelschrijver, maar eerder als iemand die door de jaren heen wacht tot een gedicht volledig tot zijn recht komt. Toch vermeldt hij dat hij in de beginperiode van zijn dichterschap – de hier voorgestelde periode, dus rond zijn twintiger jaren – wel meer schreef, maar daar zo veel van weggooiden dat er uiteindelijk niet zo veel overbleef (Wenseleers 1984).

Het opvallendste kenmerk van zijn componeerpoëtica is het concept van de ‘werkregel’, zoals voorgesteld in *Over Marieke van de bakker* en *De flaptekstlezer*. Eerder viel Hugelier (2014:69) ook die werkwijze op. Het is een proces waarbij een gedicht – of meerdere gedichten – gecomponeerd worden rond één bepaalde regel die De Coninck uitermate geslaagd vond en dan ook bewaarde in een aparte folder om later nog mee aan de slag te gaan.

Zulke regels gaan bij mij in een mapje waarop ‘regels’ staat. Te zijner tijd neem ik dat mapje ter hand met de vraag wat die regels eigenlijk van mij willen. Enkele weken later bleek dat ze eigenlijk in een gedicht wilden over mijn dochter – dat een beetje dubbelzinnig tegelijkertijd ook nog een echtscheidingsgedicht wou zijn. (De Coninck 2000:498)

De Coninck vertelt dat hij nooit gedichten schrijft zonder dat ‘mapje’ werkregels bij hem. Dit hoeven niet allemaal kersverse vondsten te zijn, maar zijn vaak een betere regel die over bleef na het schrappen van de rest van een gedicht.

Het zal al wel duidelijk zijn dat ik nooit gedichten schrijf zonder een mapje met vroegere aantekeningen bij de hand. Losse regels die ik uit weggegooiden gedichten heb overgehouden, in de hoop dat die regels ooit nog wel eens voor mij zullen gaan ‘werken’. (De Coninck 2000:277)

Maar zoals ik al zei is weggooiden een belangrijk onderdeel van zijn componeerpoëtica en is ook een werkregel die oorspronkelijk diende als basis voor het gedicht niet veilig voor de ‘schrappdrang’ van De Coninck:

Het curieuze is dat de werkregel over de breekschade verdwenen is. Dat gebeurt wel vaker. Misschien komt hij nog wel terug: strofe twee en drie kunnen ongeveer zo blijven, maar de eerste strofe is me te idyllisch. Die glasbraak was warser. Het moet een moediger glimlach

worden, krakender. Een sterke vrouw die toegeeft dat ze zwak is. Een ongelooflijke stevige, veilige, veelarmige zwakte. Ik weet het. Ik schrap gewoon de eerste strofe (De Coninck 2000:282).

Er kan geconcludeerd worden dat De Coninck allesbehalve een simplistisch dichter is die gedichten zomaar tevoorschijn tovert. Over een – soms erg lange – periode heen wordt er geschrapt en gecorrigeerd tot het gedicht misschien niet eens meer lijkt op waar het ooit mee begon. Er wordt niet alleen geschrapt, maar vaak ook opgevist uit vroegere gedichten. Deze componeerpoëtica zal ik hieronder verder aantonen door enkele variantenapparaten en de genese daarvan te bespreken.

3.3.1.1. Algemene componeerpoëtica: casus [4a] Gebed om geborgenheid

In dit variantenapparaat is duidelijk te zien hoe De Coninck te werk ging. Het eerste dat opvalt is dat dit gedicht overgeleverd is in vier manuscripten, die op drie verschillende tijdstippen geschreven zijn. Net die uitvoerige overlevering geeft de mogelijkheid om te zien hoe hard De Coninck zwoegde om tot een resultaat te komen waarmee hij tevreden was om het gedicht te laten rusten.

Zoals aangegeven in de rubriek ‘varianten en correcties’ zijn in het tweede en derde manuscript na de grondlaag in blauwe ballpoint nog verscheidene latere varianten toegevoegd in andere schrijfstoffen en soms ook een andere ductus. Daaruit blijkt dat ook binnen de verschillende manuscripten op verschillende momenten aanpassingen zijn aangebracht in de tekst. Vooral regel 8 maakt duidelijk hoe hard hij werkt aan elke versregel, zelfs om het dan in de finale variant toch niet over te nemen.

8	M ¹	a	met	die	dons van warmte
		b	< +in >	[ ]	gonzende [ ]
		c	[ ]	<-die>	[ ]
	M ²	a	Nestel	m' in de	dooierdons [?] , vol
		b	Vul	<+me vol>	[ ] <-vol >
		c	<-Vul>	[ ]	(dooier) dons [?] [ ]
		d	{Nestel, Vul}	[ ]	[ ]
	M ³	a	Nestel m' in de		
		b	<-Nestel m' in de>	[ ]	] van warmte
		c		<-(dooier)>	[ ]
	M ⁴	<i>[ontbrekende regel]</i>			

Hierboven zien we hoe elk woord wordt gewikt en gewogen of het wel of niet binnen dit vers past. Zo verdwijnt ‘van warmte’ in het tweede manuscript, maar komt terug in correctielaag b van het derde manuscript. Ook is er doorheen het tweede en derde manuscript een onenigheid over het gebruik van ‘nestel’ of ‘vul’. De enige constante doorheen het vers is dat de kern ervan een soort ‘dons’ is.

Een gelijkaardig patroon is te zien bijvoorbeeld bij regels 11 en 14:

11	M ¹	De	warmte	is	mijn moeder	
	M ²	a	van	– die	is – gul	
		b	<+me met>	[	]	
		c	[v.]van]	[	]	
	M ³	a		gul [?]		
		b	<-van warmte>	[	]	
		c		[	] <-gul> broed me vrij	
	M ⁴	Soms van warmte				
14	M ¹	welling van	schapenvachten	licht		
	M ²	a	gehuld in		van genot. Vul	
		b	[	]	<-Vul>	
	M ³	a			Vul	
		b	hul me gul [ ]	<-schapen>vachten [	]	<-Vul>
	M ⁴					

Bij regel 11 is de kern de moeder, maar er is onenigheid over de manier hoe de warmte van die moeder uitgedrukt moet worden: als een gulle warmte, of eerder als een broedproces. Regel 14 draait dan weer om schapenvachten, ook hier speelt de dichter met de manier waarop dit beeld verder aangevuld moet worden. Eerst zijn het ‘schapenvachten licht’ en vervolgens ‘schapenvachten van genot’. Het woord ‘vul’ wordt in het tweede en derde manuscript afwisselend geschrapt en terug toegevoegd aan de regel. Ook hoe het subject omgeven wordt door die schapenvachten wordt aangepast: van gewoon ‘gehuld’ verandert het naar ‘hul me gul’ wat de intensiteit en het klankspel van die regel verhoogd.

Het gaat niet enkel om schrappen en toevoegen op het level van de regel, maar ook op het niveau van het gehele gedicht. Doorheen de verschillende manuscripten zijn sommige regels zelfs niet eens overgenomen: regels 5 tot en met 7 verdwijnen vanaf het tweede manuscript en regels 8 tot en met 10 worden niet overgenomen in het vierde manuscript. Daarnaast wordt er in regels 16 en 17 doorheen het tweede en derde manuscript duidelijk getwijfeld over het bewaren van deze regel, om in het vierde manuscript toch niet opgenomen te worden.

16	M ²	a	want stil-gestold bestaat het niet
		b	([ ])
		c	<-(want stil-gestold bestaat het niet)>
	M ³	a	(want stil-gestold bestaat het niet)
		b	<-(want stil-gestold bestaat het niet)>
	M ⁴		[ontbrekende regel]

- 17 M² a met vloeiend eindeloos debiet.
 b <-met vloeiend eindeloos debiet.>
 M³ a moet een vloeiend eindeloos debiet.
 b <-moet een vloeiend eindeloos debiet.
 M⁴ [ontbrekende regel]

Om af te sluiten staan in het cahier op blad 4 verso, het blad links van het tweede manuscript, twee korte verzen die op variante wijze deel uitmaken van de tekstgenese van dit gedicht. Dit zijn [4b] 'Weef de warmte-dons' en [4c] 'Beef van teder bloem-geluk'. [4b] lijkt te spelen met zowel regel 9 als 11, maar is nooit in die vorm in een latere variant van [4a] opgenomen. [4c] daarentegen is nog niet te vinden in het eerste manuscript maar wordt wel in het derde en vierde manuscript toegevoegd, alvorens eerst nog uitgewerkt te zijn op een ander blad.

3.3.1.2. Algemene componeerpoëtica: casus [187] 'Ik groei in 's levens donkere schoot'

Dit gedicht is in vijf verschillende manuscripten overgeleverd. In tegenstelling tot de vorige casus zijn al deze manuscripten gedateerd binnen de maand oktober in 1962. Manuscripten één en twee, en manuscripten drie tot en met vijf bevinden zich op dezelfde pagina's. De hoeveelheid varianten van dit gedicht toont aan dat De Coninck moeite had met bepalen van de vorm van dit gedicht. Uiteindelijk werd het vastgelegd in één enkel distichon.

De eerste regel blijft doorheen de eerste vier manuscripten ongeveer hetzelfde, enkel de aanpassingen van 'leef' naar 'groeï' en de toevoeging van 'donkere' in correctielaag b van het eerste manuscript zijn daar significante aanpassingen. Zij veroorzaken in die eerste regel een betekenisverandering: van de positieve stelling van geborgen leven naar het groeien van een donkerte. Maar in het vierde manuscript wordt die regel verwijderd, om vervolgens een gelijkaardige zin in te voegen waarbij de genitiefvorm 'van het leven' aangepast is naar "'t levens'.

1	M ¹	a	Ik leef in de	schoot van het leven,
		b	[ ]<+groeï>[ ]	donkere [ ]
	M ²			vh
	M ³			van het
	M ⁴			v. h.
	M ⁵	a		
		b	<-Ik groeï in de donkere schors v. h. leven,>	
		c	Ik groeï in levens donkere schoot.	
		d	[ ] 's [ ]	

Vervolgens vertonen de tweede en derde regel dezelfde patronen van varianten de eerder genoemde bij regels 8, 11 en 14 van casus [4a] Gebed om geborgenheid. Beide regels draaien rond een bepaald kernidee waarvan de invulling betwist wordt doorheen de aanpassingen. Het enige verschil is dat in het vijfde manuscript regel 3 niet meer overgenomen is.

2	M ¹	a	ben embryo , woelen, zachtjes verbeven
		b	<-ben>[ ]
	M ²	a	ben van ziel, gedachten, en wachten
		b	<-ben>[ ]'s [ ] en [ ]<-en wachten>
	M ³	a	, woelwater, zachtjes [?] verbeven [?]
		b	[ ]<+voortdurend>
	M ³	a	embryo, woelwater, zachtjes [?] verbeven [?]
		b	[ ]<+voortdurend><+weven >
	M ⁴	a	embryo's
		b	[ ]<+van ziel en gedachten verbeven [?]>
	M ⁵		Embryo
3	M ¹	a	van ziel en gedachten voortdurend hersmelten [?]
		b	[ ] hertoetsen
	M ²	a	voortdurend,
		b	[ ] hertoets en wachten op
		c	[ ]<+ik mezelf verbeven tot de dood>
	M ³	a	van gedachten , voortdurend hertoetsen van [xxx]
		b	<+aan een ziel [?] en gedachten> [ ]<-voortdurend>[ ]<-[xxx]>
	M ⁴		
	M ^{3,3}	a	en krachten
		b	<+al mijn>[ ]
	M ^{4,3}		,
	M ⁵		[ontbrekende regel]

In regel 2 draait het rond een 'embryo'. In afwisselende lagen wordt dat ofwel gelinkt aan een onrustig bewegen: 'woelen', 'verbeven'; ofwel een consistente beweging; 'wachten', 'voortdurend weven'. Bij regel 3 draait het ook vooral rond een consistente of herhaalde beweging van 'wachten', 'hersmelten', 'hertoetsen', maar ook daar wordt even in correctielaag c van het derde manuscript een onrustige beweging 'verbeven tot de dood' in de plaats gesteld. Deze twee regels zijn duidelijk een samenhangend geheel: waar een vorm van 'ziel en gedachten' voorkomt in de tweede regel verdwijnt dat in de derde en blijft daar enkel ofwel die consistente beweging of een krachtsuitdrukking over.

En net zoals bij de vorige casus zien we dat De Coninck niet bang is om volle regels te verwijderen. Zo komen regels 4, 5 en 7 enkel voor in het eerste manuscript, maar verder niet meer waardoor dit gedicht vanaf het tweede manuscript beduidend korter oogt. Het wordt van 7 regels ingekort naar 4 regels. Voor de finale variant worden dan nog eens 2 regels (regel 3 en 6) geschrappt in het vijfde en

laatste manuscript. Door die schrapping wordt enkel nog de existentiële problematiek benadrukt, zonder de religieuze inslag: 'tot de dood mij voltooid zal baren en Gode [?] geven'.

Deze casus laat vooral zien dat aan een vers van uiteindelijk twee regels een veel langere genese zit waarin zowel details als hele blokken veranderd zijn. De Coninck zwoegt dus niet enkel op langere gedichten zoals [4a] Gebed om geborgenheid, eveneens korte verzen zijn niet vrij van grote wijzigingen.

3.3.1.3. De werkregel: casus [13a] en [13b] Als eens...; [96a] en [96b] "t is weinig wat ik wil' en [139] Aan Greta S.

Hierboven wordt al vermeld dat De Coninck vaak schreef rond een 'werkregel'. Dit is een regel die aan de basis ligt van het creëren van één of meerdere gedichten. Dit kan een nieuwe versregel zijn of een eerder gebruikte regel waarvan soms het gedicht errond volledig geschrapt is.

Zo'n voorbeeld van een werkregel zien we bijvoorbeeld bij [13a] en [13b] Als eens... Deze gedichten tonen hoe meerdere gedichten opgebouwd worden vertrekkend vanuit dezelfde zinsnede: 'Als eens ge zult gezift zijn uit'. Die zinsnede is dus een werkregel. Ook al zijn de regels die daarop volgen verre van gelijkend – buiten de herhaling van 'Als eens' en 'verwaaid zal zijn' –, toch is het duidelijk dat éénzelfde achterliggend idee de verdere genese van het gedicht stimuleert. Beide gedichten beginnen met het gezift worden uit een positief wereldbeeld: 'Als eens ge zult gezift zijn uit het leven / dat ik leef en dat me leven / doet van 't ademloze smachten;' en 'Als eens ge zult gezift zijn uit de lucht / waarin ik dartel'. Die 'ge', die aangesproken persoon, heeft het lyrisch subject verlaten in de verdere regels waardoor het lyrisch subject lijden ondervindt en uiteindelijk het gevoel heeft vast te zitten en niet verder te kunnen. Van de twee gedichten is enkel op variant [13a] verder gebouwd op een latere datum. Dus ondanks dat soms meerdere gedichten uit dezelfde regel ontstaan, worden ze nog niet altijd als even goede gedichten beschouwd door de auteur.

[13a] Als eens...

Als eens ge zult gezift zijn uit het leven
dat ik leef en dat me leven
doet van 't ademloze smachten;
Als eens verwaaid zal zijn
uw luchtdoorkleurend lachen
Als ik dan niets meer heb waarop ik wachten
kan, zal ik in kille pijn
en zonder wenen
verstenen.

[13b] Als eens...

Als eens ge zult gezift zijn uit de lucht
waarin ik dartel
Als eens de warmte van de theemuts van ons
samenzijn
verwaaid zal zijn in 't ijle guur azuur,
dan zal ik niet meer leven.
Maar verkalken

Een gelijkaardig proces zien we ook in [96a] en [96b] waarbij op basis van de zin "t is weinig wat ik wil' twee gedichten geschreven worden over het willen van een kalverliefde met een meisje. Net zoals bij [13a] en [13b] wordt vertrokken vanuit hetzelfde concept en dezelfde beginregel maar bekomt de auteur toch twee verschillende gedichten. Opvallend bij de variant in [96b] is dat enkele verzen die in het cahier te vinden zijn naast en onder de variant in [96a] daar op variante wijze opgenomen worden in het geheel. Op die manier toont [96b] aan dat een gedicht bij De Coninck zeker niet in één zitting neergeschreven wordt.

[96a] "t is weinig wat ik wil'

't is weinig wat ik wil:
een hand om een hand te geven
een meisje met diepe inkten-ogen
om deze lente mee te leven
een meisje om te neuze-neuzen
te giechelen
en dat we ons van liefde reuzen
mogen voelen

[96b] "t Is weinig wat ik wil'

't Is weinig wat ik wil:
een handje om te kneden in mijn hand
waarop mijn vingers piano spelen alle
getsjilp van mijn hart.
een meisje om blij te zijn
om de pinkende bloemen in de wei

Mijn vingers tintelen in haar haar
dat door de dauw geschreven is
en kusjes wil ik sprenkelen in de lucht
ons geluk weven we samen
In onze ogen zijn wij
doorschijnend lachen doorheen mekaar.
Ze klatert als een waterval over mijn rotsen.

Een werkregel is niet altijd één regel waarop een gedicht wordt verder gebouwd, soms zijn dit een regel of vers dat terugkeert vanuit een ouder vers. Een voorbeeld hiervan is [139] Aan Greta S. waarin de twee laatste verzen een groot verwantschap tonen met regels 12 en 13 uit [75] 'Held zijn door gewoon te doen'. In het bijhorende variantenapparaat wordt in de opmerkingen al weergegeven hoe die verzen zich tot elkaar verhouden. De twee verzen zijn niet identiek, maar de gelijkenis is zeker duidelijk. De beide verzen drukken het beeld uit van een cel die rond twee kernen zit en door een bepaalde instantie of kracht gesplitst wordt, de ene keer is het een ziel en de andere keer een hart.

[74] 'Held zijn door gewoon te doen'

[139] Aan Greta S.

(...)

(...)

Verlangen rukt aan onze ziel
en weet hoe zij vergeefs, en rukt en rukt
als een cel die splitsen moet
gerond rond twee kernen.

Zij rondde mijn hart rond 2 kernen
als een cel die splitsen moet
en trekt en trek

(...)

3.3.1.4. Conclusie

Aan de hand van enkele citaten en casussen heb ik aangetoond dat De Coninck allesbehalve een ongecompliceerde dichter is die gewoon hier en daar gedichten uit zijn mouw schudt. Als we de componeerpoëtica dieper bestuderen valt op dat er op elk vers gezwoegd wordt, onafhankelijk van de publicatiekans of niet. Het is duidelijk dat de dichter niet bang is om te schrappen, weg te gooien, maar ook niet om regels te doen herleven in een nieuwe context. Gedichten zoals hierboven aangehaald in de casussen, maar ook vele andere geven blijk van een onbetwistbaar literair vakmanschap.

3.2. Dichten met vernieuwing die niet nieuw was

Herman De Coninck werd al snel na zijn debuut *De lenige liefde* gesitueerd binnen de stroming van het Vlaams nieuw-realisme in de poëzie. De stroming pleitte ervoor om “het poëtisch materiaal (...) via een subjectieve selectie (de idee), vanuit een eigen gezichtshoek, geput uit de alledaagse, ons omringende zintuiglijk waarneembare werkelijkheid, zo helder en eenvoudig mogelijk genoteerd en overgedragen op de lezer” te laten zijn (Deflo 1972:12). Dit was niet hetzelfde als het Noordnederlandse nieuw-realisme, dat daar eerder *De Nieuwe Stijl* werd genoemd. Die vorm werd afgekeurd door een grote groep van de Vlaamse nieuw-realistena, waaronder ook De Coninck zelf, en vooral hun grootste pleitbezorger Lionel Deflo. Die laatste noemt de Noordnederlandse vorm een “just-the-facts-no-interpretation-koelkastpoëzie” (Deflo 1977:31) en pleit voor een subjectieve vorm van het nieuw-realisme in Vlaanderen.

Poëzie moet nog kunnen verwonderen, ontroeren, gevoelens wakker schudden, heel even misschien en toch. Dat is het dan ook precies wat het Vlaamse nieuw-realisme onderscheidde van het koelere Noorden: die human touch waardoor het vers wat subjectieve warmte meekrijgt. (Deflo 1977:31)

In de – toch eerder – programmatische bloemlezing *Nieuw-realistische Poëzie In Vlaanderen : Een Dokumentaire Bloemlezing* (1972) lijft Deflo De Coninck in tot die groep van warme Vlaamse nieuw-realistena. Die groepsvorming is allesbehalve onomstreden. Eerst en vooral kan de betrouwbaarheid van de bloemlezing in vraag getrokken worden. Dit doen De Geest en Evenepoel (1992:4) in het themanummer van *Spiegel der letteren* dat draait rond een discussie van het Vlaams nieuw-realisme. Zij stellen dat bijna alle studies, artikels, etc. die over dit onderwerp handelen sterk gebaseerd zijn op die bloemlezing (De Geest & Evenepoel 1992:80). Eerder bracht Deflo die bloemlezing uit als een *Kreatief*-dossier in 1970 en door middel van die twee uitgaves kan vastgesteld worden dat Deflo aanpassingen aanbracht in de inleiding maar ook in de essayistische teksten van de gekozen dichters. Daardoor valt al op dat de voorgestelde homogeniteit van de groep dichters in bepaalde mate geveinsd is.

Zo werd in het voorgaande reeds aangestipt hoe bepaalde weglatingen in de antwoorden van de dichters en bepaalde wijzigingen aan de inleiding niet onfunctioneel zijn geweest, doordat ze het totaalbeeld van programmatische homogeniteit onmiskenbaar hebben versterkt. (De Geest & Van Evenepoel 1992:19)

Het is ook zo dat De Coninck niet over de hele lijn van zijn oeuvre gezien kan worden als nieuw-realist. Het gebeurt natuurlijk wel vaker dat een dichter doorheen zijn dichterschap een poëtische verandering door kan maken, maar bij De Coninck gebeurde dit al bij zijn tweede bundel. Het poëziedebuut *De lenige liefde* (1969) wordt relatief ondubbelzinnig als nieuw-realisme geclassificeerd. Brems (1976:541-542) toont aan dat vanaf de tweede bundel *Zolang er sneeuw ligt*

(1975) het moeilijker wordt om De Coninck tot één stroming te categoriseren. Het eerste gedeelte van die bundel wordt door hem in de lijn van het debuut geplaatst en kan nieuw-realistisch genoemd worden. Het tweede gedeelte daarentegen bevat vooral “belijdenislyriek” zegt hij. Later linkt Brems de verschuiving, die tevens verder gezet wordt in *Met een klank van hobo* (1980), aan de invloed van de neo-romantiek die toen in Vlaanderen op kwam (1998:213-214).

Zoals reeds vermeld valt de homogeniteit van de voorgestelde groep nieuw-realisten in Vlaanderen te betwijfelen. Maar zelfs ten op zichte van die geveinsde homogene groep wordt Herman De Coninck voorgesteld als een randfiguur of buitenbeentje. Roggeman (1971:13) verwijst naar de algemene tendens van de topfiguren in deze groep, zoals Patricia Lasoen en Herman De Coninck, die “geen typische neo-realist zijn en zelfs niet akkoord gaan met deze karakterisering” (De Geest & Evenepoel 1992:69). In interviews wordt De Coninck vaak op die afwijking ten opzichte van een typische nieuw-realist gewezen. Wat vooral aangehaald wordt zijn De Conincks “esthetische neigingen”: het taalspel, en het gebruik van beelden of metaforen in zijn poëzie (Roggeman 1977:9,14; Roggeman 1982). De Coninck is er zich bewust van dat hij daarin afwijkt ten opzichte van de rest en pleit zelfs pro het taalspel en gebruik van beelden. Die bewustheid vinden we terug in een interview met Roggeman uit 1977 waarin hij zichzelf eerder ziet als een eclectisch kunstenaar die van verschillende stromingen neemt wat bij hem past.

- Je gebruikt ook nog wel metaforen, wat nochtans een typisch ingrediënt van de experimentele poëzie was. Zo schrijf je bv. <<Het landschap komt op ons toe met weiden op zijn handen >>, en ook een beeld als <<wolken zijn doeken voor het bloeden van de zon>>. Dit zijn de eigenlijk overblijfselen van de vroegere poëzie. – Ja, ik denk dat ik altijd tamelijk eclectisch geweest ben. Ik heb van elke stroming de dingen trachten te behouden, die ik goed vond. Later is men die beelden gaan wegsnijden, maar voor mij hoefde dat niet, ik vind gedichten zonder één beeld even eenzijdig als gedichten met alleen maar beelden. (Roggeman 1977:14)

Het is bovendien opmerkelijk dat post mortem de poëzie van De Coninck vooral herrinerd wordt als meer romantische poëzie in plaats van voor typische kenmerken van het nieuw-realisme zoals de eenvoud en toegankelijkheid, waardoor o.a. T’Sjoen (1998) aangeeft dat de categorie “gemakkelijkheidshalve” is opgelegd. Wanneer gememoreerd wordt aan zijn poëzie, zijn terugkerende elementen de intimiteit ervan, het sierlijke en romantische, soms zelfs het erotische (Kok 2014). In 1999 linkt Kok die sfeer van zijn poëzie aan de omstandigheden waarin De Coninck schreef:

“Hij leefde ongezond, alleen in dienst van zijn poëzie. Die was romantisch, gevoelig, sierlijk en toch toegankelijk. Hij probeerde zijn lezers te verleiden met erotische beeldspraak” (Kok 1999).

Verrassend genoeg wordt dat romantische vooral gelinkt aan *De lenige liefde* wat overwegend aangeduid wordt als een nieuw-realistische bundel. Brems (1998:212-213) en Kok (1999) wijzen beide op het dominante thema van de liefde en de suggestieve speelsheid waarmee die bundel herinnerd wordt.

Zijn gedichten waren poëtisch zoals muziek of een ondergaande zon dat kan zijn: gevoelig, sierlijk en suggestief. De Coninck wist van romantische clichés intieme poëzie te maken. Hij schreef over oeroude onderwerpen als de liefde, en later de dood en de poëzie, en wist daarbij altijd de suggestie van openhartigheid te wekken. In "De lenige liefde" doet hij dat opvallend door de lezer uit te nodigen in zijn kamer binnen te treden (Kok 1999)

Zoals reeds vermeld was De Coninck zich er zelf van bewust dat zijn poëzie afweek ten opzichte van zijn mede nieuw-realist. Hij ziet zichzelf ook niet als een 'echte' nieuw-realist, slechts in de mate dat de taal van de poëzie toegankelijker moet zijn. De werkelijkheid is bij hem een werktuig om de intensiteit van een gedicht te vergroten, niet om die echt weer te geven.

Ik ben slechts nieuw-realist in zoverre dat ik geloof dat je dit bedrog subtieler en overtuigender kan maken, door er zoveel mogelijk werkelijkheidsgehalte aan te geven. Maar hoe realistisch een gedicht er ook moge uitzien, de intensiteit ervan is steeds groter dan de intensiteit van de werkelijkheid, en in die zin is het ook irreëel. (Deflo 1972:43)

Over de andere, meer inhoudelijke, kenmerken van het nieuw-realisme lijkt hij redelijk neerbuigend. Hij vindt dat de kritiekloze democratisering van een alledaagse onderwerpskeuze kan leiden tot een nieuwe soort "Bierermeyerkunst" (Deflo 1972:45).

Het werkelijkheidsgehalte van De Conincks poëzie is dus slechts een effect dat hij toepast om de onderliggende gedachten of gevoelens te versterken. Hij geeft aan dat poëzie meer is dan gewoon gevoelens, gedachten of werkelijkheid neerschrijven gezien er altijd een discrepantie zit tussen wat je neer schrijft en de werkelijkheid. Het is meer dan dat, je moet die bewerken tot het poëzie wordt (De Coninck 2000:264). De Coninck vermeldt bovendien dat dat werkelijkheidsgehalte zelf vol zit van romantiek:

Je probeert de werkelijkheid in je gedicht te betrekken en ook de taalwerkelijkheid in de realiteit daarbuiten. Ik denk hier inderdaad aan het vers 'in het woord zetel rust ik uit als in een zetel'. – In zo'n vergelijking zit een dosis romantiek: het verlangen om in een gedicht ene gevoel van eigenlijk maar 20 seconden, langer te laten duren dan het duurt (Roggeman 1977:11).

Op verschillende momenten ontmaskert De Coninck het werkelijkheidsgehalte van zijn meest Nieuw-realistische bundel *De lenige liefde*. De gedichten zijn niet uit de alledaagse werkelijkheid gegrepen, maar zijn fictie die in de plaats gesteld wordt van de werkelijkheid (Roggeman 1977:18). Voor hem was poëzie een manier om thema's, gevoelens en gedachten te exploreren vanop een afstand.

Zo verklaarde hij in 1993 aan Humo nog maar eens: "Eigenlijk was *De lenige liefde* zuiver fictie: ik was een late beginner, ik heb het eerst op papier geprobeerd en pas nadien in de realiteit. Dat gebeurt mij nog, in poëzië: aftasten hoe het zou kunnen worden. Je stuurt je gedichten vooruit, als een soort verkenner, en je blijft zelf achter het hoekje staan kijken hoe het afloopt. Op die manier heb ik in mijn eerste bundel de liefde geëxploreerd, zoals ik dat in latere bundels met de ouderdom en de dood heb gedaan. (Vandenbroucke 1999)

Over die bundel zei hij ook dat er een duidelijk gevecht met de werkelijkheid in speelt en wisselt hij af tussen wat men een nieuw-realistische poëtica noemt en een romantische (De Coninck 1978:488). In *De lenige liefde* speelt romantiek en liefde dus een grote rol. Zelfs later gaat nog steeds drie kwart van zijn poëzie over de liefde, maar dan in een poging "om er luchtiger, geestiger en laag bij de grondser over te dichten" (Pironet 1986). Hij schreef die romantische kenmerken toe aan de vroege periode van zijn dichterschap en die blijven uiteindelijk toch doorwerken in zijn debuut.

In *De Lenige Liefde* staan nog wel duidelijke sporen van dat romantische kwijnerige gedichtenschrijven. (De Coninck 1978:488)

De romantiek lijkt zelfs zo belangrijk te zijn dat hij het niet kon of wou los laten, zo schreef De Coninck in een brief aan Luk Wenseleers in november 1967:

Intussen heb ik een pak vrij bejaarde gedichten opgedolven, die ik je niet vroeger stuurde, omdat ik niet wist of ze niet elders zouden gepubliceerd worden. De meeste dingen ervan zijn dus al wel eens geweigerd, maar ik houd niet op ze goed te vinden, misschien uit heimwee naar mijn romantische periode. (De Coninck 2004:29)

Het is dus duidelijk dat de romantiek een belangrijke rol speelt in De Conincks poëzie, ook de vroege poëzie die eerder aan het nieuw-realisme toegeschreven werd. In de hieropvolgende kappitels toets ik de bevindingen van De Conincks externe poëtica aan enkele casussen uit het uitgebreide synoptische variantenapparaat eerder in deze historisch-kritische deeleeditie aangeboden.

3.3.2.1. Neo-romantische poëtica: casus [70b] Programma

In het eerste cahier schreef De Coninck het gedicht [69b] Programma. Dit gedicht heeft niet alleen een interessante genese – zie hiervoor apparaten [70a], [70b], [70c] en [70d] -, maar ook geeft het zijn vroegste poëticale of programmatische visie weer.

[70b] Programma

Wij wilden nieuw zijn
dat wil zeggen: vergeten
dat we oud zijn als het leven
en dat het leven moe is zoals wij.
Maar de vernieuwing was niet nieuw.

Wij hoorden na de storm
de stilte blaken van de vrede Gods.
De luchten zijn vele eeuwen doorploegd,
de luchten zijn rijp als de schoot van een akker
voor het zaad van tedere woorden.

“Liefde” zullen wij zeggen
“vrouw” of “geluk” of “God”
en de luchten zullen zuidser worden
alsof vogels vele nestjes erin bouwden.

Is ook de zon niet telkens even jong?
Men moet moe zijn en oud
om simpele dingen te beminnen.
Wij willen steeds opnieuw beginnen
de oude jonge schone mens te zijn.

In deze tekst is dus te lezen over poëtica onderliggend aan De Conincks werk. De eerste regel zegt al veel: “Wij wilden nieuw zijn”. Net zoals de voorgaande generaties van dichters wou hij iets nieuws, een nieuw soort poëzie. In de naoorlogse poëzie is dit een terugkerend idee in verschillende stromingen. Na de verschrikking van de Tweede Wereldoorlog was er een algemene nood aan iets nieuws omdat het oude gebroken was. De drie volgende nogal melancholische regels kunnen dan ook zo geïnterpreteerd worden: “dat wil zeggen: vergeten / dat we oud zijn als het leven / en dat het leven moes is zoals wij.”. De Westerse wereld of toch de Westerse poëzie moet het oude en de moeheid of verslagenheid die daarmee gepaard gaat vergeten. Daarmee samen moet het ook de kunstvormen van die oudere periode los laten en op zoek gaan naar iets nieuws. In de laatste regel

van de openingsstrofe volgt echter al een omslag: “maar de vernieuwing was niet nieuw”. De vernieuwing die nodig is, waar de mens en de dichter naar op zoek is, is niet nieuw. Hiermee zou bedoeld kunnen worden dat wat nodig is, toch nog aanwezig is, weliswaar in verbrokkelde vorm. Deze interpretatie zou wel eens kunnen stroken met de visie die De Coninck al eerder uitte over zijn dichterschap. Hij ziet zichzelf als een eclectisch kunstenaar (Roggeman 1977:14) en neemt uit de bestaande stromingen over wat hem past en wat hij goed vindt.

De tweede strofe lijkt verder te gaan met dit idee van een vernieuwing gebaseerd op oude elementen na de verbrokkeling van de Tweede Wereldoorlog. Hier worden meer traditionele motieven als natuurbeelden en religie aan toegevoegd: “Wij hoorden na de storm / de stilte blaken van de vrede Gods. / De luchten zijn vele eeuwen doorploegd, / de luchten zijn rijp als de schoot van een akker / voor het zaad van tedere woorden.”. De dichter stelt dat het ‘literair’ klimaat nu terug klaar is om verder te bouwen op wat al eeuwen bestaat. De wereld is terug klaar voor “tedere woorden”, wat gezien kan worden als een meer romantische opvatting. Teruggrijpend naar de eerste strofe kan voorzichtig gesteld worden dat de bodems klaar zijn voor een romantische poëtica die ook nieuwe elementen vertoont.

Ook in de derde strofe worden enkele meer traditionele motieven in de dichtkunst aangehaald als onderwerpen waarover deze ‘nieuwe’ groep zou kunnen schrijven: ““Liefde” zullen wij zeggen / “vrouw” of “geluk” of “God””. Ondanks dat De Coninck hier meer conventionele motieven van de witte romantiek aanhaalt, doet hij dit op een zeer eenvoudige manier: hij benoemt ze gewoon. Hij gebruikt geen vergezochte of gekunstelde beelden om dit onderwerp aan te duiden, maar gewoon één enkel woord dat direct communiceert wat hij bedoelt. Dit zou eerder een kenmerk zijn van de nieuw-realist in De Coninck die doorschemert.

De laatste strofe begint met een vraag: “Is ook de zon niet telkens even jong?”. Bij een eerste lezing lijkt dit heel erg paradoxaal. De zon is al een erg oud deel van ons zonnestelsel, want zonder zon zou er geen leven mogelijk zijn op de omliggende planeten. Het kan geïnterpreteerd worden als de zon die jong is omdat hij elke dag opnieuw opkomt. De zon wordt dan na elke nacht herboren en blijft altijd “even jong”. Vervolgens stelt de dichter dat om die meer traditionele motieven te gebruiken men oud moet zijn, van een tijd voor de nood tot vernieuwing zo groot werd: “Men moet moe zijn en oud / om simpele dingen te beminnen.”. Net die vermelding van “simpele” laat het toe terug te linken aan de derde strofe waarbij die conventionele romantische elementen gebonden worden aan de ‘simpele’ zeggings van het nieuw-realisme. Dat samen gaan van oud en nieuw wordt ook bevorderd in de slotregels: “Wij willen steeds opnieuw beginnen / de oude jonge schone mens te zijn.”. Het idee van opnieuw beginnen en dus herboren worden dat doorheen het gedicht aangevoerd wordt, is hier nog extra benadrukt door de plaatsing. Zeker in de laatste regel pleit de dichter voor het samen gaan van het oude en het nieuwe. Zo kunnen bepaalde elementen doorheen de poëziegeschiedenis terug keren maar elke keer in een nieuw jasje, zoals hier romantische elementen in een alledaagse eenvoudige manier.

3.3.2.2. "Esthetische neigingen": casus [16] Flamingoos.

Eerder vermeldde ik al dat De Coninck onder andere door zijn "esthetische neigingen" als buitenbeentje van de nieuw-realisten beschouwd wordt (Roggeman 1982). Eén van die neigingen is het veelvuldig schrijven van een gedicht waarin hij zulke noden kwijt kan onder de titel 'Flamingo':

- In je drie bundels komt telkens een gedicht met de titel "Flamingo" voor. Doe je dat met opzet? - Dat is een grapje. Ik heb mij voorgenomen om in elke bundel een "Flamingo" te brengen, maar ik weet niet of het mij nog zal lukken. Dat is zo bij wijze van esthetiserende handtekening. Dat is nog mijn esthetiserend kantje, wat ik ook al niet gemeen had met de meeste neo-realisten. Ik heb daar nog wat van. Ik denk dat ik mijn esthetische neigingen in die «Flamingo's» onderbreng (Roggeman 1982).

Zo'n 'Flamingo'-gedicht is ook te vinden tussen de manuscripten van het tweede cahier. Nog meer, dit gedicht is later op variante wijze opgenomen in enkele tijdschriften en alle drukken van zijn debuut *De lenige liefde* en verzamelbundel *Onbegonnen werk. De gedichten 1964 – 1982*. Deze herhaling toont aan dat dit on-nieuw-realistische, misschien zelfs neo-romantische kenmerk toch een constante aangeeft doorheen het oeuvre van De Coninck. Hieronder neem ik de variant uit het manuscript in het tweede cahier op.

[16] Flamingoos.

Ze zijn er bijna niet,
zoals heel slanke vrouwen
na heel licht verdriet.
Ze zijn zo roze
als gedachten van een maniërist
(aan frambozen)
Ze zijn vraagtekens achter al ons weten
en zo fraai dat we even
niet meer om een antwoord geven.

In het gedicht wordt het dier de flamingo vergeleken met "slanke vrouwen na heel licht verdriet", "gedachten van een maniërist" en "vraagtekens achter al ons weten". Vooral in die tweede vergelijking komen esthetische noden naar voor. In het maniërisme was formeel stilisme en estheticisme een belangrijk onderdeel van de poëtica. De directe vermelding hiervan geeft aan dat dit gedicht gelinkt kan worden aan de nood voor een vorm van estheticisme in De Conincks poëzie. Maar toch zijn ze er bijna niet, die typische kenmerken van estheticisme. Voor De Coninck was het erg belangrijk dat elk maakwerk zo subtiel mogelijk wordt 'gemaakt' zodat het niet opvalt voor de lezer bij een eerste lezing. Anders is het niet goed gemaakt (De Coninck 2000:12). Daarom dat we ze

hier niet kunnen zien en ook vraagtekens blijven. De lezer vraagt zich af waar het dieper over kan gaan, wat er nu eigenlijk verstopt staat achter die toegankelijkheid, maar toch kunnen we van De Conincks poëzie genieten zonder op die vraag een antwoord te hebben: “Ze zijn vraagtekens achter al ons weten / en zo fraai dat we even / niet meer om een antwoord geven.”

3.3.2.3. Conclusie

Het is duidelijk dat De Coninck moeilijk binnen één enkele stroming geplaats kan worden. Hij is een eclecticisch kunstenaar die van verschillende stromingen neemt wat hem ligt of wat hij belangrijk vindt:

‘Je hebt je vrij snel van het neorealisme gedistantieerd. Een literaire stroming die voorbijgestreefd is?’

Ergens heb ik de indruk dat ze het neorealisme aan mijn locomotief hebben willen koppelen. Toen ik voor *De lenige liefde* de Yangprijs kreeg heeft Daniël van Ryssel dat allemaal gepropageerd. Ik heb me nooit uitdrukkelijk van het neorealisme gedistantieerd, anderen hebben dat wel gedaan. Elke stroming heeft op een gegeven moment haar historische functie. Verstaanbaarheid en het verkleinen van de kloof dichter-lezer blijft winst. Er zijn moeilijke en ingewikkelde dingen. Die mag je niet uit de weg gaan, maar je moet je wel inspannen om verstaanbaar te blijven.’ (Alleene 1987:134)

Wat alleszins geconcludeerd kan worden is dat in De Conincks werk een verschuiving plaats vindt weg van het nieuw-realisme, dat stelt ook Brems (1998:215) vast. Maar dat betekent niet dat er geen gelijkenis meer was. Zoals De Coninck zelf zei is wat hem aan de nieuw-realisten bond zijn toegankelijk taalgebruik en dat is doorheen zijn verdere werk altijd een constante gebleven, ook al werden de motieven meer neo-romantisch. Het enige wat we ons nu nog kunnen afvragen is of De Coninck een nieuw-realist was met neo-romantische tendensen of een neo-romanticus met nieuw-realistische tendensen. Ik denk dat de bovenstaande casussen en citaten aantonen dat tussen de “romantische periode”, waarin de onderzochte manuscripten geschreven zijn, en *De lenige liefde*, die eerder als nieuw-realistisch bestempeld wordt, een constante aan romantische tendensen zitten. De bachelorproef van Hugelier toonde dan weer aan dat tussen *De lenige liefde* en de al meer neo-romantische tweede bundel *Zolang er sneeuw ligt* ook tekstgenetische en poëtische constanten zitten. Doordat de hoofdmoot van De Conincks oeuvre dus gezien wordt als liefdespoëzie of romantische poëzie en het ‘nieuw-realistische’ debuut toch ook tekstgenetisch en romantisch esthetisch verwantschap heeft daarmee, concludeer ik dat Herman De Coninck meer een neo-romanticus is met een goeie vleug nieuw-realist.

4. Bibliografie

4.1. Primaire bronnen

Manuscripten

Archief Herman de Coninck, cahier 1 (Kristien Hemmerechts, Berchem).

Archief Herman de Coninck, cahier 2 (Kristien Hemmerechts, Berchem).

Typoscripten

Cranshoff, Werner. *Pijn En Puin Verdwenen : Jonge Vlaamse Estetische Poëzie*. Brussel, Manteau, 1966.

de Coninck, Herman. "VREDE" *Dietsche Warande en Belfort*, jrg. 107, nr. 9, 1962, p. 643.

de Coninck, Herman. "twee gedichten voor hans lodeizen" *Universitas*, jrg. 26, nr. 5, 1964, p. 4.

de Coninck, Herman. "slabbinck" *Universitas*, jrg. 26, nr. 8, 1964, p. 5.

de Coninck, Herman. "Gedichten" *Dietsche Warande en Belfort*, jrg. 110, nr. 6, 1965, p. 429.

de Coninck, Herman. "FLAMINGOOS" *Jong-nederlands literair tijdschrift*, jrg. 2, nr. 3-4, 1965, p. 44.

de Coninck, Herman. "twee gedichten voor hans lodeizen" *Ruimten*, jrg. 4, nr. 13/14, 1965, p. 42.

de Coninck, Herman. "HERMAN DE CONINCK/GEDICHTEN" *Dietsche Warande en Belfort*, jrg. 113, nr. 1, 1968, p. 45.

de Haes, Jos, and Hubert Van Herreweghen. *Gedichten 1965*. Leuven, Davidsfonds, 1965.

Drukken

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. Brugge, Declée De Brouwer, 1969.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 2e druk. Brugge, Declée De Brouwer, 1970.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 3e druk. Brugge, Orion, 1973.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 4e druk. Brugge, Orion, 1975.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 5e druk. Brugge, Orion, 1976.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 6e druk. Brugge, Orion, 1978.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 7^e druk. Brugge, Orion-Colibrant, 1979.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 8^e druk. Beveren, Orion-Colibrant, 1980.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 9^e druk. Beveren, Orion-Colibrant, 1982.

de Coninck, Herman. *De Lenige Liefde*. 10^e druk. Antwerpen, Manteau, 1986.

de Coninck, Herman. *Onbegonnen Werk: gedichten 1964 - 1982*. Antwerpen, Manteau, 1984.

de Coninck, Herman. *Onbegonnen Werk: gedichten 1964 - 1982*. 2^e druk. Antwerpen, Manteau, 1986.

de Coninck, Herman. *Onbegonnen Werk: gedichten 1964 - 1982*. 3^e druk. Antwerpen, Manteau, 1988.

de Coninck, Herman. *Onbegonnen Werk: gedichten 1964 - 1982*. 4^e druk. Antwerpen/Amsterdam, Manteau, 1992.

de Coninck, Herman. *Onbegonnen Werk: gedichten 1964 - 1982*. 5^e druk. Antwerpen/Amsterdam, Manteau/Meulenhoff, 1996.

4.2. Secundaire bronnen

Alleene, Carlos. *Schrijvers Zijn Ook Maar Mensen*. Antwerpen, Manteau, 1987.

Brems, Hugo. "Herman Cruyff, de coninck van de poëzie." *Dietsche Warande en Belfort*, jrg. 121, 1976, pp. 541-545.

Brems, Hugo. "'Ah, the comfort of a comparison' The Poetry of Herman de Coninck." *The Low Countries*, jrg. 5, 1998, pp. 212-217. Geraadpleegd op https://www.dbnl.org/tekst/_low001199701_01/_low001199701_01_0028.php

- De Coninck, Herman. "Over nieuw realisme en ouwe romantiek." *Ons Erfdeel*, jrg. 21, nr. 4, 1978, pp. 485-491.
- De Coninck, Herman. *De gedichten*. Editie door Hugo Brems. Amsterdam – Antwerpen, Uitgeverij De Arbeiderspers, 1998.
- De Coninck, Herman. *Het proza 1*. Editie door Paul de Wispelaere & Jeroen de Preter. Amsterdam – Antwerpen, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2000.
- De Coninck, Herman. *Een aangename postumiteit. Brieven 1965-1997*. Editie door Annick Schreuder. Amsterdam-Antwerpen, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2004.
- Deflo, Lionel. *Nieuw-realistische Poëzie In Vlaanderen: Een Dokumentaire Bloemlezing*. Brugge, Orion, 1972.
- Deflo, Lionel. "Herman De Coninck: pirouettes op een valse triste." *De Vlaamse Gids*, vol. 61, nr. 3, 1977, p. 30 – 33.
- De Geest, Dirk, en Evenepoel, Stefaan. *Nieuw-realistische poëzie in Vlaanderen. Ontstaan, doorbraak en profilering van een literaire beweging*, themanummer van *Spiegel der letteren: tijdschrift voor Nederlandse literatuurgeschiedenis en voor literatuurwetenschap*, vol. 34, nr. 1, 1992.
- Eyskens, Thomas. *Toen met een lijst van nu errond*. Amsterdam – Antwerpen, Uitgeverij De Arbeiderspers, 2017.
- Hugelier, Ineke. *Historisch-kritische deeditie Zolang er sneeuw ligt (1975) – Herman de Coninck*. 2014. Universiteit Gent, bachelorproef.
- Kok, Eric. "De Coninck zette mensen tot lezen van poëzie aan." *Noordhollands Dagblad*, 15 januari 1999. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/30523>
- Kok, Eric. "De Coninck wil de lezer verleiden als een geliefde met beeldspraak." *Noordhollands Dagblad*, 25 november 2014. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/463253>
- Mathijssen, Marita. *Naar De Letter : Handboek Editiewetenschap*. Assen: Van Gorcum, 1995.

Pironet, Ewald. "Vlaming Herman de Coninck, winner Jan Campertprijs, hier nauwelijks gelezen: 'Ik poog geestiger, luchtiger over liefde te dichten'." *NRC Handelsblad*, 5 september 1986. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/330184>

Roggeman, Willem M. "Neo-realisten of neo-naïeven? (Of hoe zien dichters de werkelijkheid)." *Zenit* 74, jrg. 5, nr. 2, 1971, pp. 11-15.

Roggeman, Willem M. "Gesprek met Herman De Coninck." *De Vlaamse Gids*, vol. 61, nr. 3, 1977, p. 4 – 19.

Roggeman, Willem M. "Prijs De Vlaamse Gids voor Herman de Coninck: <<Met een klank van hobo>> bekroond." *De Nieuwe Gazet*, 8 mei 1982. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/20219>

Spillebeen, Willy. "Seller van de Vlaamse poëzie: <<De Lenige Liefde>>." *De Vlaamse Gids*, vol. 61, nr. 3, 1977, p. 24 – 28.

Thomas, Piet. "Troost van het rollenspel: Herman de Coninck vraagt om trage lezers." *De Standaard*, 1 november 1992. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/330183>

T'Sjoen, Yves. "De emo-poëzie voorbij." Recensie van *Herman de Coninck. De gedichten*, door Hugo Brems *De Morgen*, 15 oktober 1998. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/45231>

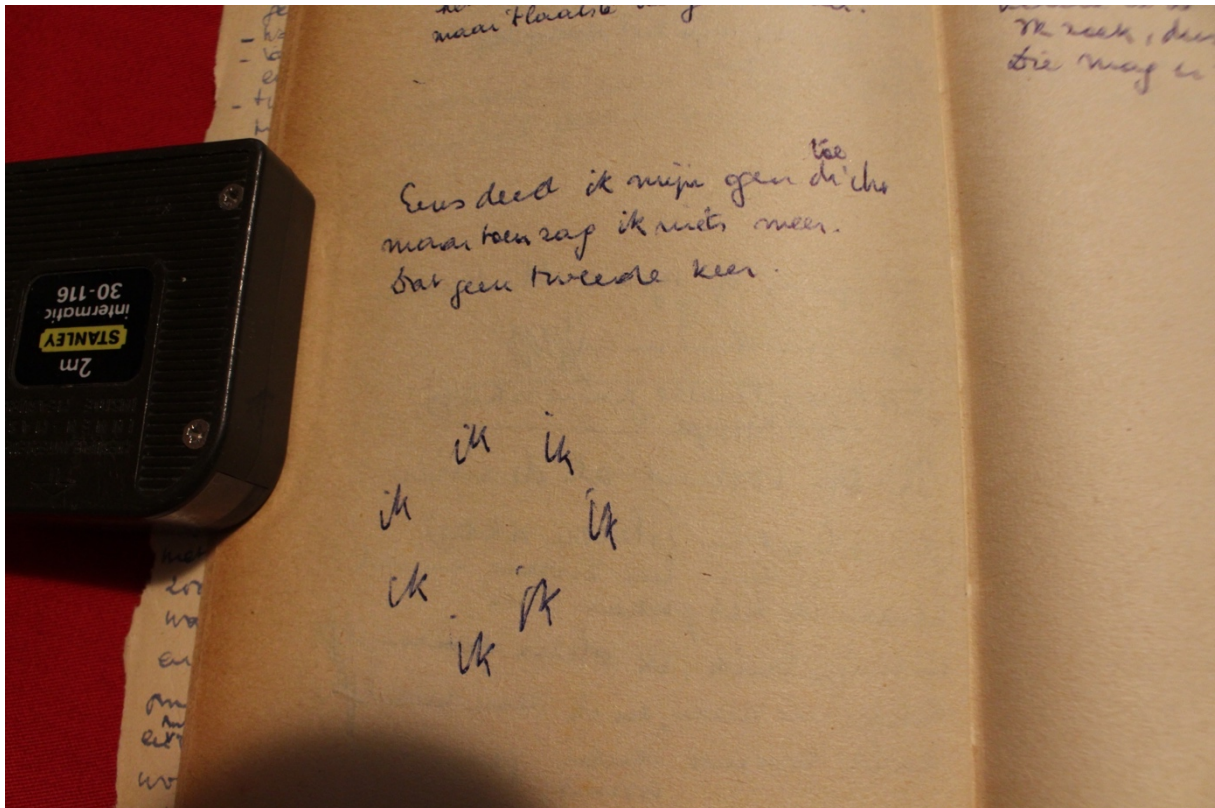
Vandenbroucke, Johan. "Zorgeloos naaktlopen in de taal." *De Morgen*, 10 juni 1999. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/24105>

Wenseleers, Luk. "Elk gedicht kan je laatste zijn: gesprek met dichter, essayist en NWT-hoofdredakteur Herman de Coninck." *Knack*, 20 juni 1984. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/330186>

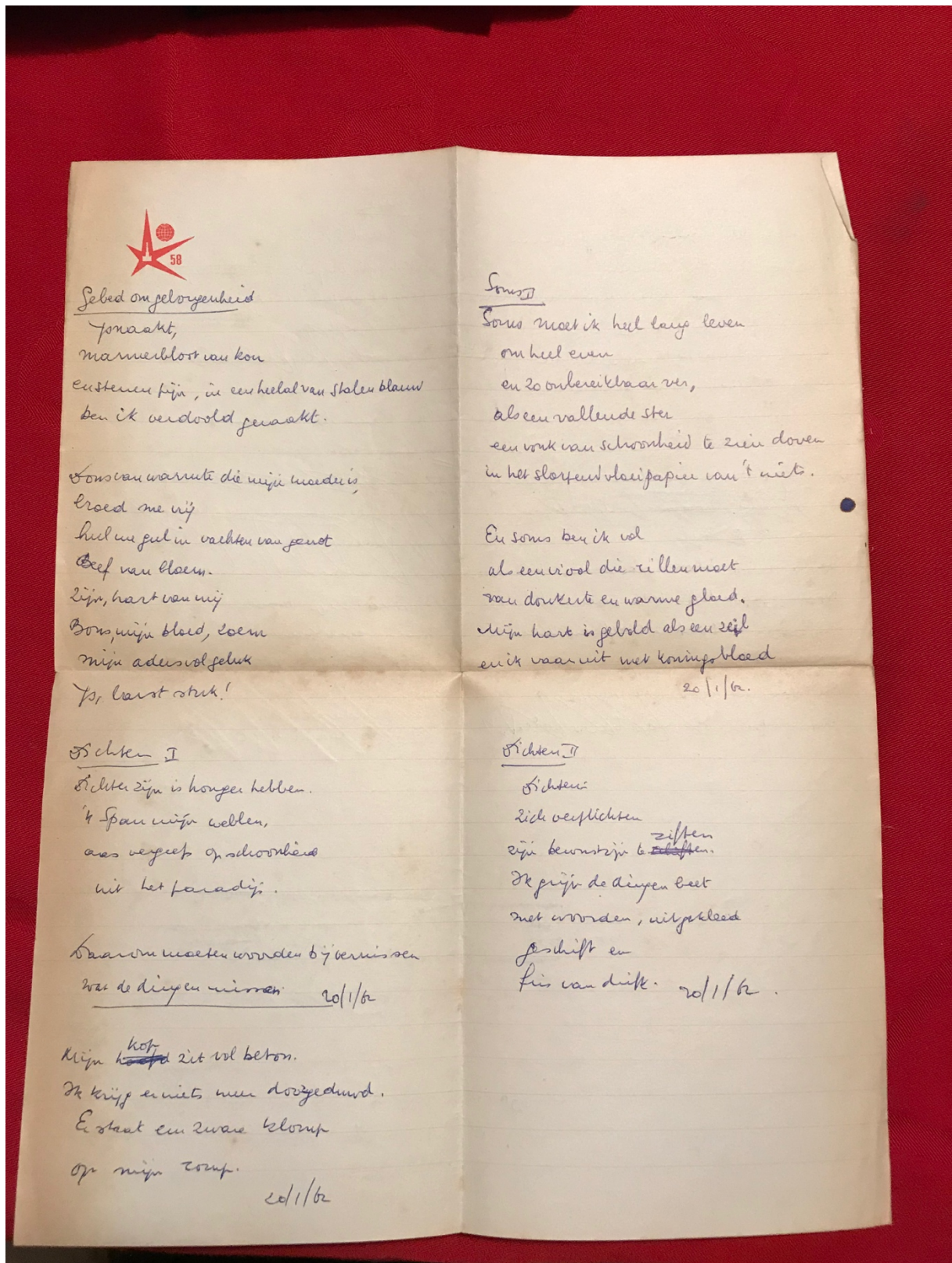
Wieg, Rogi. "Het huiselijk universum van Herman de Coninck." Recensie van *Herman de Coninck. De gedichten*, door Hugo Brems. *Het Parool*, 23 oktober 1998. Geraadpleegd op <http://literom.nbdbiblion.nl/literom/resultaten/33283>.

5. Bijlagen

5.1. Cahier 1 blad 12 verso

5.2. Cahier 1. los. blad. 6 recto

Gebed om gelovigheid

Gemaakt,
marmerbloot van kou
eusteren pijn, in een heelal van stalen blauw
ben ik verdoodt gemaakt.

Soms van warmte die mijn moeder is,
broed me rij
hul me pul in valken van genot
Geef van bloem.
Lijn, hart van mij
Bom, mijn bloed, loem
mijn aders vol geluk
Ja, larst strik!

Sichten I

Sichten zijn is honger hebben.
Ik span mijn welen,
aas vergeet op droomband
uit het paradijs.

Daarom waeten woorden bij vernissen
was de diepen minnen. 20/1/62

Mijn ~~kop~~^{kop} zit vol beton.
Ik krijg er niets meer doorgedrukt.
Er staat een zware klomp
op mijn romp. 20/1/62

Soms

Soms moet ik heel laag leven
om heel even
en zo onbereikbaar ver,
als een vallende ster
een vork van schoonheid te zien doven
in het slopende vlacipapier van 't niet.

En soms ben ik vol
als een viool die te klein moet
van donkerte en warme glaad.
mijn hart is geluld als een zeil
en ik vaar uit met koningsbloed
20/1/62.

Sichten II

Sichten:
zich verplichten
zijn bevrucht zijn te ~~zitten~~^{zitten}
Ik prijz de diepen beet
met woorden, uitgebled
geschikt en
Fis van diek. 20/1/62.

